

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Válka v myšlení a každodenním životě jihočeské nižší šlechty ve druhé
polovině 16. a na počátku 17. století

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

Autor práce: Bc. František Koreš

Studijní obor: Historie (HISn)

Ročník: druhý

2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 30. dubna 2013

Anotace

Autor diplomové práce usiloval za pomoci historickoantropologických metodologických přístupů o zachycení rozmanitých podob válečného zážitku jihočeské nižší šlechty předbělohorského období. Předmětem jeho zájmu se staly životní osudy urozených mužů a žen, které se odehrávaly na pozadí tří klíčových vojenských událostí druhé poloviny 16. a počátku 17. století. Dvě protiturecké výpravy české zemské hotovosti z let 1566 a 1594 stejně jako vpád pasovského vojska do Čech v roce 1611 vydatně působily na způsoby uvažování, chování a jednání jihočeských rytířů. Osobní korespondence vybraných šlechtických rodů posloužila jako heuristické východisko při hledání odpovědi na otázku, jaké cesty volil urozený jedinec k obraně staletými prověřených hodnot a k prosazování vlastních i rodových zájmů. Záměrem celého výzkumu bylo prohloubení poznatků o dějinách nižší šlechty vyzdvižením jedinečné úlohy dějinného aktéra ve válce. Zpracováním tématu válečného zážitku vznikl příspěvek na pomezí politických, vojenských, sociálních a kulturních dějin raného novověku.

Annotation

The author of the diploma thesis endeavoured, with the help of historic-anthropological methods, to depict a variety of forms of the war experience of the south Bohemian aristocracy in the period before the Battle of White Mountain. The subject of his interest focused on the fates of men and women of noble origin, on the background of three key military events of the second half of the 16th century and the early 17th century. Two expeditions of the Bohemian troops against the Turks in 1566 and 1594, and the invasion of Bohemia by the Passau army in 1611 had a very strong impact on the way south Bohemian knights thought, behaved and acted. Personal correspondence of selected aristocratic families served as the heuristic starting point in the search for the answer to the question which ways an aristocrat chose to defend values tested by centuries and to enforce his own or his family's interests. The objective of the entire research was to amplify the knowledge about the history of lower aristocracy, by stressing the unique role of a historical participant in war. Treating the topic of war experience gave rise to a contribution on the borderline between the political, military, social and cultural areas of history of the early Modern Age.

Poděkování

V prvé řadě bych chtěl velice poděkovat panu prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., pod jehož vedením diplomová práce vznikala. Velice si cením jeho milého a trpělivého přístupu i mnoha badatelsky podnětných rad. Můj dík patří rovněž celému kolektivu badatelny Státního oblastního archivu v Třeboni za všestrannou ochotu a pomoc při studiu archivního materiálu. V neposlední řadě děkuji také zaměstnancům Národního archivu na třídě Milady Horákové v Praze, Akademické knihovny Jihočeské univerzity a Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích, jejichž služeb jsem s oblibou využíval.

OBSAH

1. Válečný zážitek v životě jihočeské nižší šlechty: teoretická, metodologická a heuristická východiska bádání	7
2. Životní osudy jihočeských rytířů pod vlivem protitureckého tažení v roce 1566	17
2.1. Vojenské ležení očima Jana Rúta z Dírného	26
2.2. Válkou prověřeni úředníci Petr Počepický z Počepic a Václav Albín z Helfenburku	30
2.3. Na cti dotčený Mikuláš Kořenský z Terešova na Újezdě	34
2.4. Časově zaneprázdněný Jan Skuhrovský ze Skuhrova	35
2.5. Zarmoucená manželka Žofie Planská z Janovic na Velharticích	39
3. Druhé setkání s tureckým nebezpečím z devadesátých let 16. století ve zkušenostech jihočeské nižší šlechty	43
3.1. Vlivný přímluvce Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech	47
3.2. Starostlivý otec a děd Adam Chanovský z Dlouhé Vsi na Rabí	52
3.3. Polní hejtman Oldřich mladší Malovec z Malovic na Kostelci v nelehké vojenské službě	55
3.4. Válka a finanční starosti Přibíka Bukovanského z Bukovan	58
4. Válečný zážitek jihočeské nižší šlechty při vpádu Pasovských do Čech v roce 1611	61
4.1. Stoupenec duchovního boje Bohuslav Kunáš z Machovic na Holkově	70
4.2. Všemi opuštěný krajský hejtman Jeroným Hozlauer z Hozlau na Hněvkovicích	74
4.3. Odložené svatební veselí Petra Voka Kořenského z Terešova	77
4.4. Válečná zkušenost urozené vdovy Lidmily Kocové z Chudenic na Bystřici nad Úhlavou	80
4.5. Válkou zkoušení bratři Jan a Jetřich Malovcové z Malovic na Hluboké	83
5. Životní osudy jihočeských rytířů naplněné válečnými zážitky	88
6. Seznam pramenů a literatury	94
7. Seznam příloh	105

1. Válečný zážitek v životě jihočeské nižší šlechty: teoretická, metodologická a heuristická východiska bádání

V předbělohorském období se šlechta těšila z výlučného společenského postavení. Svou výjimečnost zakládala na hloubce urozenosti, majetkové držbě a výrazném mocenském vlivu.¹ Kořeny této nepočetné vrstvy Království českého sahaly až do druhé poloviny 12. století. Mezi jejími příslušníky se však brzy začaly projevovat rozdíly spočívající zejména v zámožnosti a rozsahu podílu na politické moci v zemi.² V první polovině 15. století proto nastoupila vyšší šlechta cestu k postupnému uzavírání své vrstvy. Zájmu na zahájení tohoto procesu napomohl v pohusitských Čechách spor o obsazení jednotlivých míst při zasedání obnoveného zemského soudu v roce 1435.³ Během vlády Jagellonců vyústily odlišnosti mezi vyššími a nižšími urození v rozdělení šlechty na panský a rytířský stav. Nové uspořádání založené zvláště na prokazované hloubce urozenosti se právně odrazilo v příslušných ustanoveních Vladislavského zřízení zemského z roku 1500.⁴ I nižší šlechtici pocítovali potřebu hájit své společenské postavení před náporom neurozených měšťanů královských měst, kteří usilovali o pronikání do rytířského stavu. Pro přijetí do své korporace proto stanovili závazná pravidla. Kromě udělení predikátu a erbu panovníkem potřeboval každý uchazeč o povýšení také souhlas rytířů zasedajících na zemském sněmu.⁵

Přístup české historické vědy k životním osudům předbělohorských rytířů prošel od počátku 20. století do dnešní doby znatelnou proměnou.⁶ Nejstarší dějepisceví přitom nevěnovalo předbělohorské nižší šlechtě významnější pozornost. Kromě genealogických výzkumů se první snahy o poznání jejich dějin převážně omezily na vybrané hospodářské a kulturní otázky a až na výjimky nepřekročily popisný ráz výkladu.⁷ K výraznější změně směřování došlo na přelomu osmdesátých a devadesátých

¹ Václav BŮŽEK, Šlechta v předbělohorských Čechách, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 95-121, zde s. 96.

² K proměnám šlechty ve středověku blíže Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha-Litomyšl 2002, s. 36-43.

³ TAMTÉŽ, s. 43-44.

⁴ TAMTÉŽ, s. 44-48; V. BŮŽEK, Šlechta v předbělohorských Čechách, s. 97-98.

⁵ K utváření nižší šlechty nejvýstižněji TÝŽ, Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech, Praha 1996, s. 7-8, 10-12; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk urozených, s. 48-54; V. BŮŽEK, Šlechta v předbělohorských Čechách, s. 98-100.

⁶ K bádání o dějinách předbělohorské nižší šlechty blíže TÝŽ, Nižší šlechta v politickém systému, s. 8-9, 12-13; TÝŽ, Nižší šlechta v předbělohorských Čechách (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání), Český časopis historický 91, 1993, s. 37-54.

⁷ Z mnoha prací výběrově Karel REŽNÝ, Zanikání vladyckých statků v Budějovicu, Hradecku a Tábořsku, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 35, 1927, s. 64-69, 112-115; Josef Vítězslav

letech 20. století, kdy se českým historikům inspirovaným zejména strukturálními východisky historického bádání podařilo souhrnněji postihnout a vyhodnotit politickou, společenskou, kulturní a hospodářskou úlohu nižšího šlechtického stavu v Království českém.⁸ Od devadesátých let 20. století se navíc s ohledem na rozvoj historickoantropologických přístupů začalo české dějepisectví hlouběji zabývat sociálními dějinami raně novověké šlechty z kulturně historické perspektivy a objevovat životní příběhy urozených jedinců.⁹ Z nového způsobu kladení otázek vyplynul rovněž zvýšený zájem o využívání a zpřístupňování pramenů osobní povahy.¹⁰ V současném bádání o dějinách nižší šlechty se výrazněji uplatňují historickoantropologické metodologické koncepty, které jsou oporou pro všestranné pronikání k svébytným postojům, hodnotám a projevům chování i jednání urozených osob.¹¹ Jeden z nich představuje rovněž kategorie konfliktu.¹²

Šlechtické prostředí 16. a počátku 17. století bylo na konfliktní situace bohaté. Pomluva, nenaplnění „*dobrého přátelství*“ či majetková rozepře patřily mezi problémy, jimž musel urozený jedinec osobně čelit, pokud chtěl uhájit své výlučné místo ve

ŠIMÁK, Inventář jihočeského vládyctví r. 1599: popis svrškův a nábytkův po panu Joachymovi Voyřovi z Protivce pozůstalých léta 1599, Jihočeský sborník historický 6, 1933, s. 116-119; Petr ČORNEJ, K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou, Středočeský sborník historický 15, 1980, s. 125-142.

⁸ Nejvýrazněji V. BŮŽEK, Nižší šlechta v politickém systému; TÝŽ, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách, Praha 1989.

⁹ Populární formou poukázal na rozmanitost životních osudů předbělohorské nižší šlechty TÝŽ, Rytíři renesančních Čech, Praha 1995.

¹⁰ Cenné bylo zejména ediční zpřístupnění tematicky rozmanité korespondence rytířských rodů Myšků ze Žlunic a Pětipeských z Chýš. Blíže srov. Petr MAREŠ, Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence, Ústí nad Labem 2000; TÝŽ (ed.), Albrecht Pětipeský z Chýš a z Egrberku – edice korespondence, Praha 2005 (Diplomová práce); Michal KOSINA, Václav Šťastný Pětipeský z Chýš a Egrberka ve světle své korespondence (Příspěvek ke studiu nižší šlechty na přelomu 16. a 17. století), Ústí nad Labem 1997 (Diplomová práce); dále významná edice rytířského deníku Miroslav ŽITNÝ, Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605, in: Václav Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 187-262.

¹¹ Pro seznámení se základními východisky historickoantropologických metodologických přístupů například Gert DRESSEL, Historische Anthropologie. Eine Einführung, Wien-Köln-Weimar 1996; v českém překladu stěžejní práce Richard van DÜLMEN, Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy, Praha 2002. Více o možnostech uplatnění historickoantropologických přístupů Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ (ed.), Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii, Ústí nad Labem 2007. Srov. typické příklady uchopení tématu optikou historické antropologie Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007; Richard van DÜLMEN, Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I-III, Praha 1999-2006. O stěžejních aspektech proměny českého bádání sociálních a kulturních dějin šlechty blíže Václav BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010, s. 10-13.

¹² Studium konfliktu ve vztahu k dějinnému aktérovi se stalo jedním z nejrozšířenějších historickoantropologických metodologických konceptů. Blíže zejména R. van DÜLMEN, Historická antropologie, s. 56-59.

společnosti. V jiných případech naopak podřizoval vlastní postoje kolektivnímu zájmu své stavovské korporace, která mohla vystupovat v opozici či v souladu s mocenskými zájmy ostatních stavů Království českého.¹³ Pro zmíněnou hrozbu nadměrného rozšiřování rytířstva o měšťany královských měst usilovala nižší šlechta o zřetelné vymezení podmínek pro přijímání nových členů.¹⁴ Opačným příkladem byl její postoj v době prvního protihabsburského odboje, kdy se svorně postavila za zájmy celé zemské obce, která s výjimkou několika královských měst otevřeně vystoupila proti centralizační politice českého krále Ferdinanda I.¹⁵ Až na protiturecká veřejná tažení a pasovský vpád do Čech se však předbělohorským rytířům do roku 1618 vyhýbal vůbec nejzákladnější druh konfliktu, jímž byla válka. Spolu s ní vstupovalo do důvěrně známého životního prostoru nižší šlechty trvalé nebezpečí ohrožující samou podstatu jejího výlučného společenského postavení. Metodologicky podnětnou cestu k hlubšímu poznání způsobů myšlení, chování a jednání urozeného člověka ve válce nabídlo až studium válečného zážitku dějinného aktéra. S odhalováním obsahu této mnohvrstevné kategorie se historické vědě naskytla další badatelská perspektiva, s jejíž pomocí lze vnášet nové úhly pohledu do tradičně popisného pojetí českých vojenských dějin.¹⁶

V zahraniční, zejména německé historické vědě se badatelský zájem o válečné prožitky začal systematictěji objevovat po polovině devadesátých let, a to zvláště v návaznosti na uplatnění metodologických východisek historické antropologie. Již německý historik Reinhart Koselleck upozornil ve své inspirativní práci z roku 1989 na důležitost zkušenosti a společenského očekávání v životě individua a sociální skupiny.¹⁷ I on se tak částečně zasloužil o to, že se začal po obsahové stránce pozvolna utvářet pojem válečný zážitek. Do popředí zájmu nově pronikla otázka, jak se s válečnými událostmi a s jejich důsledky vyrovnával skutečný lidský jedinec. Přiměřená pozornost byla konečně přisouzena i světu žen v podmínkách války. V roce 1997 byla v Göttingenu uspořádána mezinárodní a interdisciplinárně pojatá konference, která připomínala blížící se 350. výročí uzavření vestfálského míru. Od téže doby se kolektiv

¹³ K rozmanitým formám konfliktu v raně novověkém šlechtickém prostředí V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí*, s. 457-458, 488-521, 583-614; Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= *Monographia historica* 6), s. 17-23, 119-207.

¹⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 49.

¹⁵ V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí*, s. 586-587.

¹⁶ Nejtypičtějším příkladem uplatnění staršího popisného přístupu k českým vojenským dějinám se stala syntéza *Vojenské dějiny Československa I-V*, Praha 1985-1989.

¹⁷ Reinhart KOSELLECK, „Erfahrungsraum“ und „Erwartungshorizont“ – zwei historische Kategorien, in: Týž (ed.), *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1989, s. 349-375.

historiků při zdejších Ústavu Maxe Plancka pro dějiny začal zabývat výkladem třicetileté války z nové perspektivy. Využíval přitom dříve opomíjených historických pramenů – písemných pramenů osobní povahy, ikonografických pramenů, dobové literatury i novinového zpravodajství.¹⁸

Na počátku cesty vedoucí ke vzniku válečné zkušenosti se nacházel individuální zážitek spojený s konkrétními válečnými událostmi. Každý jedinec jej následně podrobil subjektivnímu hodnocení, při němž se uplatnily jeho osobní pocity a dojmy. Vlastní chování a jednání člověka raného novověku se od nich ale povětšinou lišilo. Jeho život se odbyval v rámci očekávání, která na něj byla kladena příslušným sociálním okolím. Kromě toho se ve válečném zážitku nezrcadlí pouze lidské emoce, ale také okolnosti spoluutvářející osobnost individua. Mezi nimi zaujímaly přední místo výchova, dosažené vzdělání, náboženské vyznání či důležitý společenský původ.¹⁹

Podnětů německé historické vědy dokázalo při studiu dějin války doposud využít jen nemnoho českých historiků starších dějin. Zájem o hlubší poznání podstaty válečné zkušenosti ukázali na příkladu raně novověkých českých měst zejména Marek Ďurčanský a Jan Kilián.²⁰ Válečným zážitkem předbělohorské šlechty se naopak zabýval Zdeněk Vybíral, který se současně jako první pokusil o důkladné přiblížení válečného střetu u Moháče v roce 1526.²¹ Zájem o vnímání války očima příslušníků rytířského rodu Pětipeských z Chýš a o ideál křesťanského rytířství přivedl Miroslava Žitného k sepsání metodologicky podnětné studie věnované komunikativnímu obrazu a druhému životu největší bitvy patnáctileté války s Turky u Keresztes.²² Dříve badatelsky opomíjené projevy šlechtické mužskosti oslovily Václava Bůžka a Miroslava Žitného, kteří je uvedli do souvislosti s očekáváním naplňováním hodnot křesťanského

¹⁸ Se strukturou a možnostmi využití jednotlivých typů historických pramenů ve vztahu k vojenským dějinám seznámil odbornou veřejnost v roce 1999 sborník obsahující vybrané příspěvky přednesené na zmíněné konferenci – Benigna von KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (edd.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährigen Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999.

¹⁹ Emocionální a smyslovou stránku válečného prožitku v různých prostředích od bitevního pole po vojenské ležení přiblížil Zdeněk VYBÍRAL, *Člověk ve válce*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s. 433-473; pro poznání života v podmínkách bojiště také dobová literatura Hans Jacob GRIMMELSHAUSEN, *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*, Praha 1976.

²⁰ Vliv třicetileté války na utváření válečného prožitku studovali Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648*, České Budějovice 2008; Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, Kuděj 1, 1999, č. 1, s. 22-38.

²¹ Zdeněk VYBÍRAL, *Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526*, Praha 2008.

²² Miroslav ŽITNÝ, *Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život*, Český časopis historický 111, 2013, s. 31-65.

rytířství a prokazováním vojenských dovedností.²³ Na symbolický význam přítomnosti tureckých motivů v hmotné kultuře šlechtických zbrojnic poukázal především Vítězslav Prchal, pod jehož redakcí vznikl v roce 2011 rovněž cenný sborník příspěvků věnovaný problematice využívání pramenů osobní povahy v oblasti vojenských dějin.²⁴ Zvláště z metodologického hlediska se staly nesmírně přínosnými práce Tomáše Rataje, v nichž byl na základě studia dobové literatury vystavěn obraz vnímání Turka v raném novověku.²⁵ V neposlední řadě si zaslouží zmínku nedávný pokus Ivana Šedivého a Marie Koldinské o syntetický pohled na české vojenské dějiny.²⁶

Historickoantropologická koncepce válečného zážitku se stala hlavní metodologickou inspirací přítomného pojednání, jehož záměrem bylo naplnění teoreticky formulované kategorie konkrétním obsahem. Působení války na život dějinného aktéra bylo možné sledovat na pozadí tří vojenských událostí druhé poloviny 16. a počátku 17. století. Pozornost byla věnována dvěma neúspěšným výpravám české zemské hotovosti do Uher v letech 1566 a 1594, ale také přímému ohrožení Čech vpádem pasovského vojska arciknížete Leopolda v roce 1611.

Předmětem zájmu se staly osobní příběhy jihočeských rytířů vystavených tváří v tvář válce nahlížené takřka mikrohistorickou optikou. Jako přímí i nepřímí účastníci válečného dění dokázali vnímat nastalé ohrožení stávajících jistot, které určovaly pevnost jejich místa v předbělohorské společnosti. Nižší šlechtici se s válkou vyrovnávali odlišnými způsoby, v nichž se zrcadlila celá řada osobitých životních postojů a nabytých zkušeností. I chování a jednání urozených jednotlivců byl však nadřazen společný zájem, kterým bylo odvrácení bezprostředního nebezpečí a obnovení starých pořádků tvořících pevný rámec jejich každodenního života.

Předkládaná práce se nestala prvním pokusem o přiblížení dopadu války do jihočeského regionu v 16. a na počátku 17. století. O zpracování blízkého tématu se v roce 2004 úspěšně pokoušel také Josef Fleischman, který si nevytkl za cíl sledovat

²³ Václav BŮŽEK, Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby, in: Radmila Švaříčková-Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavlíčková – Jiří Hutečka a kol. (edd.), Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, Praha 2012, s. 47-60; M. ŽITNÝ, Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605; TÝŽ, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.) Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 183-217.

²⁴ Vítězslav PRCHAL a kol. (edd.), Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. - 19. století, Pardubice 2011.

²⁵ Tomáš RATAJ, České země ve stínu pŕlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí, Praha 2002; TÝŽ, Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku, Kuděj 1, 1999, č. 2, s. 22-37.

²⁶ Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty, Praha 2008.

válečný zážitek konkrétní sociální skupiny a dosáhl zajímavého průřezu válkou ovlivněného společenského dění. Slabinou jinak zdařilé práce byl však přehnaný důraz na pronikání strachu do uvažování ohroženého člověka, který vedl v konečném důsledku k přílišnému zobecnění válečného zážitku. Přesto lze na jeho badatelský počín účinně navázat.²⁷

Na samém počátku výzkumu bylo nutné přesněji vymezit, co lze chápat pod pojmem jihočeská nižší šlechta, a to s ohledem na skutečnost, že válečné nebezpečí často prověřovalo pevnost vztahů mezi patrony a jejich méně urozenými klienty. Podmínkou při výběru jednotlivých rytířů se proto nestala držba pozemkového majetku v Bechyňském či Prácheňském kraji, ale spíše sociální vazby k osobám rožmberských a švamberských velmožů. Zvláště sociální sítě posledních Rožmberků svým rozsahem výrazně překračovaly správní hranice obou jihočeských krajů.²⁸

Přes časté užívání pojmu jihočeští rytíři směřoval výzkum rovněž k poznání příběhů urozených žen ve válce.²⁹ Historickoantropologická koncepce proto počítala rovněž se zahrnutím dosud prakticky neznámého válečného zážitku manželky, matky či vdovy, bez nichž by byl obraz války neúplný. Při uplatnění badatelské perspektivy gender studies vystoupily do popředí ženy ve vztazích ke svým manželům, synům i dcerám a tváří v tvář ohrožení.³⁰

²⁷ Josef FLEISCHMAN, *Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století*, České Budějovice 2004 (Diplomová práce).

²⁸ Vztahy „dobrého přátelství“ navazované mezi velmoži a rytíři měly povětšinou neformální charakter a vycházely z oboustranné výhodnosti. Následkem toho vznikaly kolem sídel příslušníků vyšší šlechty rozsáhlé sociální okruhy. Blíže i se shrnutím klíčové literatury Václav BUŽEK, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229-264, zde především s. 230-233, 258-263; TÝŽ, Přípitek ve společnosti raného novověku, in: M. Nodl – D. Tinková (edd.), *Antropologické přístupy*, s. 189-213; TÝŽ, Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), *Opera historica* 3, 1993, s. 287-313.

²⁹ Teoretický koncept maskulinity vytvořil Martin DINGES, „Hegemoniale Männlichkeit“ – Ein Konzept auf dem Prüfstand, in: Týž (ed.), *Männer – Macht – Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute*, Frankfurt-New York 2005, s. 7-33; zájem o otázky mužské identity se v české historické vědě projevil teprve v nedávné době R. ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ – J. KOHOUTOVÁ – R. PAVLÍČKOVÁ – J. HUTEČKA a kol. (edd.), *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*.

³⁰ Ze zahraniční literatury zejména Joan W. SCOTT, Gender: a useful category of historical analysis, *American Historical Review* 91, 1986, č. 5, s. 1053-1075; z českých prací výběrově Jana RATAJOVÁ, Dějiny ženy a konceptu genderu v české historiografii, *Kuděj* 7, 2005, č. 1-2, s. 159-173; TÁŽ, Gender history jako alternativní koncept dějin, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006)*, Pardubice 2006, s. 33-40. Ke studiu genderových rolí výrazně přispěly vydáním pramenů osvětlujících diskursy panenství, manželství a vdovství Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008; TYTÉŽ (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.

Pramennou základnu celého výzkumu tvořily dosud nepříliš probádané písemné prameny osobní povahy. Dochovaly se v listech psaných převážně příslušníky jihočeské nižší šlechty. Sledovaní urozenci pocházeli z jedenácti rytířských rodů a jednoho zchudlého panského rodu, do jejich příběhů však vstoupilo ještě více urozených aktérů. Své prožívání válečné zkušenosti vtiskli do výpovědi šlechtické korespondence uložené ve sbírkách *Historica Třeboň* a *Cizí rody – registratura* ve Státním oblastním archivu v Třeboni.³¹ Nových válečných zážitků však jednotliví jihočeští rytíři nabývali v rozdílných podmínkách. Možnost vzdorovat válečné hrozbě totiž nevyrostala pouze z osobního přesvědčení a odhodlání, ale také z řady vnějších okolností. Opevnění tvrze či majetkové a vojenské zázemí byly pro účinnou obranu proti nepříteli určující. Poznatky získané z korespondence proto doplní v jednom modelovém případě také výpověď inventáře hmotné kultury vybrané tvrze, který je uložen ve sbírce *Stará manipulace* v Národním archivu v Praze.³² V omezené míře bylo přihlédnuto i k pramenům městské provenience.³³ Opomíjeny nebyly ani dochované prameny hmotné kultury, jejichž symbolická výpověď prohloubila poznání několika rytířských příběhů.³⁴

Promyšlená struktura práce by měla být klíčem ke srozumitelnému seznámení s rozmanitými druhy válečného zážitku v časovém rozpětí takřka padesáti let. Kapitoly byly podle svého obsahu chronologicky seřazeny. V úvodu každé z nich se nachází shrnutí příčin, průběhu a důsledků příslušné válečné události. Po objasnění mocenských a sociálních souvislostí již výklad přechází k životním osudům jednotlivých jihočeských rytířů. Každý ze zachycených příběhů byl nahlížen v kontextu celé řady vnějších a vnitřních faktorů tak, aby se nestal izolovanou snůškou faktografických zajímavostí bez výpovědní hodnoty. Důraz byl přitom kladen na vhodné propojení makro- a mikrohistorické roviny nazírání, které se nevyklučují, nýbrž vzájemně doplňují. Válka

³¹ Hlavní badatelský zájem byl upřen ke dvanácti šlechtickým rodům – Albín z Helfenburku, Bukovanský z Bukovan, Hozlauer z Hozlau, Chanovský z Dlouhé Vsi, Kocová z Chudenic, Kořenský z Terešova, Kunáš z Machovic, Malovec z Malovic, Planská z Janovic, Počepický z Počepic, Rút z Dírného, Skuhrovský ze Skuhrova.

³² Národní archiv Praha, *Stará manipulace*, inv. č. 1758, sign. K 180/10, kart. 1239.

³³ Státní okresní archiv České Budějovice, Archiv města České Budějovice – chronologická řada, kart. 37.

³⁴ Nástěnná malba s heraldickou symbolikou doprovázená jmény Petra Počepického z Počepic a Anny Počepické ze Šanova – Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Sedlčanském*, Praha 1898, s. 77-78; menší zvon farního kostela v Chrašticích odlitý na objednávku Přibíka Bukovanského z Bukovan – Josef SOUKUP, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Píseckém*, Praha 1910, s. 337.

nebyla chápána jako neměnný proces. Urozenému jedinci byl proto v plné míře připisován aktivní podíl na utváření vlastních dějin.³⁵

Podmínkou poznání jednotlivých rovin utvářejících válečný zážitek v letech 1566 až 1611 se stalo vymezení základních badatelských otázek. Jednou z nejdůležitějších bylo, jak se v chování a jednání nižšího šlechtice projevovala touha zachovat jistoty zděděné po urozených předcích v době, kdy stál tváří v tvář válečnému nebezpečí. Zároveň však bylo potřeba pochopit, zda vycházelo i za těchto okolností jeho jednání z promyšlených obranných strategií, anebo bylo spíše nahodilé a bezprostřední. Nedílnou součástí autorova úsilí byl zájem o zjištění, kde a u koho případně hledal ohrožený rytíř ztracenou jistotu a bezpečí. Otevřenou kategorií se stal také válečný zážitek žen, schopnost opouštět společnosti přisuzované role a porovnání jejich strategií obrany s mužskými protějšky. Opomenuta nebyla ani otázka, do jaké míry se do uvažování a vystupování vybraných urozců promítaly dobové kulturní vzory chování.

V období protitureckých válek mezi ně patřil zejména oživený ideál křesťanského rytířství, jehož šíření podporovala formou propagandy také vládnoucí habsburská dynastie.³⁶ Svůj ohlas našel i v českém šlechtickém prostředí, kde nejvýrazněji oslovil Jana Zajíce z Házmburka. V jeho pamětech nazvaných *Sarmacie* zazněl zřetelným způsobem požadavek, aby vyšší i nižší šlechta usilovala o oživení svých duchovních a fyzických sil potřebných k boji s „*ouhlaavním nepřitelem všeho křesťanstva*“ Turkem.³⁷ Požadavek propojení fyzické a duševní zdatnosti v boji s nevěřícími nejvíce doléhal na rytířský stav, což souviselo s povinnostmi, které mu ukládalo již tradiční

³⁵ Na důvody i badatelská úskalí zájmu o příběh dějinného aktéra upozornil Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, s. 63-69, 72-73, 95-97. O mikrohistorických přístupech směřujících zdola k uchopení člověka v dějinách blíže Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkosť“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, Český časopis historický 99, 2001, s. 519-547; Martin NODL, *Mikrohistorie a historická antropologie, Dějiny – teorie – kritika* 1, 2004, s. 237-252.

³⁶ O ideálu křesťanského rytířství v raném novověku Miroslav ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku na přelomu 16. a 17. století*, České Budějovice 2011 (Diplomová práce); TÝŽ, *Ideál křesťanského rytířství*; TÝŽ, *Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605*; Hana BOČKOVÁ, *Rytíř křesťanský Václava Budovce z Budova*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – řada literárně-vědná 5, 1998, s. 19-24; V. BŮŽEK, *Ideály křesťanského rytířství*; TÝŽ, *Sebeprezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích*, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), *Historik na Moravě. Profesoru Jiřimu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 311-322; Vítězslav PRCHAL, *Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku*, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123-136.

³⁷ Paměti edičně zpřístupnil Jaroslav PÁNEK (ed.), *Jan Zajíc z Házmburka. Sarmacia, aneb zpověď českého aristokrata*, Praha 2007 (= *Manu propria* 4).

středověké učení o trojím lidu.³⁸ Ještě nedlouho po bitvě na Bílé hoře zdůrazňoval Pavel Stránský ze Zapské Stránky, že hlavním úkolem předbělohorského rytíře by měla být především obrana vlasti se zbraní v ruce.³⁹ Jeho výpověď je cenná, neboť odrážela dobový náhled na společenskou úlohu nižší šlechty. Mimořádnou příležitost k naplnění představ o společenské úloze nižšího šlechtického stavu se naskytla právě v obou protitureckých výpravách českého stavovského vojska a ještě výrazněji v roce 1611, kdy českou zemi ohrožoval žoldnéřský sbor Pasovských.

Jedině v pochopení hodnot a norem určujících uvažování nižšího šlechtice lze spatřovat cestu pronikání k rekonstrukci válečného zážitku. Na prvním místě to byly urozenost, majetek a moc jako ústřední hodnoty, o něž se opíralo výlučné postavení rytíře v předbělohorské společnosti.⁴⁰ V očích druhých je však musel opakovaně prohlubovat a potvrzovat. Jedině tak mohl zajistit jejich věčné trvání. Zpochybnění nebo dokonce ztráta některé z hodnot představovala ohrožení samé podstaty šlechtictví. Urozený jedinec se ve snaze ochránit své dobré jméno musel uchýlovat k využívání nejrůznějších obranných strategií. Na tom, zda byly účinné, záviselo zachování osobní, rodinné či rodové cti.⁴¹ Válka nebyla výjimkou a vytvářela na urozence o to větší tlak tím, že se s jejími pravidly teprve seznamoval.

S povědomím o mimořádných vlastnostech a urozeném původu se však šlechtic nerodil a byly mu teprve od mládí vštěpovány pečlivou výchovou a vzděláním, které představovaly důležité předpoklady pro rozvoj jeho osobnosti.⁴² Právě od nich se odvíjela schopnost vnímat nové kulturní podněty. Otázkou je, do jaké míry mohlo mladého rytíře ovlivnit například dílo Baldassara Castiglioneho Dvořan, které bylo oslavou šlechtických ctností a nabádalo k jejich prohlubování.⁴³ Další z otázek proto směřovala k poznání, zda takové spisy mohly pronikat i do prostředí jihočeské nižší šlechty. Někteří její příslušníci však nejspíš získali alespoň základy obecné a latinské gramotnosti, jejíž osvojení se od mužů urozeného původu starších sedmi let

³⁸ Středověkými kořeny ideálu „*miles Christi*“ se zabýval Wojciech IWAŃCZAK, Po stopách rytířských příběhů, Praha 2001; v české historické vědě pak Pavel SOUKUP, Dvojí ideál křesťanského rytíře v husitském období, Český časopis historický 99, 2001, s. 1-32.

³⁹ K představám Pavla Stránského ze Zapské Stránky o úloze jednotlivých stavů předbělohorské české společnosti V. BŮŽEK a kolektiv, Společnost českých zemí, s. 77.

⁴⁰ Základní pilíře světa šlechtických hodnot vymezil například V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 229-231.

⁴¹ O nutnosti prohlubovat dobré přátelství a jeho významu pro zachování dobrého jména TAMTĚŽ, s. 238-240.

⁴² Blíže k výchově šlechtice-válečníka Zdeněk VYBÍRAL, Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách, Tábor 2006 (= Husitský Tábor, Supplementum 3), s. 555-569, zde s. 555.

⁴³ Adolf FELIX (ed.), Baldassare Castiglione, Dvořan, Praha 1978.

očekávalo.⁴⁴ Nezanedbatelnou roli zaujímala také tělesná cvičení podporující vedle duševních i tělesné dovednosti šlechtice.

⁴⁴ K základní podobě šlechtické výchovy obecně Martin HOLÝ, Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620), Praha 2010, s. 53-58.

2. Životní osudy jihočeských rytířů pod vlivem protitureckého tažení v roce 1566

Obavy z Turka a vnímání jeho blízkosti patřily k pocitům, které nebyly raně novověkému člověku v Království českém neznámé. S postavami osmanských vojáků vstupovala do života předbělohorské společnosti nejen válka jako taková, ale rovněž cizorodý prvek ovlivňující kulturní prostředí, v němž se její stereotypní život doposud odbyval. Množství dostupných informací a síla představivosti jednotlivců i celých sociálních skupin určovaly, jak by mohl obraz „*ouhlavního nepřítele všeho křesťanstva*“ vypadat. Někteří příslušníci nižší šlechty Království českého svádějící boje na uherském poli měli příležitost spatřit osmanského Turka na vlastní oči a vzdálené nebezpečí nejen popsat, ale také zcela konkrétně pojmenovat. Většina urozenců se však s podobou muslimského nepřítele seznamovala zprostředkovaně z psaných novin, cestopisů, naučné literatury či náboženských polemik vedených v protiislámském duchu.⁴⁵ Ať už byl pro ně Turek vzdáleným či blízkým nepřítelem, měl značný vliv na jejich životní osudy. Přítomná kapitola proto bude chápat tureckou hrozbu jako základní východisko k poznání nevšedního druhu válečné zkušenosti, s níž se ve vydatné míře setkávala také jihočeská nižší šlechta, a to zejména během příprav a v průběhu protitureckého tažení českého vojska do Uher v roce 1566.

Zájem o válečný zážitek jihočeských rytířů vedl k vytvoření okruhu stěžejních badatelských otázek, které lze vztáhnout na obě největší výpravy proti Osmanům ze zemí Koruny české ve druhé polovině 16. století. V první řadě by mělo být zodpovězeno, do jaké míry se jihočeská nižší šlechta byla ochotna účastnit bojů s Turky a zda v jejich postupu do středoevropského prostoru spatřovala po polovině 16. století skutečnou hrozbu. Další úvahy směřovaly ke způsobům uplatnění rytířů v předbělohorské společnosti během osmanských výbojů šedesátých let 16. století. Stranou zájmu dané kapitoly nezůstala ani pocitová složka válečného zážitku, v jejímž odhalování lze spatřovat cestu k hlubšímu pochopení vztahu mezi válkou a jejími přímými i vzdálenými účastníky. V dané souvislosti bude posouzeno, zda určovaly chování a jednání nižších šlechticů vystavených nebezpečí pouze strach, nejistota a

⁴⁵ K tomu blíže zejména T. RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce*; TÝŽ, *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva*.

vědomá pasivita. Otázkou i proto zůstalo, nakolik se mohlo osmanské tažení příznivě odrazit v životě předbělohorského rytíře.

Turecká otázka jako téma české historické vědy

Podle Jaroslava Pánka by bylo možné vymezit v historickém bádání turecké otázky několik stěžejních tematických okruhů. Zájem o ně se odvíjel od stavu teoretických a metodologických poznatků, ale také od soudobých politických poměrů.⁴⁶ V pracích českých historiků Antonína Rezka, Kamila Krofty či Rudolfa Urbánka zdatelně převažoval zájem o vyzdvižení vojenského a zejména finančního podílu zemí Koruny české na obraně střední Evropy proti Turkům ve srovnání s jinými částmi habsburské monarchie. Do popředí pronikal popis politických a vojenských událostí, který se ve velké míře opíral o studium právních a sněmovních písemností.⁴⁷ Jeden z nejtypičtějších příkladů popisného a heuristicky pečlivého přístupu k tureckému tématu podal ve svých pracích zaměřených zvláště na povstání bočkajovců František Kameníček.⁴⁸

Zdatelné rozšíření faktografických poznatků na poli politických, hospodářských a vojenských dějin přinesla řada prací z období marxistické historiografie. Josef Polišíenský se zabýval mezinárodními souvislostmi turecké hrozby a jejím dopadem na veřejné mínění v české předbělohorské společnosti.⁴⁹ Jiný úhel pohledu naopak zvolil Vojtech Kopčan a jako první začlenil tematiku osmanské expanze do dějin historického území Horních Uher.⁵⁰ Doposud mimořádně cenné jsou rovněž výzkumy Zdeňka Šimečka, které upozornily na význam novinového zpravodajství a jeho uplatnění v

⁴⁶ Následující historiografické ohlédnutí částečně vycházelo z mimořádně cenného shrnutí starší literatury věnované turecké expanzi a habsbursko-osmanskému soupeření, které přinesl Jaroslav PÁNEK, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi, *Československý časopis historický* 36, 1988, s. 856-872; 37, 1989, s. 71-84.

⁴⁷ Antonín REZEK, *Čechové v tureckých válkách*, Lumír 5, 1877, s. 548-550, 566-568; Kamil KROFTA, *My a Maďaři v bojích s Turky*, Praha 1934; Rudolf URBÁNEK, *Češi a války turecké*, in: Vilém Mathesius (ed.), *Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození*, Praha 1939, s. 117-123.

⁴⁸ František KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605-1606*, *Časopis Českého musea* 68, 1894, s. 88-106, 257-274, 378-397, 534-556; prameny poskytující vhlad do válečného dění na Moravě během povstání Štěpána Bočkaje vydal TÝŽ (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české 1605-1606*, Praha 1894.

⁴⁹ Jiří HRUBEŠ – Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech*, *Historický časopis* 7, 1959, s. 74-103; Josef POLIŠENSKÝ, *Turecká otázka v evropské politice v 16.-17. století*, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II*, Praha 1977, s. 266-286.

⁵⁰ Vojtech KOPČAN, *Turecké nebezpečnostvo a Slovensko*, Bratislava 1986.

protitureckých válkách.⁵¹ O užitečné shrnutí staršího badání směřujícího k problematice habsbursko-osmanských střetů se zasloužil Jaroslav Pánek. V jeho pojetí byl upřen zřetel k oběma výpravám české zemské hotovosti na uherská bojiště z let 1566 a 1594 a k jejich všestrannému zhodnocení.⁵²

Historickoantropologické metodologické přístupy vnesly zvláště koncem devadesátých let 20. století do české historické vědy výrazné podněty. Nový způsob kladení otázek a zájem o prameny osobní povahy se odrazil také v pracích zaměřených na tureckou tematiku. Převažující popisné přístupy k tureckému nebezpečí opustil mezi prvními Tomáš Rataj. S oporou v dobové literatuře se úspěšně pokoušel o zachycení stereotypů ve vnímání Turka vytvářejících obraz jeho jinakosti v období raného novověku.⁵³ Badatelské směřování posledního desetiletí navíc otevřelo cestu novým přístupům k politickým a vojenským dějinám. Důraz Václava Bůžka, Vítězslava Prchala a Miroslava Žitného na projevy sebe prezentace vyšší a nižší šlechty předesťl význam hodnot křesťanského rytířství.⁵⁴ Další možnost oživení problematiky tureckých válek představil na příběhu bitvy u Moháče z roku 1526 Zdeněk Vybíral.⁵⁵ Se znalostí nejnovějších teoretických a metodologických východisek se výzkumem komunikativního obrazu bitev s Turky v současnosti zabývá především Miroslav Žitný.⁵⁶

K poznání počátků soupeření s „*ouhlaavním nepřitelem všeho křesťanstva*“ v 16. století přispěl nejen Zdeněk Vybíral, ale také Václav Bůžek, jemuž se podařilo zasadit tažení arciknížete Ferdinanda z roku 1556 do souvislosti s působením české a moravské šlechty při dvorech prvních Habsburků.⁵⁷ Protitureckému tažení stavovské hotovosti na pomoc Sigtetu v roce 1566 se v českém historickém bádání dosud nedostalo takové pozornosti jako výpravě vedené do Uher v roce 1594 Petrem Vokem z Rožmberka. Na

⁵¹ Zdeněk ŠIMEČEK, Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století, in: Osmanská moc II, s. 310-373.

⁵² J. PÁNEK, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy.

⁵³ T. RATAJ, České země ve stínu pŮlměsíce; TÝŽ, Ouhlaavní nepřítel všeho křesťanstva.

⁵⁴ V. BŮŽEK, Ideály křesťanského rytířství; TÝŽ, Sebe prezentace křesťanského rytíře; V. PRCHAL, Obraz křesťanského rytíře; M. ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství.

⁵⁵ Z. VYBÍRAL, Bitva u Moháče.

⁵⁶ M. ŽITNÝ, Keresztes 1596.

⁵⁷ O tažení arciknížete Ferdinanda na ochranu Sigtetu v roce 1556 blíže Václav BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7), s. 113-114.

pozadí životních osudů posledních Rožmberků a ve výše zmíněné srovnávací studii však jeho průběh pečlivě zmapoval Jaroslav Pánek.⁵⁸

Kořeny tureckého nebezpečí

Zárodky Osmanské říše nebezpečné svou rozpínavostí pro celou středovýchodní Evropu se objevily již okolo roku 1300, kdy příslušník původem tureckého kmene Oguzů Osman založil v Malé Asii své vlastní panství. Až do jeho smrti v roce 1326 na sebe drobný státní útvar upozorňoval zájmem o značné územní zisky. První výraznější krok k naplnění těchto plánů učinil až Osmanův syn Orchan, když se zmocnil města Bursy a vytvořil z něj hlavní město rodící se Osmanské říše. Byzantští vládcí si ještě v první polovině 14. století neuvědomovali, jakou hrozbou by pro ně mohli být osmanští Turci v budoucnu. Císař Jan VI. Kantakuzenos je dokonce zval, aby mu pomohli v boji s jeho vnitřními nepřáteli v říši. Během nepříliš dlouhé doby dosáhlo někdejší drobné Osmanovo panství prvních územních zisků na evropské půdě. V roce 1357 obsadil Orchan Gallipoli. Jeho syn a nástupce Murad I. podpořil tento úspěch mezi lety 1359 až 1361 postupným ovládnutím Thrákie a přenesením hlavního sídla do Adrianopole. V přímém nebezpečí se náhle ocitaly i jednotlivé balkánské národy, které nedokázaly vzdorovat cílevědomému tureckému postupu. Osmanské moci museli nejprve ustoupit Bulhaři a po bitvě na Kosově poli 15. června 1389 také srbská knížata i přesto, že v ní padl Murad I. Výzvy uherského krále Zikmunda Lucemburského k účinné obraně hranic střední Evropy vedly dokonce k vyhlášení první protiturecké křížové výpravy, do jejíhož čela se mladší bratr českého krále Václava IV. osobně postavil. Neúspěšné tažení křižáků však skončilo porážkou od Turků v bitvě u Nikopole v roce 1396.⁵⁹

Vzestup Osmanské říše byl přerušen až na počátku 15. století. Na východní hranici tureckého území dělali sultánovi Bayezidovi I. starosti Mongolové vedení schopným válečníkem Tamerlánem. Jejich vítězství nad Turky v bitvě u Ankary 21. července 1402 stálo za dočasným úpadkem osmanské moci v Malé Asii. Během vlády dalších tureckých sultánů Mehmeda I. a Murada II. se však ještě v první polovině 15. století podařilo obnovit osmanskou nadvládu nad původními državami. Oslabeného postavení osmanských Turků nevyužila ani křesťanská Evropa, z níž bylo vypraveno v pořadí již druhé křížácké vojsko. V bitvě u Varny v roce 1444 byli křesťané pod velením

⁵⁸ Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 133-140; TÝŽ, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy*.

⁵⁹ Felix TAUER, *Svět islámu. Dějiny a kultura*, Praha 2006, s. 223-227.

uherského a polského krále Vladislava II. Jagellonského opět poražení, o což se přičinil tehdejší sultán Murad II. K dovršení dlouhodobých cílů osmanské zahraniční politiky tehdy zbývalo „pouze“ dobýt výstavní sídlo byzantských císařů Konstantinopol, čehož 29. května 1453 slavně dosáhl syn Murada II. Mehmed II zvaný Dobyvatel. Následný zánik Byzantské říše způsobil, že Turci již neměli v jihovýchodní části evropského kontinentu žádnou přirozenou mocenskou protiváhu. Sultán Mehmed II. se kromě svého životního úspěchu u Konstantinopole zasloužil například v roce 1459 o založení osmanské provincie v Srbsku. Období druhé poloviny 15. a počátku 16. století bylo spojeno s vládou sultána Bayezida II. a přes loupeživé protievropské výpravy nepřineslo výjimečné rozšíření Osmanské říše směrem na západ. Změnu v tomto ohledu nepředstavoval ani nástup nového sultána Selima I. v roce 1512, neboť se jeho hlavní zájmy soustředily na boje v Asii a severní Africe.⁶⁰

Po celé 16. století nevedl Osmanskou říši schopnější sultán než Süleyman I. Nádherný, který se ujal moci v roce 1520.⁶¹ Čerstvou zprávou o novém tureckém vládcí přinesli ještě v prosinci téhož roku do uherského Budína přímo osmanští diplomaté. Svou dlouhou cestou do střední Evropy naznačili, o jaká území bude v brzké době Süleyman I. projevovat zájem.⁶² Už v roce 1521 dobyli Turci Bělehrad a položili základní předpoklad k pronikání do Uherské nížiny. Sultánovi Süleymanovi I. už nic nebránilo v uskutečnění prvního pokusu o ovládnutí Království uherského. Svě dosud nejdelší tažení zakončil 29. srpna 1526 vítěznou bitvou u Moháče, po níž osmanské vojsko v září 1526 dočasně ovládlo Budín. V bitvě naopak zahynul český a uherský král Ludvík Jagellonský, který v čele svého vojska neúspěšně vzdoroval turecké přesile.⁶³

Po prohře u Moháče v roce 1526 se staly vpády osmanských Turků hluboko do středoevropského prostoru pravidelnou součástí života v pohraniční oblasti Horních a Dolních Uher. Přispěl k tomu také postoj části uherské šlechty, která po smrti Ludvíka Jagellonského odmítala přijmout za svého nového krále Ferdinanda Habsburského a na tokajském sněmu zvolila uherským králem sedmihradského knížete Jana Zápolského. Jeho volbě byli příznivě nakloněni také Turci. Zbylá část uherských stavů v čele se Štěpánem Báthorym pro změnu podpořila v nástupnictví na uherském trůně Ferdinanda

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 232, 234-235, 244-248.

⁶¹ Miloš MENDEL – Bronislav OSTŘANSKÝ – Tomáš RATAJ, Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí, Praha 2007, s. 43.

⁶² V. KOPČAN, Turecké nebezpečí, s. 23-24.

⁶³ Významnou monografii plně věnovanou bitvě u Moháče napsal Z. VYBÍRAL, Bitva u Moháče; V. KOPČAN, Turecké nebezpečí, s. 24-25; M. MENDEL – B. OSTŘANSKÝ – T. RATAJ, Islám v srdci Evropy, s. 43.

Habsburského. Království uherské se tak v roce 1526 rozdělilo na dvě části, což do značné míry ztěžovalo jeho obranu před tureckými nájezdy.⁶⁴ Právě s myšlenkou na podporu uherského vzdorokrále a v duchu s ním uzavřené dohody se vypravil Süleyman I. v roce 1529 do Uher znovu a jeho tažení se zastavilo na konci září až před samotnou Vídní, která byla správním centrem habsburské monarchie. Plán na její ovládnutí byl však i pro první podzimní deště odložen na neurčito a osmanská armáda vyrazila již 16. října 1529 na zpáteční cestu.⁶⁵ Sultán si byl dobře vědom výjimečné příležitosti k posunu hranic Osmanské říše, a proto střední Evropu opakovaně vystavoval útokům ze strany svého početného vojska. K dalšímu z nich došlo už tři roky po obléhání Vídně. Výsledek výpravy z roku 1532 však musel být z tureckého pohledu zklamáním. Nejenže se Turci k Vídni vůbec nepřiblížili, ale navíc byli velmi předčasně odraženi už posádkou pevnosti Kysek v západní části Uher.⁶⁶ Nemalý rozruch způsobila na osmansko-uherském pomezí smrt Jana Zápolského v červnu 1540, po kterém dosáhl Süleyman I. svého zdaleka největšího úspěchu v Uhrách. V roce 1541 natrvalo ovládl rozsáhlou část Uher a především Budín, z něhož učinil klíčový bod nové osmanské provincie známé pod názvem Budínský pašalík. Záminkou sultánovy vojenské kampaně se stala navenek ochrana zájmů Jana Zikmunda, jenž byl nezletilým synem Jana Zápolského.⁶⁷

Obzvláště po roce 1541 bylo zapotřebí hledat jakékoliv cesty k ukončení oboustranně vyčerpávajících střetů. Diplomatické snažení vyústilo v roce 1547 v ujednání pětiletého příměří, které bylo doprovázeno povinností odvádět sultánovi mírovou daň.⁶⁸ Na počátku padesátých let 16. století usiloval český a uherský král Ferdinand I. o připojení sedmihradského území k habsburské monarchii. Vládu nad ním si však s pomocí své matky královny Isabely nárokoval Jan Zikmund Zápolský. Do sporu se však opět vložili Turci a Ferdinandovy záměry zmařili.⁶⁹

Sedmihradská otázka se dostala na pořad jednání zejména při generálním sněmu zemí Koruny české v dubnu 1556. Osmané se odmítali vzdát území, které „*svou nepřemoženou šavlí a mocí*“ dobyli.⁷⁰ Nepokoje v Uhrách nakonec přerostly v otevřený střet. Ještě v letních měsících roku 1556 se tak české a moravské šlechtě naskytla

⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 43-45; V. KOPČAN, Turecké nebezpečnost, s. 26-27, 31.

⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 31-33; M. MENDEL – B. OSTŘANSKÝ – T. RATAJ, Islám v srdci Evropy, s. 45.

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 189.

⁶⁷ TAMTÉŽ; V. KOPČAN, Turecké nebezpečnost, s. 38-39.

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 46; M. MENDEL – B. OSTŘANSKÝ – T. RATAJ, Islám v srdci Evropy, s. 190.

⁶⁹ V. KOPČAN, Turecké nebezpečnost, s. 47-49.

⁷⁰ Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II, Praha 1880, s. 687-715, zde zejména s. 691.

jedinečná příležitost k bezprostřednímu setkání s Turky. Místodržitel Království českého Ferdinand Tyrolský se tehdy osobně připravoval na pomocnou výpravu směřující k pevnosti Siget, o jejímž strategickém významu věděli nejen Habsburkové, ale také sultán Süleyman I.⁷¹ Obránce Sigetu Marek Horwáth se totiž ocitl od května 1556 v neprodyšném tureckém obležení a žádal českého a uherského krále Ferdinanda I. o včasný vojenský zásah.⁷² Po dobu příprav na tažení se však vyskytlo mnoho problémů, na jejichž řešení se společnými silami podíleli Ferdinand I. se svým synem arciknížetem Ferdinandem. Nejobtížnějším úkolem bylo shromáždění dostatečného množství finančních prostředků na vyplacení žoldnéřů. Velkou důležitost však přikládal arcikníže Ferdinand rovněž shánění zkušených „*kryksmanů*“, jimiž by své vojsko doplnil. S předstihem psal například Janovi Braniborskému, aby za tímto účelem uvolnil ze svých služeb Albrechta ze Seelstrangu s tím, že „*jde o zájem všeho křesťanstva*“.⁷³ S každým dnem se ukazovalo, jak málo byly české země připraveny čelit skutečnému válečnému ohrožení. Svědčila o tom zejména výzva královských komisařů českým a moravským musthrerům i colmistrům, kteří měli provést přehlídku a vyplacení jezdců shromážděných na mustrplacu ve Strážnici. Komisaři 31. července 1556 s překvapením zjistili, že se na místo skoro žádní nedostavili a nechali rejтары čekat, ačkoliv „*turecký paša již útočí [a] král potřebuje rychle vojska*“.⁷⁴

Arcikníže Ferdinand se do uherského pole vypravil na počátku září 1556. Po spojení oddílů z českých, rakouských a uherských zemí s vojskem uherského palatina Tomáše Nádasdyho stanul arcikníže v čele šestnáctitisícové armády. Do bojů se zapojil také známý český „*kryksman*“ Pavel Korka z Korkyně a ve svých pamětech zachytil, kdo z českých pánů a rytířů v roce 1556 osobně doprovázel mladšího syna Ferdinanda I. Habsburského.⁷⁵ Kromě nejvyšších zemských úředníků převažovali mezi účastníky výpravy také příslušníci dvora arciknížete Ferdinanda jako například Petr Kaplír z Sulevic, Vilém Miřkovský z Tropčic nebo Václav Vřesovec z Vřesovic. Bez ohledu na konečný výsledek vojenského snažení si z uherského pole odváželi cennou válečnou

⁷¹ V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem, s. 113-114.

⁷² František KAMENÍČEK, Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigetu roku 1556, Sborník historický 4, 1886, s. 321-331, zde s. 321.

⁷³ František ROUBÍK (ed.), Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra Republiky československé v Praze I, Praha 1937, s. 88.

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 102-103.

⁷⁵ František PALACKÝ (ed.), Paměti Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století, Časopis českého musea 3, 1829, s. 29-32; 4, 1830, s. 433-442, zde s. 434-435.

zkušenost.⁷⁶ Vlastní tažení však splnilo svůj účel. Do pevnosti Siget byly dodány potřebné zásoby a její obránce Marek Horwáth se pravděpodobně dočkal také doplnění své nepočetné posádky o nové členy. Dílčím úspěchem křesťanských vojáků bylo nepochybně také dobytí uherské pevnosti Korotna. V roli úspěšného vojevůdce se mohl 8. října 1556 vrátit do Vídně také arcikníže Ferdinand.⁷⁷

Napětí na uherském pomezí, protiturecké tažení a pád Sigetu v roce 1566

Po úmrtí českého a uherského krále Ferdinanda I. v roce 1564 se ujal vlády nad habsburskou monarchií jeho syn Maxmilián II. Změna na trůnu vedla k tomu, že význam turecké otázky opět vzrostl. Nový panovník zatoužil po územních ziscích v Sedmíhradsku, jemuž vládl výše zmíněný Jan Zikmund Zápolský. Důsledkem toho se boje na jihozápadních hranicích Horních Uher postupem času přiosťřovaly. Už 8. ledna 1565 proto sděloval Maxmilián II. svému bratru Ferdinandovi, že by bylo vhodné posílit vojsko ve Spiši a oslovit vybrané rytmisty.⁷⁸ Nejúpornější boje probíhaly v oblasti za řekou Tisou. Jakmile do nich začal vojensky zasahovat turecký spojenec sedmíhradského knížete, stávala se situace pro Habsburky více než kritickou. Na konci května 1565 proto bylo rozhodnuto o tom, že stávající vojsko v Uhrách podléhající velení Lazara ze Švendi bude rozšířeno o jezdce shromážděné rytmisty Václavem Berkou z Dubé, Janem Markvartem z Hrádku a Čěnkem Dašickým z Barchova.⁷⁹ Trvalou potřebu finančních prostředků mělo vyřešit svolání českého zemského sněmu na 30. června 1565. Český panovník Maxmilián II. se tou dobou zdržoval ve Vídni, a proto pověřil přednesením královské propozice arciknížete Ferdinanda. Čeští stavové schválili vzhledem k nastalým událostem v Sedmíhradsku výběr vysoké berně i posudného. Důležitější však bylo, že vyjádřili ochotu k účasti na případném osobním tažení do Uher. Projev dobré vůle ze strany českých stavů využil Maxmilián II. ve skutečnosti až o rok později.⁸⁰ Dění na uhersko-osmanském pomezí nevedlo během roku 1565 k jednoznačnému vítězství jedné či druhé strany. Jediným výsledkem

⁷⁶ Blíže ke skladbě účastníků tažení V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem, s. 113-114.

⁷⁷ F. KAMENÍČEK, Výprava arciknížete Ferdinanda, s. 329-331.

⁷⁸ F. ROUBÍK (ed.), Regesta fondu Militare I, s. 139.

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 142-144.

⁸⁰ Sněmy české III, s. 232-238, 241-251.

mocenského soupeření v Sedmíhradsku se stalo vyhocení dosavadních vztahů mezi Habsburky a tureckým sultánem.

Od konce roku 1565 bylo jasné, že napjatá atmosféra v Uhrách přeroste ve válku. Potvrdila to rovněž instrukce předaná budínskému místodržiteli Arslanovi v listopadu 1565, v níž byl výslovně upozorněn, že v roce 1566 proběhne tažení proti „vídeňskému králi“.⁸¹ Sultán Süleyman I. opustil skutečně v květnu 1566 turecký Istanbul a vyrukoval proti křesťanům s velice početnou armádou, jejíž jádro tradičně tvořily elitní pěší jednotky janičářů. První překážkou v plánovaném pochodu na Vídeň byla stejně jako v roce 1556 uherská pevnost Siget. Jejím velitelem byl tentokrát zkušený „*krýksman*“ chorvatský hrabě Mikuláš Zrinský ze Serynu, který se v roce 1564 oženil se sestrou posledních Rožmberků Evou.⁸² Císař Maxmilián II. věděl o sultánových záměrech a zahájil přípravy na protiturecké tažení do Uher. Stejně jako jeho otec Ferdinand I. se mohl spolehnout na všestrannou pomoc arciknížete Ferdinanda Tyrolského, který svolal na 24. května 1566 do všech čtrnácti krajů Království českého vojenskou přehlídku. Jejich výsledek měl napovědět mnohé o velikosti a síle českého vojska.⁸³ Otázkou však zůstávalo, kdo by se měl v hodnosti nejvyšší polního hejtmána postavit do jeho čela. Volba padla na Viléma z Rožmberka, který byl představitelem nejvýznamnějšího panského rodu v Království českém a byl považován za prvního muže v zemi po českém panovníkovi.⁸⁴ Přehlídka celého českého vojska měla podle císařského mandátu z 3. června 1566 proběhnout ve Znojmě již 10. července 1566.⁸⁵ Trvala však mnohem déle, což souviselo s projevy nezájmu většiny českých pánů, rytířů a erbovních měšťanů o válku, která se odehrávala daleko od jejich domovů.⁸⁶ Povinnost vypravit zemskou hotovost a doprovázet členy vládnoucí dynastie v osobním tažení dala vzniknout českému vojsku, které se na konci července 1566 dalo pod vedením Viléma z Rožmberka konečně do pohybu.⁸⁷ Do bojů však vůbec nezasáhlo. V ležení u Bratislavy a později u uherské pevnosti Ráb jen marně vyčkávalo na rozkazy váhavého Maxmiliána II.⁸⁸ Mezitím již Turci neprodyšně obklíčili Siget a začali usilovat o jeho dobytí. Obránce pevnosti Mikuláš Zrinský ze Serynu se sice do poslední chvíle statečně

⁸¹ V. KOPČAN, *Turecké nebezpečnostvo*, s. 61.

⁸² Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 133-136.

⁸³ F. ROUBÍK (ed.), *Regesta fondu Militare I*, s. 163.

⁸⁴ J. PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy*, s. 71-72.

⁸⁵ *Sněmy české III*, s. 281-282.

⁸⁶ J. PÁNEK, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy*, s. 74; TÝŽ, *Poslední Rožmberkové*, s. 137-139.

⁸⁷ TÝŽ, *Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy*, s. 870-871.

⁸⁸ TÝŽ, *Poslední Rožmberkové*, s. 139-140.

bránil, ale osmanské převaze nebylo možné odolat. Pádu Sigetu považovaného za klíč ke střední Evropě se nedožil sultán Süleyman I. Jeho smrt byla hlavním důvodem, proč se osmanské vojsko po ovládnutí klíčové pevnosti 7. září 1566 obrátilo k ústupu.⁸⁹ Války s Osmanskou říší nebyly ani po roce 1566 zdaleka ukončeny. Smrt výjimečného sultána a obavy ze sílící Perské říše však přiměly Turky v roce 1568 k uzavření dočasné mírové smlouvy v Edirne.⁹⁰

2.1. Vojenské ležení očima Jana Rúta z Dírného

Jihočeský rytíř Jan starší Rút z Dírného byl přímým svědkem událostí, které bezprostředně předcházely vpádu tureckého vojska sultána Süleymana I. do Uher v roce 1566 a obléhání strategicky významné pevnosti Siget. V červnu 1565 poznával nižší šlechtic válku zblízka ve vojensky rušné oblasti Sedmíhradska a Tokaje. Nový český a uherský král Maxmilián II. zde sváděl se sedmíhradským knížetem Janem Zikmundem Zápolským boj o území za řekou Tisou známé jako Partium. Výsledek počínání habsburského vojska závisel na schopnostech zkušeného velitele Lazara Schwendiho, kterému se podařilo v krátké době dosáhnout v Sedmíhradsku několika úspěchů. Jejich přímým aktérem byl během své „*kryksmanské*“ služby i Jan starší Rút z Dírného. Jeho dobové svědectví zachycující atmosféru uherského polního ležení je cenné už jen proto, že dosavadní historické bádání nevěnovalo habsbursko-sedmíhradské roztržce z roku 1565 doposud větší pozornost.⁹¹

Jan starší Rút z Dírného byl představitelem rodu, který pocházel z Bechyňského kraje. Jeho příslušníci sídlili původně na tvrzi v Dírném a ve svém erbu měli zlatý plot na modrém poli.⁹² Jeden z jejich předků Mikuláš Rút se stal již na konci 14. století purkrabím na Hluboké a vyznamenal se ve službách krále Václava IV. během mocenského soupeření se sílící českou šlechtou. Otcem sledovaného rytíře Jana staršího byl Albrecht Rút z Dírného, který měl kromě něj ještě pět starších synů Viléma, Bohuslava, Václava, Petra a Chvala. Na rodné tvrzi v Dírném se usadil nejstarší Albrechtův syn Vilém, po němž pojmenoval Jan starší Rút z Dírného svého syna. Známým příslušníkem rodu byl také Janův bratr Petr, který se jako rožmberský dvořan

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 136-137, 139-140.

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 139-140.

⁹¹ O vojenských operacích mezi v Sedmíhradsku v roce 1565 obecně Vojenské dějiny Československa II, s. 20-21, 42, 65. Dále monografie Vojtech KOPČAN – Klára KRAJČOVIČOVÁ, Slovensko v tieni polmesiaca, Martin 1983, s. 36-37, 178; V. KOPČAN, Turecké nebezpečenstvo, s. 60-61.

⁹² August SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II. Část zvláštní, Praha 1997, s. 112.

pohyboval v okolí Viléma z Rožmberka. Podle kronikáře Václava Březana se ženíl v roce 1568 na Třeboni, a to pravděpodobně za přítomnosti obou posledních Rožmberků.⁹³ Rok nato však zemřel. Syn Jana staršího Rúta z Dírného Vilém se oženil s Annou z Vahančic a v roce 1597 koupil od Jana Káby z Rybňan vodní hrad Novou Lhotu. Navíc se mu dařilo naplňovat i politické ambice. Nejprve byl jmenován berníkem kraje Vltavského a v letech 1602 a 1605 důstojně navázal na vojenskou minulost svého otce Jana staršího a stal se hejtmanem Bechyňského kraje.⁹⁴ Vilém Rúť z Dírného zemřel v roce 1608 a nezanechal po sobě žádné potomky.⁹⁵

Jan starší Rúť z Dírného byl mezi svými bratry nejmladší, což mu při soudobé dědické praxi ve šlechtickém prostředí zhoršovalo vyhlídky na vytvoření přijatelného majetkového zázemí, které by odpovídalo jeho společenskému postavení. Právě proto mohl záměrně hledat uplatnění na bitevním poli. Vojenská služba představovala zdroj pravidelných finančních příjmů a nabízela příležitost k případnému společenskému vzestupu. Někteří čeští rytíři nacházeli ve válčení zálibu a spíše než za penězi se vydávali za dobrodružstvím. Příkladem za všechny by mohl být známý „*kryksman*“ Jindřich Michal Hýzrle z Chodů, který měl podle svých slov od útlého věku „*velkou chuť k jízdám a kryksmanským věcem*“.⁹⁶

Podrobnosti ze života Jana staršího Rúta z Dírného sice nejsou známé, ale zásluhou Václava Březana bylo možné alespoň přibližně určit, kde se nacházelo v polovině šedesátých let 16. století jeho rytířské sídlo. Podle kronikářova záznamu se v říjnu 1565 rozhodl Petr Vok z Rožmberka písemně sdělit Janovi staršímu Rúťovi a jeho bratru Petrovi spolu s dalšími sousedy z okolí města Soběslavi, aby přestali pořádat štvance na jeho panství.⁹⁷ Z dostupných údajů je zřejmé, že se jihočeský nižší šlechtic v roce

⁹³ K svatbě Petra Rúta z Dírného blíže Jaroslav PÁNEK (ed.), Václav Březan, *Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985, s. 219, 407.

⁹⁴ Vilém Rúť z Dírného na Dírném a Červené Lhotě byl hejtmanem Bechyňského kraje s určitostí v letech 1602/1603 a 1605/1606. Srov. Petr MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617*, Praha 2009, s. 116-117.

⁹⁵ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Rútech z Dírného v Ottův slovník naučný XXII, Praha 1904, s. 368-370; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IV*, Praha 1995, s. 267-268, 301-304.

⁹⁶ O Jindřichu Michalovi Hýzrlovi z Chodů a vojenském uplatnění mladších příslušníků šlechtických rodů V. BŮŽEK, *Rytíři*, s. 70-79, zde zejména s. 70-72.

⁹⁷ Ve jmenném rejstříku Jaroslav Pánek identifikoval Jana Rúta z Dírného, kterému byl list od Petra Voka v roce 1565 poslán jako syna Viléma Rúta z Dírného a stejnojmenného synovce sledovaného rytíře Jana staršího Rúta z Dírného. List byl však poslán také Petrovi Rúťovi z Dírného, který byl bratrem Jana staršího, a proto lze předpokládat, že skutečným adresátem byl právě Jan starší Rúť z Dírného J. PÁNEK (ed.), V. Březan, *Životy II*, s. 397.

1565 navracel z válečného pole do důvěrně známého prostředí Bechyňského kraje, kde vlastnil blíže neurčené statky.

V červnu 1565 pobýval Jan starší Rút z Dírného ve vojenském ležení v Satmáru, odkud také napsal dopis svému staršímu bratrovi Václavovi.⁹⁸ Podle všeho se již dříve ujišťoval, jak se zdravotně daří jeho blízkým. S povděkem pak přijímal bratrovu zprávu o tom, že v danou chvíli jsou všichni v pořádku.⁹⁹ Vzpomínky na rodinu, ale také na pány a přátele z řad nepokrevního příbuzenstva byly pravděpodobně častým předmětem úvah „*kryksmanů*“, kteří byli vzdáleni stovky kilometrů od domova. Ani ve vojenském ležení se však nemusel Jan starší Rút z Dírného cítit zcela opuštěný. Ve svém listě se zmínil o několika urozených spolubojovnících, kteří mu dělali společnost. Blízkost smrti a konvencemi nespoutané vojenské prostředí pak byly živnou půdou pro debaty o velmi osobních věcech. Jan Hodějovský z Hodějova a Jan Smrčka z Mnichu tak například přáli na dálku Janovu bratrovi Václavovi, aby se oženil dříve, než se oni vrátí z boje do Čech. Tuto zprávu Jan starší Rút z Dírného bratrovi s chutí vzkázal a navíc se zmínil o tom, že mu všichni tři „*flaší vína připíjí*“.¹⁰⁰

Neobyčejným způsobem se dokázal jihočeský rytíř vcítit také do pocitů strachu, které nejspíš prožívala jeho matka. V duchu spisu Jana Kocína z Kocínětu *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* se od dobré matky očekávalo, že bude v bázni boží vychovávat své potomky, kteří by jí měli její péči a starostlivost v budoucnu náležitě oplácet.¹⁰¹ Jan starší Rút z Dírného si toho byl jistě vědom, proto bratra žádal, aby jejich matce vyřídil, že na ni velmi vzpomíná. Spíše než o očekávané chování šlo v daném případě o skutečný projev lásky umocněný pobytem v cizím a nebezpečném prostředí.¹⁰²

Jak Jan starší Rút z Dírného zdůraznil, dařilo se jemu i Janu Hodějovskému z Hodějova či Janovi a Bohuslavovi Smrčkům z Mnichu dobře.¹⁰³ Obsah psaní dokonce mohl vést Janova bratra k úvaze, že vojáci nevěděli, jak si při čekání na další rozkazy

⁹⁸ List od Jana staršího Rúta z Dírného bratru Václavovi Rútovi z Dírného datovaný v Szatmáru 8. června 1565 – Státní oblastní archiv Třeboň, Historica, sign. 4548A.

⁹⁹ „*O zdraví vás všech sem věrně rád uslyšel a dejž pán bůh, aby se vám všem dobře a šťastně vedlo.*“ – TAMTÉŽ.

¹⁰⁰ „*Jan Hodějovský a Jan Smrčka zkázaliti pověditi, žeť by přáli, aby se voženil, než domů přijedeme a žeť každý flaší vína připíjí i já s nimi.*“ – TAMTÉŽ.

¹⁰¹ Spis byl vydán spolu s dalšími diskursivními texty o očekávaném chování ženy a manželky v raném novověku J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží*, s. 264-310, zde s. 304.

¹⁰² „*Můj milý bratře, prosím, že paní materi ode mne množství služeb, věrného spomínání, že povíš.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 4548A.

¹⁰³ „*A že na všechny upřímně spomínám a že se z daru pána boha všickni dobře máme...a Bouslav Smrčka tolik ...žeť skázal mnoho dobrého pověditi*“ – TAMTÉŽ.

ukrátit dlouhou chvíli. Jihočeský nižší šlechtic využíval nastalé situace k doplnění munice. Na bratra Václava se obrátil s prosbou, aby mu při nejbližší příležitosti zaslal „*dvě libry dobrýho kamejckýho prachu*“. Jeho každodenní vojenské starosti jsou do jisté míry odrazem častých nedostatků v zásobování, jimiž habsburská vojska v 16. století trpěla.¹⁰⁴

Přímá účast v boji na uherském pomezí měla za následek, že se i příslušníci nižší šlechty setkali s Turkem tvář v tvář. Dostalo se jim tak mimořádné příležitosti porovnat své dosavadní představy o nepříteli s jeho skutečnou podobou. Obyvatelům Království českého se takový pohled nabízel mimo bojiště jen při mimořádných událostech, jakou byl převoz tureckých zajatců či pozdější příjezdy diplomatických poselstev do rudolfínské Prahy.¹⁰⁵ Jan starší Rút z Dírného se s Turkem v boji pravděpodobně již setkal, a proto nevnímal potřebu vyjadřovat se k jeho vzezření či neobvyklému chování. Ve svém listu bratra Václava pouze stručně zpravil o tom, že „*naši z Tokaje asi okolo sta Turků pobili a osmdesáte jich jali*“. Pod vlivem nedávného úspěchu začal Jan starší Rút z Dírného přemýšlet, jak dlouho by mohla ještě trvat jeho vojenská služba. Okamžitý návrat do Čech však rozhodně neočekával. Podle všeho spíše vyhlížel habsburského nepřítele „*Vejdu*“, jak byl nazýván i ve sněmovních výnosech sedmihradský kníže Jan Zikmund Zápolský, o němž „*nic není na ten čas slyšet, kde jest*“.¹⁰⁶

Přiblížení polního ležení očima Jana staršího Rúta z Dírného nabídlo netradiční obraz války i vojenské každodennosti. Nižší šlechtic poodhalil jinou stránku krýksmanské zkušenosti spojenou s dlouhým čekáním na účast ve skutečném boji i s problémy se zásobováním základními vojenskými potřebami. Rozpoložení rytíře přitom nemuselo být nutně špatné a pobytu ve vojsku mohl dokonce využívat k utužování vztahů s pány a přáteli, s nimiž sdílel nejen prostor polního tábora, ale také zážitky z válečných událostí.

¹⁰⁴ Na problematiku špatného zásobování habsburských vojsk upozornil J. PÁNEK, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy, s. 77-79.

¹⁰⁵ T. RATAJ, Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva, s. 22-23.

¹⁰⁶ „*A o vejdovi nic není na ten čas slyšet, kde jest, než onehdy naši z Tokaje asi okolo sta Turků pobili a osmdesáte jich jali, a tak se naději, že za někderý měsíc ještě službu míti budeme.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 4548A.

2.2. Válkou prověřeni úředníci Petr Počepický z Počepic a Václav

Albín z Helfenburku

Podle mandátu císaře Maxmiliána II. z 3. června 1566 byla do Znojma na červenec téhož roku svolána zemská hotovost a osobní tažení proti „*krve křesťanské žízlivému nepříteli*“.¹⁰⁷ Na veškerou šlechtu v zemi se vztahovala povinnost účasti na výpravě vedené Maxmiliánem II. a jeho mladším bratrem arciknížetem Ferdinandem. Kromě toho však musela s ohledem na velikost svého majetku zajistit rovněž příslušný počet bojeschopných osob. Otázkou v daném případě zůstalo, jak se přípravy protitureckého tažení dotkly úředníků z rytířského stavu, kteří zajišťovali spolu s ostatními každodenní chod dominií pánů z Rožmberka či ze Švamberka. Příležitost k zajímavému srovnání nabídly životní cesty nižších šlechticů Petra Počepického z Počepic a Václava Albína z Helfenburka.

Rodová tvrz Počepice poblíž Sedlčan byla místem původu rytířů Počepických z Počepic, pro něž se stal typickým znakem bílý čáp v erbu.¹⁰⁸ Petr Počepický z Počepic byl nejmladším synem Václava Počepického a jeho manželky Anny Počepické ze Šanova. Mezi jeho bratry patřili Jan, Jindřich a Jiřík. Poloha počepické tvrze na pomezí středních a jižních Čech příznačně ovlivnila kariéry většiny mužských příslušníků rodu, kteří se stávali úředníky nejrůznějších pánů. Nejznámějším z nich byl nepochybně Jindřich Počepický z Počepic. V českém prostředí vstoupil do veřejného povědomí nejen svými loveckými schopnostmi, které mu vynesly místo lovčího Viléma z Rožmberka, ale především svými nadstandardními vztahy s někdejšími místodržiteli Království českého Ferdinandem.¹⁰⁹ Arcikníže se na Jindřicha v osobních listech důvěrně obracel se vším, co souviselo s jeho vášní pro lov a myslivost. Jindřich Počepický z Počepic pro změnu navštěvoval u příležitosti pijáckých zábav zámek Ambras poblíž Innsbrucku i přesto, že musel při dlouhých cestách zdolávat alpské velehory, které považoval za „*odporné vrchy*“.¹¹⁰ Cenné vazby pravděpodobně souvisely s někdejším působením Jindřicha, ale i sledovaného Petra Počepického z Počepic ve službách Ferdinanda. Nejstarší syn Václava Počepického Jan a nejmladší Petr byli v šedesátých letech 16. století úředníky Švamberků, jejichž panství se

¹⁰⁷ Sněmy české III, s. 281-282.

¹⁰⁸ A. SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II, s. 197.

¹⁰⁹ Ke kariéře Jindřicha Počepického z Počepic jako lovčího Viléma z Rožmberka J. PÁNEK (ed.), V. Březan, Životy I, s. 240-241, 258.

¹¹⁰ O vztazích Jindřich Počepického z Počepic s arciknížetem Ferdinandem Tyrolským blíže V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem, s. 197, 199, 224, 227-229, 231, 234.

nacházela v blízkosti Počepic. Zatímco Jan se vyskytoval na Kestřanech, Petr se podílel na chodu panství Bechyně, které náleželo Jindřichovi ze Švamberka.¹¹¹

Osobnost Petra Počepického z Počepic zanechala výraznou stopu v dějinách rodu. Ačkoliv byl stejně jako výše zmíněný Jan starší Rút z Dírného nejmladším z bratrů, dokázal se ujmout držení tvrze v Počepicích. Došlo k tomu neobvyklým způsobem. V roce 1559 všichni čtyři synové Václava Počepického rodové sídlo prodali, ale roku 1568 se ho rozhodla zakoupit Petrova manželka Kateřina Počepická z Úšavy. Svou poslední vůlí přenesla Počepice zpět do Petrova vlastnictví.¹¹² Petr Počepický se rovněž pokoušel šířit příznivý obraz rodu péčí o jeho dobré jméno. Rytířovo úsilí lze doložit mimořádným odkazem, který po sobě a svých předcích zanechal spolu se svou matkou Annou Počepickou ze Šanova při obnově kostela svatého Jana Křtitele v Počepicích v roce 1553. Nad vchodem do sakristie dal vymalovat dva erby. Heraldickou symboliku následně pro věčnou paměť doplnil o své a matčinou jméno.¹¹³

Obecně srozumitelné poselství o hloubce urozenosti rytířského rodu Počepických z Počepic bylo obsaženo také v erbovní pověsti, kterou zachytil ve svém díle nazvaném *Diadochos* genealog a historik Bartoloměj Paprocký z Hlohol. Pověst vyprávěla příběh mladého křesťanského rytíře v pohanském zajetí, kterého zachránil čáp. Když si s místními o těchto ptácích povídal, zmínil se, že hnízdili i na domě jeho otce. Jeden z pohanů mu řekl, že pokud se v houfu čápů najde právě ten, o kterém vyprávěl, a mladíka pozná, bude rázem volný. Rytíř se pomodlil a na jednoho z čápů zkusil zavolat. S boží pomocí k němu čáp skutečně přistoupil a rytíř byl propuštěn. Z vděčnosti si na knížeti vyprosil, aby byl čáp navždy součástí jeho erbu. Přestože byla pověst spojena se slovanským prostředím a počátky šíření křesťanství, měla svůj původ pravděpodobně až v období tureckých válek.¹¹⁴ Svou symbolickou řečí mohla zejména mužské příslušníky rodu Počepických z Počepic nabádat ke zbožnosti a zájmu o vše, co by bylo prospěšné křesťanské víře.

Petr Počepický z Počepic byl v letech 1565 až 1567 švamberským úředníkem na Bechyni, a proto mu byl svěřen výkon povinností, které souvisely s blížícím se

¹¹¹ Jan Počepický z Počepic byl úředníkem na Kestřanech v letech 1563 až 1565 – Ottův slovník naučný XIX, s. 988.

¹¹² Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Počepických z Počepic TAMTÉŽ; A. SEDLÁČEK, Hrady XV, s. 149-150.

¹¹³ Nápis byl později zabílen a znovu odkryt v této podobě: „*Peter Počepiczky s Poczepitz a na Poczepicich. Anna Počzepic ...s ssanova. 1553.*“ – A. PODLAHA – E. ŠITTLER, Soupis památek, s. 78.

¹¹⁴ Irena HRABĚTOVÁ, Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol, Brno 1992, s. 119-120.

veřejným tažením do Uher. Jindřich ze Švamberka ho pověřil, aby vybral pro zemskou hotovost potřebný počet bojeschopných osob z bechyňského panství.¹¹⁵ Namísto běžné správní agendy příslušelo nižšímu šlechtici právo rozhodovat o odvodu poddaných, kteří se z tažení pochopitelně nemuseli vrátit. Válka tak vložila do rukou Petra Počepického z Počepic moc rozhodovat o lidských životech, na což doposud nebyl zvyklý. Příkaz Jindřich ze Švamberka však řádně provedl a ve svém listě ze 17. července 1566 mu sděloval, že zvolil třicet osob, „*kteríž by se na vojnu hoditi podle mého zdání mohli*“.¹¹⁶ Předmětem Švamberkovy instrukce však nebyl pouze výběr vojáků pro zemskou hotovost, ale také zajištění dostatečné výzbroje, s níž by se mohli vypravit do pole. Tento úkol byl mnohem obtížnější a dosvědčil, že bechyňští měšťané by se za časů Jindřicha ze Švamberka nedokázali případnému vojenskému přepadení zvenčí ubránit. Poddaní nejenže zbraně neměli, ale ani netušili, kde by je bylo možné vojákům opatřit. Petr Počepický byl navíc konfrontován s jejich výmluvami. Bechyňští zdůrazňovali, že zbroj vlastnili až do chvíle, než jim byla z neznámého důvodu zabavena Jindřichovými bratry Zdeňkem a Václavem, kteří v té době už ani nebyli naživu.¹¹⁷

Odlišnou válečnou zkušenost oproti Petru Počepickému z Počepic zažíval Václav Albín z Helfenburka nejen proto, že byl úředníkem ve službách Rožmberků. Jako schopný kancléř a někdejší spolehlivý strážce posledního pořízení Petra Kulhavého z Rožmberka si získal v prostředí jihočeského dominia přiměřenou vážnost. Jeho rod se nehonosil dlouhou tradicí, protože byl do rytířského stavu povýšen právě zásluhou Václava Albína teprve v roce 1553. Zkušeností jihočeského rytíře si vážil i Vilém z Rožmberka a svého kancléře považoval za předního rádce a důvěrníka v nejrůznějších záležitostech. V roce 1571 ho dokonce odměnil dvorem v Malotíně, kde Václav Albín v roce 1577 také zemřel. Do rytířského stavu vstupoval i se svými dvěma syny Tomášem a Janem, kteří stejně jako jejich otec vynikali svým vzděláním a schopnostmi.

¹¹⁵ List od Petra Počepického z Počepic Jindřichovi staršímu ze Švamberka datovaný v Bechyni 17. července 1566 – SOA Třeboň, Historica, sign. 4650.

¹¹⁶ „*Tak, jakž psáti ráčíte, abych padesát [?] osob ze všech na panství Bechyňském vyberouc, se zbrojí a jinými potřebami Vaší Milosti vypsané na Zvíkov poslal. I Vaší Milosti oznamuji, že tento pondělí jminulý všechny poddané Vaší Milosti před sebou majíc, do třiceti osob sem vybral, kteríž by se na vojnu hoditi podle mého zdání mohli.*“ – TAMTÉŽ.

¹¹⁷ „*Dokládajíc i toho poddaní Vaší Milosti, že sou měli proto mnozí a na větším díle všichni, každý podle své možnosti, zbroje, než že nebožtik pan Zdeňk a pan Václav, páni bratři Vaší Milosti dobré paměti, jim ji pobratí na horu, pravíc, že jim bude zase navracena, o kderěž až posavad nevědí, kde jest se poděla.*“ – TAMTÉŽ.

Tomáš Albín z Helfenburka byl dokonce v roce 1574 zvolen olomouckým biskupem, ale krátce poté zemřel.¹¹⁸

Se začátkem protiturecké výpravy v roce 1566 dolehla na Václava Albína z Helfenburka velká tíha zodpovědnosti za stav celého dominia. Nejvyšší polní hejtman Vilém z Rožmberka velel českému vojsku táhnoucímu k uherskému Rábu, a proto pocíťoval potřebu být pravidelně informován, co se v danou chvíli děje na jeho statcích. Své dotazy vytrvale směřoval na rožmberského kancléře Václava Albína z Helfenburka, který se stal z titulu svého úřadu a za dané situace jedním z nejmocnějších rytířů Království českého. V dopise z 22. července 1566 ubezpečoval Viléma z Rožmberka, „že z daru všemohoucího milého pána boha zde všechny věci i jinde na panství Vaší Milosti v dobré míře postaveny jsou“.¹¹⁹ Tento stav však netrval věčně a rožmberský kancléř musel řešit i nepříjemné věci. Na konci srpna 1566 se na něj například obrátil úředník Štěpán Bohdanecký pověřený výběrem poddaných z panství Miličín, kteří by se hodili do polního tažení. Při „*mustruňku*“ však objevil stejné nedostatky jako výše zmíněný Petr Počepický z Počepic. Nedostávalo se zbroje, ba ani dostatečně výkonných koní. Štěpán Bohdanecký netušil, jestli by mělo smysl vyslat takto zanedbané vojáky do pole. Václava Albína proto žádal, aby si je sám prohlédl a posoudil jejich připravenost. Kromě toho se zmínil o neposlušnosti poddaných, kteří „*dosti lehce sobě osoby mé váží a pokládají*“.¹²⁰

Petr Počepický z Počepic i Václav Albín z Helfenburka byli zaměstnáni válkou, přestože byla od Bechyně či Českého Krumlova velice vzdálená. Správa jednotlivých panství však vyžadovala větší nasazení než jindy. Jakékoliv pracovní selhání mohlo mít pro jejich další působení ve službách vrchnosti nemalé následky. Rytířští úředníci se tak náhle ocitali v soukolí svých osobních ambicí a povinností. Na jedné straně dosáhli silné rozhodovací pravomoci, která byla doprovázena nárůstem společenské vážnosti jejich úřadu i zvýšeným zájmem o jejich osoby. Na druhé straně přijímali v období válečného stavu od vrchnosti k plnění nové úkoly, jejichž náročnost v nich mohla vyvolávat oprávněné obavy. V každém případě válku vnímali. Boj však nesváděli na uherských hranicích, ale spíše v hospodářském zázemí jednotlivých panství.

¹¹⁸ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Albínech (Bílčích) z Helfenburka v Ottův slovník naučný I, s. 728; velmi podrobně zejm. Antonín RYBIČKA, Albínové (Bílkové) z Helfenburku. Studie rodopisná, Památky archeologické a místopisné 14, 1889, s. 19-26.

¹¹⁹ List od Václava Albína z Helfenburka Vilémovi z Rožmberka datovaný na Krumlově 22. července 1566 – SOA Třeboň, Historica, sign. 4655.

¹²⁰ List od Štěpána Bohdaneckého Václavu Albínovi z Helfenburka datovaný v Miličíně 26. srpna 1566 – Sněmy české III, s. 305-306.

2.3. Na cti dotčený Mikuláš Kořenský z Terešova na Újezdě

Posláním šlechty bylo podle tradičního středověkého členění společnosti na trojí lid chránit Království české před vnějšími nepřáteli. Naplňování tohoto poslání se očekávalo zejména od nižší šlechty, již měly charakterizovat válečnické schopnosti. Tímto způsobem o ní uvažoval ve svém díle *O státě českém* také Pavel Stránský ze Zapské Stránky.¹²¹ Potřeba fyzické a duchovní připravenosti rytířů vzrůstala zvláště s oživeným ideálem křesťanského rytířství, který byl namířen zvláště proti „*nepříteli všeho křesťanstva*“ Turku a silně podporován habsburskou propagandou.¹²² Účastí na protiosmanském tažení v roce 1566 mohl dát každý předbělohorský nižší šlechtic zřetelně najevo svůj zájem o naplňování těchto hodnot. Skutečnost se však od teorie značně odlišovala. Většina rytířů nebyla připravených ani ochotných hájit habsburské zájmy v dalekých Uhrách. Nejvyšší polní generál vojska Vilém z Rožmberka počítal velké ztráty v důsledku nejrůznějších omluv z řad příslušníků obou šlechtických stavů.¹²³ Jedním z rytířů zůstávajících doma v bezpečí své tvrze byl v roce 1566 také Mikuláš Kořenský z Terešova na Újezdě.

Kořenští z Terešova patřili mezi příslušníky rytířských rodů, které byly tvořeny několika příbuzenskými větvemi. Vedle pokrevních svazků je spojoval také společný erbovní znak v podobě černého kohouta.¹²⁴ Mikuláš Kořenský z Terešova byl příslušníkem neznašovské větve, která odvozovala svůj původ od rodového sídla na Neznašově poblíž města Týna nad Vltavou. Mikuláš byl nejstarším ze tří synů Jiříka Kořenského z Terešova. Při rozdělování rodového majetku si zvolil za svůj díl rodové statky Újezd a Strp. Na újezdské tvrzi později také sídlil. Měl dva syny Jošta a Adama.¹²⁵

Mikuláš Kořenský se pod velením Viléma z Rožmberka protitureckého tažení neúčastnil. V září 1566 se však na vladaře domu rožmberského obracel právě v době,

¹²¹ K představám Pavla Stránského ze Zapské Stránky o úloze jednotlivých stavů předbělohorské české společnosti V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí*, s. 77.

¹²² O ideálu křesťanského rytířství v raném novověku M. ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku*; TÝŽ, *Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku*.

¹²³ J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 137-139, zde s. 138.

¹²⁴ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika II*, s. 57-60.

¹²⁵ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Kořenských z Terešova v Ottův slovník naučný XIV, s. 832-833; A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 212-217, zde s. 215-217.

kdy se celá výprava po pádu pevnosti Siget chýlila ke svému neúspěšnému konci.¹²⁶ Mikuláš Kořenský z Terešova na Újezdě se totiž dozvěděl zprávy přímo z vojenského ležení, které ho velice znepokojily. Ačkoliv poslal do války vlastního syna, zjišťoval, že „*kdož jest kolivěk sám osobou svou netáhl, že v znamenitou velikou těžkost upadnouti musí*“.¹²⁷ Nemocný jihočeský rytíř se cítil být takovým jednáním velmi dotčený a nepochybně chápal, že by mohly podobné výpady ohrožovat jeho dobré jméno ve společnosti. Rozhodl se proto Vilémovi z Rožmberka připomenout, jak věrně mu sloužil na Českém Krumlově. Dále si postěžoval na své zdravotní neduhy, pro které by nemohl jet na koni. Po tradiční žádosti o Vilémovu přímluvu u císaře zakončil svůj list slovy, která měla možná připomenout rytířské mládí Mikuláše z Terešova. Rožmberskému velmožovi napsal: „*Nebo ráčíte dobře způsob můj znáti, jakej sem já rejtar.*“¹²⁸

Neúčastí v tažení vystavil Mikuláš Kořenský z Terešova na Újezdě sám sebe nebezpečí ztráty dobrého jména. Hrozící ztráta pánů a přátel z jeho sociálního okolí mohla ohrožovat vlastní podstatu výlučného postavení předbělohorského rytíře. Válka tak opět doléhala v plném rozsahu i na velmi vzdálená místa Království českého a vstupovala do životních osudů jejich přímých i nepřímých účastníků.¹²⁹

2.4.Časově zaneprázdněný Jan Skuhrovský ze Skuhrova

Přestože mezi účastníky protiturecké výpravy v roce 1556 převažovali dvořané arciknížete Ferdinanda, objevovali se mezi nimi v malé míře i příslušníci jihočeské nižší šlechty, která s místodržitelem Království českého služební vazby nepřestovala. Jedním z nich byl také Václav Skuhrovský ze Skuhrova.¹³⁰ Mladý nižší šlechtic si procházel svou vlastní válečnou zkušeností, kterou mohl v budoucnu uplatnit při osobním tažení po boku českého a uherského krále Maxmiliána II. v roce 1566. Jak bylo již dříve uvedeno, v obou vojenských podnicích usilovali Habsburkové o pomoc strategicky

¹²⁶ List od Mikuláše Kořenského z Terešova Vilémovi z Rožmberka datovaný na Újezdě 13. září 1566 – SOA Třeboň, Historica, sign. 4693.

¹²⁷ „*Oznamuji Vaší Milosti, že mne správy docházejí, kterak by tam v ležení mělo mluveno býti, kdož jest kolivěk sám osobou svou netáhl, že v znamenitou velikou těžkost upadnouti musí, protože Vaší Milosti jako pána svého milostivého za tho prosím, že mi v tom raditi ráčíte, poněvadž sem já na svém místě syna svého vyslal i koní sem tam nechal. Nebo račte o tom dobrou vědomost jmíti na čem sem já s Vaší Milostí na Krumlově živ stál. Pokudž by k tomu přišlo, nemohl bych já nijakž na koni jeti. Leč bych se na voze dal vézti. Nebo proto naschvál sem k Vaší Milosti tohoto posla vypravil.*“ – TAMTÉŽ.

¹²⁸ „*A já se Vaší Milosti chci i s dítkami svejmi odsluhovati. V tom ve všem se Vaší Milosti poroučím a prosím, že mi ráčíte milostivou a laskavou odpověď dáti, nebo ráčíte dobře způsob můj znáti, jakej sem já rejtar. A na zdraví svém velmi nedostatečnej.*“ – TAMTÉŽ.

¹²⁹ O potřebách prohlubování vazeb dobrého přátelství blíže V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“.

¹³⁰ A. SEDLÁČEK, Hradý XV, s. 241-242.

důležité pevnosti Siget, která se nacházela v jižní části uherského území.¹³¹ Na příkladu Václava Skuhrovského ze Skuhrova se znovu ukázalo, jak velký význam přikládal urozený člověk rodové tradici. Svým pochopením pro boj s Turky a pro potřeby habsburských panovníků navázal na odkaz svého otce Kryštofa, který se v roce 1529 s dalšími českými šlechtici rozhodl přispět k obraně Osmany obležené Vídně.¹³² Vojensky nepříliš účinná zemská hotovost se sice mezi lety 1529 až 1566 v poli prakticky neuplatnila, ale pobyt v ležení po boku křesťanských „*tovaryšů*“ odhodlaných k boji musel být sám o sobě zcela novou formou zkušenosti. Nejistota v podobě všudypřítomné smrti byla pevnou součástí myšlenkového světa člověka 16. století a zesilovala s každým dnem stráveným v okolí bojiště.¹³³

Statky rytířů Skuhrovských ze Skuhrova se nacházely v Podbrdském kraji ve stejnojmenné vesnici Skuhrov, odkud odvozovali svůj původ. Příslušníci rodu byli nositeli erbu, v němž vynikal černý příčný pruh umístěný na stříbrném poli.¹³⁴ Výraznou stopu po sobě v paměti rodu zanechal především výše zmíněný Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova. Byl otcem pěti synů Václava, Smila, Mikuláše, Jana a Oldřicha, jimž dokázal předat poměrně rozsáhlé jmění, které nashromáždil za svého života. Jeho součástí však nebyla rodová tvrz Skuhrov prodaná Kryštofem již v roce 1538. Mezi nově přikoupenými statky se naopak vyskytly Otice, z nichž učinil nejstarší Kryštofův syn Václav v roce 1568 své vlastní sídlo.¹³⁵ Václav Skuhrovský ze Skuhrova přivedl na svět syna Kryštofa Přecha a dceru Annu Mandalénu, ale ani jeden z potomků se Václavovy smrti v roce 1574 nedožil.¹³⁶

Prohabsburská politická orientace rytířského rodu Skuhrovských ze Skuhrova byla s největší pravděpodobností jedním z důvodů, proč pronikl mladší Václavův bratr Mikuláš do bezprostřední blízkosti arciknížete Ferdinanda. V roce 1568 byla doložena jeho příslušnost ke skupině české šlechty, která se během své dvořanské služby starala o pohodlí arciknížete přímo u jeho dvora v Innsbrucku. Zřejmě v souvislosti se svým odjezdem do Tyrolska prodal mladý rytíř v témže roce tvrz Otice svému nejstaršímu bratrovi Václavovi. Již krátce po svém příjezdu však uměl Mikuláš Skuhrovský ze Skuhrova využívat výhod svého dvorského postavení. Svědčila o tom jeho kavalírská

¹³¹ Blíže o tažení Ferdinanda Tyrolského na pomoc Sigetu v roce 1556 V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem, s. 113-114.

¹³² Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Skuhrovských ze Skuhrova v Ottův slovník naučný XXIII, s. 318-319.

¹³³ Psychicky náročné podmínky vytvářené vlivem války přiblížil Z. VYBÍRAL, Člověk ve válce.

¹³⁴ A. SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II, s. 221.

¹³⁵ TÝŽ, Hrady XV, s. 241-242.

¹³⁶ Ottův slovník naučný XXIII, s. 318-319.

cesta do italských krajín, na ktorú sa mohol vydat i díky vlivu Ferdinanda Tyrolského. Neopomněl však navštívit ani prostory zámku Ambras, kde v roce 1568 poznal známé pijácké zábavy pořádané někdejšími místodržiteli Království českého. Plnění svých služebních povinností a symbolickým vstupem do společenství tyrolských pijáků potvrzoval Mikuláš Skuhrovský ze Skuhrova opakovaně svou oddanost habsburské vládnoucí dynastii, z níž mohl příznivým způsobem těžit i jeho starší bratr Václav. Zajímavé bylo, že pobyt u dvora arciknížete Ferdinanda Tyrolského byl jednou z posledních událostí v krátkém životě Mikuláše Skuhrovského ze Skuhrova, protože již v roce 1570 zemřel.¹³⁷

Nižší šlechtic Václav Skuhrovský ze Skuhrova na Otčích vyhledával na rozdíl od svého bratra Mikuláše příležitosti ke společenskému a služebnímu uplatnění u bechyňského dvora Petra Voka z Rožmberka. Ani výrazná geografická vzdálenost otčické tvrže ležící v Kouřimském kraji od zámku v Bechyni neměla vliv na rozsah sítě sociálních vztahů, které vytvářel poslední Rožmberk a do jejichž přediva pravidelně vstupoval také Václav Skuhrovský. Původem středočeský nižší šlechtic se objevil ve službách Petra Voka v roce 1569, kdy se do majetkového držení mladšího bratra Viléma z Rožmberka dostala jihočeská Bechyně.¹³⁸ Vazby na rožmberského velmože lze přitom doložit již o tři roky dříve v období protitureckého tažení. V letech 1568 až 1569 navíc adresoval Václav Skuhrovský ze Skuhrova Petru Vokovi tři zašifrované dopisy, v nichž mu sděloval kromě jiného velice osobní postřehy o svém zdravotním stavu i o účincích vína na lidský organismus. Během krátkého období se tak stal z Václava Skuhrovského skutečný důvěrník Petra Voka z Rožmberka, jehož příchod na bechyňský zámek byl v roce 1569 především očekávaným vyústěním předchozích přátelských vztahů.¹³⁹

Nejstarší dochovaný list Václava Skuhrovského ze Skuhrova poslaný Petru Vokovi z Rožmberka byl datován 31. května 1566 a ukázal, jak neblaze působily přípravy velkého protitureckého tažení na psychiku předbělohorských rytířů.¹⁴⁰ Podle mandátu arciknížete Ferdinanda se měli příslušníci jednotlivých stavů Království českého účastnit 24. května 1566 krajských vojenských přehlídek. Přitom se od nich očekávala taková připravenost, jakoby „*ihned odtud z mustřplacu do pole táhnouti měli*“.¹⁴¹

¹³⁷ O pobytu Mikuláše Skuhrovského ze Skuhrova v Tyrolsku zejména V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem, s. 208-209, 215, 227-229, 230-231.

¹³⁸ J. PÁNEK (ed.), V. Březan, Životy II, s. 409.

¹³⁹ SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, Skuhrovský ze Skuhrova, inv. č. 2-4.

¹⁴⁰ List od Václava Skuhrovského ze Skuhrova na Otčích Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Otčích 31. května 1566 – TAMTĚŽ, inv. č. 1.

¹⁴¹ Sněmy české III, s. 270.

Václav Skuhrovský ze Skuhrova proto musel v Kouřimském kraji po boku svých sousedů předstoupit před krajského mustrhera a vykázat příslušný počet koní vhodných k tažení do Uher. Mimořádná událost vyvedla středočeského nižšího šlechtice z míry už proto, že se nemohl věnovat správě svého votického statku. Václav Skuhrovský byl přitom mimořádně pečlivý hospodář a v roce 1564 dokonce vytvořil instrukci pro svého úředníka Václava Bedřichovského, aby věděl, co od něj jako svého služebníka rytíř očekává.¹⁴²

Václav Skuhrovský ze Skuhrova na Otčích nemohl přes veškerou snahu Petra Voka z Rožmberka na konci května 1566 navštívit. Z dlouhého a neočekávaného odloučení od rožmberského velmože byl podle všeho velmi rozrušený a dovolával se Boha, aby mu dosvědčil, že se kromě jiných pilných povinností jejich setkání i „*pro ten mustruňk vykonati nemohlo*“.¹⁴³ Svou nepřítomnost v okolí Petra Voka z Rožmberka, k níž přispěla i chystaná válka s Vysokou Portou, chtěl nižší šlechtic v nejbližší době napravit svým příčinlivým přístupem k plnění jakéhokoliv úkolu, který by mu Petr Vok uložil.¹⁴⁴ Jeho největším nepřítelem však nebyl Turek, ale nedostatek času potřebného k uspokojení potřeb posledního Rožmberka. Při předávání listu poslovi se Václav Skuhrovský ze Skuhrova dozvěděl, že by se měl Petr Vok z Rožmberka z vůle císaře Maxmiliána II. vypravit na blíže neznámou cestu.¹⁴⁵ Čerstvá informace ho znepokojila. Nejvíce se totiž obával, aby „*daremně cesty ...neměřil*“.¹⁴⁶ Válka spolu se starostmi o zajištění chodu hospodářství vyvinuly na Václava Skuhrovského ze Skuhrova neobyčejný tlak, proti kterému jen stěží hledal obranu.

List Václava Skuhrovského ze Skuhrova zasláný Petru Vokovi z Rožmberka nenabídl svým obsahem cestu k poznání nových skutečností, které by se týkaly průběhu protitureckého tažení v roce 1566. Výjimečný byl však proto, že otevřel a znovunastolil problematiku vnímání času válkou ohroženým člověkem. Dosavadní historické bádání věnovalo tomuto tématu spíše okrajovou pozornost, přičemž vycházelo zejména

¹⁴² SOA Třeboň, Cizí statky – registratura, sign. II.340-1.

¹⁴³ „*A podli toho žádám, že mi toho v nic zlého obraceti neráčíte, že k Vaší Milosti tak dlouho přijeti prodlívám, neb mi svědek pán Bůh, že pro veliká svá vlastní pilná zaneprázdnění se to a pro ten mustruňk prve vykonati nemohlo.*“ – TAMTÉŽ, Cizí rody – registratura, Skuhrovský ze Skuhrova, inv. č. 1.

¹⁴⁴ „*...nežli jestli vůle Vaší Milosti hned po soudu tomto zemském k přijímání takových počtů a k vykonání toho, co by Vaší Milosti potřebného a užitečného vosobou mou prospěšného přivedeno býti mohlo, přijeti a to všecko podli svý nejvyšší možnosti vykonati snažiti se chci.*“ – TAMTÉŽ.

¹⁴⁵ „*Tím Vaší Milosti toto psaní také činím, že bych rád věděl, ráčíte-li při tom čase doma na Vintrberce bejti. Domnívám se, že vo nákej vodjezd aneb jízdu někam Vaší Milosti Jeho Milost císařská psáti ráčí, neb sem list svědčící u posla tohoto Vaší Milosti náležitý viděl.*“ – TAMTÉŽ.

¹⁴⁶ „*Račte mi prosím psáním svým oznámiti, abych daremně cesty, jestliže byste kde odjeti ráčili, neměřil.*“ – TAMTÉŽ.

z inspirativních myšlenek francouzského historika Jacquese Le Goffa.¹⁴⁷ Po polovině 16. století přitom začínal nejen na život urozených osob pozvolna doléhat proces byrokratizace se všemi svými důsledky. Jedním z nich byl rovněž pocit nedostatku času. Rytíři se již nemohli v plné míře podílet na hospodářském chodu svých domácností ani pravidelně navštěvovat pány a přátele při nejrůznějších příležitostech, jak se od nich všeobecně očekávalo. Mnozí nižší urozcenci trávili více času při výkonu správy rentově režijních velkostatků vyšší šlechty a někteří se dokonce ujímali úřadů na krajské, zemské a dvorské úrovni politického systému Království českého, čímž naplňovali své představy o mocenském uplatnění rytířského stavu.¹⁴⁸

2.5. Zarmoucená manželka Žofie Planská z Janovic na Velharticích

Při hledání odrazu válečného zážitku v životech jihočeských rytířů se lze opírat o řadu písemných svědectví, která nabídla průhled do mužského světa války. Jen málo z nich však odhalilo, jak prožívaly válečné nebezpečí ženy a jejich děti.¹⁴⁹ V poslední části kapitoly proto bude věnována pozornost ojedinělému případu, kdy si určitou formou válečné zkušenosti prošla také urozená manželka a matka Žofie Planská z Janovic na Velharticích. Pocházela sice z vyššího šlechtického stavu, ale přivdala se do jednoho z nejchudších českých panských rodů, jehož životní styl se již od nižší šlechty v šedesátých letech 16. století příliš nelišil.¹⁵⁰ Výjimku z pravidla v daném případě vyvážila zajímavá výpovědní hodnota použitého historického pramenu.

Páni ze Žeberka i Janovic patřili do skupiny čtyřiceti sedmi starožitných rodů, jejichž jména byla zanesena v roce 1500 do Vladislavského zřízení zemského. Každý z nich byl obdařen právem vykonávat nejvyšší zemské úřady Království českého.¹⁵¹ Planští ze Žeberka však nevlastnili natolik rozsáhlý majetek, aby z jeho výnosu dokázali zaplatit náklady spojené s finančně náročným veřejným životem české vyšší šlechty. Přes hloubku své urozenosti se ocitali na samém pomezí panského a rytířského stavu.

¹⁴⁷ Jacques LE GOFF, Čas církve a čas kupců ve středověku, in: Týž, Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů, Praha 2005, s. 47-64; k reflexi času v prostředí nižší šlechty Václav BŮŽEK, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl“. Čas v životě předbělohorských rytířů, Dějiny a současnost 15, 1993, č. 3, s. 26-30; Jakub ČAPEK, Vnímání času raně novověkého válečníka a dvořana, Český lid 84, 1997, č. 2, s. 89-102.

¹⁴⁸ Ke změnám ve vnímání času zejména po polovině 16. století a potřebám úředníků V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk urozených, s. 249-251.

¹⁴⁹ Optikou ženských dějin, které se snažily objevovat ženy zvládající společenské role mužů – Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (edd.), Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009, s. 340-357.

¹⁵⁰ Blíže k nejchudším vrstvám vyšší šlechty (Planští ze Žeberka, Švihovští z Rýzemberka) Petr MAŤA, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004, s. 159-161.

¹⁵¹ V. BŮŽEK a kol., Společnost českých zemí, s. 83-85.

Dějiny původem německého rodu Planských ze Žeberka měly počátky ve 14. století. Jeho erbovní znamení bylo umístěno na červeném poli a obsahovalo bílý vlnitý pruh se třemi zelenými lupeny.¹⁵² Mezi nejstaršími známými příslušníky rodu se vyskytoval na počátku 15. století Mikuláš Planský ze Žeberka, který vykonával úřad nejvyššího písaře Království českého. Manželem Žofie Planské z Janovic byl Šebestián Jáchym ze Žeberka, jehož otec Jindřich se stal v roce 1541 jedním ze čtyř vlastníků velhartického panství. Jindřichův syn Šebestián se později ujal Velhartic, které se staly novým domovem také pro jeho manželku Žofii. Zanechal po sobě dva syny Jana Jindřicha a Jana Viktorína.¹⁵³

Svědectví Žofie Planské z Janovic nabídlo vzhled do vztahu mezi poddanými a jejich pány, který byl tradičně problematický. Vrchnost si byla dobře vědoma své společenské nadřazenosti a mimořádných vlastností.¹⁵⁴ Pobyt vrchnosti mimo panství nabízel poddaným v tomto ohledu mimořádnou příležitost, jak se ukázalo také brzy po odjezdu Šebestiána Jáchyma Planského ze Žeberka na uherské bojiště, kam vyrazil po boku nejvyššího polního hejtmana českého vojska Viléma z Rožmberka. Doma zanechal svou manželku Žofii Planskou z Janovic, která si na Šebestiánovu nepřítomnost zvykala jen velmi pomalu. Nemusela být ani svědkem válečné vřavy, aby si uvědomila, jak odlišná byla každodenní úloha urozeného muže ve společnosti. Nad rámec běžných povinností spojených s péčí o domácnost a rodinu přibýly Žofii Planské z Janovic starosti s poddanými, které by za běžných okolností dokázala umravnit mocenská autorita jejího manžela Šebestiána Jáchyma Planského ze Žeberka.¹⁵⁵

V dopisu datovaném 3. srpna 1566 vysvětlovala Žofie Planská z Janovic Vilémovi z Rožmberka, jak nepřiměřeně se začali chovat venkovští poddaní na velhartickém panství i v jeho okolí.¹⁵⁶ Zřejmě z doslechu zjistila, že sušičtí poddaní ohrožovali manželku strýce Šebestiána Jáchyma Planského ze Žeberka. Neváhali přitom použít zbraně. Vše vyvrcholilo tím, že „*jí rouchu z hlavy strhli*“.¹⁵⁷ Podobná událost mohla být jedním, ale jistě ne jediným důvodem, proč se šlechtična na Viléma z Rožmberka

¹⁵² A. SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II, s. 276.

¹⁵³ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Planských ze Žeberka v TÝŽ, Hrady XI, s. 116-118; Ottův slovník naučný XIX, s. 840-841.

¹⁵⁴ K obrazu poddaných očima vrchnosti výstižně Josef GRULICH, Venkovan, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Člověk českého raného novověku, s. 166-189, zde s. 166-167.

¹⁵⁵ Na význam události upozornil a její stručný popis podal A. SEDLÁČEK, Hrady XI, s. 118.

¹⁵⁶ List od Žofie Planské z Janovic na Velharticích Vilémovi z Rožmberka datovaný na Velharticích 3. srpna 1566 – SOA Třeboň, Historica, sign. 4668.

¹⁵⁷ „*Nebo již počátek jsou učinili poddaní Sušických tak, že jsou přiběhli do obydlí strejce pána mého a před jeho manželkou kordy dobejvali a sekali a jí rouchu z hlavy strhli.*“ – TAMTÉŽ.

obracela. I Žofie Planská z Janovic totiž prožívala poddanský hněv na vlastní kůži a nebylo podle ní hodiny, kdy by se cítila se svými dcerami zcela bezpečně. Svou výpovědí neusilovala o nic jiného než o návrat manžela, který „s Jeho Milostí císařskou pod správu Vaší Milosti do Uher jeti ráčí“.¹⁵⁸ Vilémovi z Rožmberka dokonce předem přislíbila, že Šebestián Jáchym Planský ze Žeberka ponechá před případným příjezdem domů příslušný počet koní v poli.¹⁵⁹ Aby vystupňovala svůj nátlak na nejvyššího polního hejtmana českého vojska, zmínila se mu šlechtična i o své těžké nemoci.

Osamělá žena postrádala oporu svého muže, který tou dobou bránil křesťanskou víru v boji s Turky. Nejisté vyhlídky na návrat Šebestiána Jáchyma Planského ze Žeberka z uhersko-osmanského pomezí a údajná nemoc měly na Viléma z Rožmberka zapůsobit. Žofie Planská z Janovic ve své přímlově za návrat manžela využila promyšlenou strategii, když k vladaři rožmberského domu promlouvala „jakožto ku pánu křesťanskému a milovníku a obhájci zarmúcených a pro ochranu nás opouštěných“.¹⁶⁰ Její slova nebyla náhodná a stala se pomyslnou zbraní, s jejíž pomocí chtěla Žofie Planská z Janovic připomenout Vilémovi z Rožmberka ideální obraz křesťanského rytíře, s nímž se rožmberský velmož ztotožňoval.¹⁶¹ Již středověké kořeny ideálu „*miles christi*“ vybízely k ochraně vdov a sirotek, což sice nebyl Žofiin případ, ale prožíváním těžké životní situace a pocitem osamění se mu velmi přibližovala.¹⁶² Urozená žena navíc přinesla ve svém prosebném listě cenný doklad o vnímání prvků šlechtické sebe prezentace Viléma z Rožmberka očima vnějších pozorovatelů, kterým zpravidla neunikaly ani četné symbolické významy obsažené v programové výzdobě zámku v Českém Krumlově či v později vystavěném letohrádku Kratochvíle.

¹⁵⁸ „...pan Šebestián Joachim z Žiberka s Jeho Milostí císařskou pod správu Vaší Milosti do Uher jeti ráčí a mě zarmoucenou ženu v mé těžké nemoci jest opustiti musil, takže žádného opatření i s dcerkami pána mého nemám a míti nemohu, nýbrž lidi a poddaní pána mého všelijaký protivensství proti mně činí, takže nejsem sama i s dcerkami páně bezpečná a každou hodinu nebezpečensství na sebe očekáváme.“ – TAMTÉŽ.

¹⁵⁹ „Však nicméně pán můj ten počet koní, kderý sebou míti ráčí, aby při Jeho Milosti Císařský pod správu Vaší Milosti zanechal.“ – TAMTÉŽ.

¹⁶⁰ „Kdež sem té duověrnosti k Vaší Milosti jakožto ku pánu křesťanskému a milovníku a obhájci zarmúcených a pro ochranu nás opouštěných, že se k tomu s pilností přičiní (aby pán můj propuštěn a já s dcerkami páně z takového nebezpečensství vysvobozena a opatřena býti mohla) ráčíte. A já s dcerkami pána mého za Vaší Milosti pána Boha snažně prositi budeme, aby Vaší Milosti ráčil dáti nad nepřáteli zvítěziti...“ – TAMTÉŽ.

¹⁶¹ O ztotožnění Viléma z Rožmberka s postavou křesťanského rytíře a o šíření tohoto ideálu za pomoci symbolické výzdoby rožmberských sídel Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC, Kratochvíle posledních Rožmberků, Praha 2012, s. 18-19, 27-28, 191, 213-214.

¹⁶² Více o vztahu křesťanského rytíře k opuštěným W. IWAŇCZAK, Po stopách rytířských příběhů, s. 199, 203-205.

K pochopení úlohy urozené ženy ve válce by bylo zapotřebí využít mnohem více písemných pramenů. Už příklad Žofie Planské z Janovic však napověděl, že přes všechny prožívané a neočekávané těžkosti nebyla žena pouhou obětí násilí. Dokázala naopak velmi konstruktivně promýšlet, jak by měla své chování přizpůsobit změněným životním podmínkám. Vrchol svého snažení vyjadřovala uplatňováním chytře volených strategií jednání, jimiž se snažila v rámci možností prosadit své osobní zájmy. Válčení chápané jako tradičně mužská činnost tak v jistém smyslu přispívalo k větší samostatnosti a odpovědnosti žen ve společnosti. Dané téma nabízí perspektivně mnoho dalších badatelských možností, ale jeho zpracování by mělo pokaždé vycházet z pochopení pro vzájemné vztahy mužů a žen, do nichž vnášelo válečné nebezpečí nový rozměr.¹⁶³

Odras protitureckého tažení z roku 1566 v uvažování a vystupování rytířů

Šest odlišných rytířských příběhů se stalo jedním z možných způsobů nahlížení válečného nebezpečí tak, jak bylo v roce 1566 prožíváno skutečnými aktéry z nižšího urozeného prostředí české předbělohorské společnosti. Každý z nich nabídl jedinečnou formu zkušenosti jihočeské nižší šlechty s válkou a jejich propojením vznikl skutečný odraz (ne)každodennosti války s jejími nepředvídatelnými pravidly. Výzkum ukázal, že strach nebyl jediným a rozhodujícím prvkem válečné zkušenosti mužů a žen urozeného původu zejména v případech, kdy na ně válečné dění doléhalo pouze okrajově. Jejich chování a jednání v mnoha ohledech postrádalo nepředvídatelné emocionální projevy, které jsou průvodním jevem pocitů strachu a úzkosti.¹⁶⁴ Nižší šlechtici i jejich manželky dokázali pružně reagovat na většinu situací, které jim stále ještě vzdálená válka přinášela. Za tímto účelem volili rozličné obranné strategie, jimiž se domáhali naplnění svých osobních zájmů. Odhalení hranice mezi opravdovými prožitky rytířů a všeobecně rozšířenými formami jejich výmluv a proseb lze dosáhnout pouze v širokém srovnávacím měřítku a s využitím nejrůznějších druhů historických pramenů.

¹⁶³ Pavel KRÁL, Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 425-439.

¹⁶⁴ Definice strachu a úzkosti včetně jejich individuálních i kolektivních forem Jean DELUMEAU, Strach na Západě ve 14.-18. století. Obležená obec I, Praha 1997, s. 24-31.

3. Druhé setkání s tureckým nebezpečím z devadesátých let 16. století ve zkušenostech jihočeské nižší šlechty

Od uzavření míru mezi habsburskou monarchií a Osmanskou říší v roce 1568 se situace na uherském bojišti značně uklidnila. Přes drobné pohraniční střety se za cenu odvádění smluveného tributu o nemalé výši dařilo předcházet nebezpečí v podobě obnovené války s Turky. Počátek devadesátých let 16. století se však nesl ve znamení zostřené atmosféry v Uhrách vyvolané na jedné straně dočasným ukončením dlouhotrvajícího vojenského zápasu Persie a Vysoké Porty v roce 1590 a na druhé straně vzrůstajícím mocenským vlivem Sinana paši. Budoucí velkovezír podporoval turecké velmocenské zájmy a toužil po posunu západních hranic Osmanské říše na úkor habsburských zemí.¹⁶⁵ Ohrožení střední Evropy spolu s chystanou výpravou stavovské hotovosti do Uher začalo znovu zaměstnávat i jihočeskou nižší šlechtu.

Patnáctiletá válka s Turky v české historiografii

Protiturecké tažení českého vojska pod velením Petra Voka z Rožmberka do Uher v roce 1594 tvořilo součást velké války s Osmany z let 1593 až 1606, která se těšila vydatnému zájmu historického bádání.¹⁶⁶ Již ve třicátých letech 20. století oslovily obnovené boje s Vysokou Portou Josefa Matouška, který se snažil postihnout diplomatický rozměr počátku nového konfliktu.¹⁶⁷ O přínosné zasazení otázek patnáctileté války s Turky do politického vývoje Království českého se zasloužil v první řadě Josef Janáček.¹⁶⁸ Stranou pozornosti nezůstaly ani široké politické, hospodářské a sociální souvislosti zmiňované protiturecké výpravy z roku 1594, na které se s přihlédnutím k výjimečné úloze posledního Rožmberka zaměřil Václav Bůžek.¹⁶⁹ Ve spolupráci s ním prokázal Aleš Stejskal, že se turecká válečná zkušenost odrazila v mohutném zbrojení na panstvích pána červené pětিলisté růže.¹⁷⁰ Cenné porovnání dvou veřejných tažení české zemské hotovosti do Uher naopak přinesl Jaroslav Pánek, který

¹⁶⁵ Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 311-314.

¹⁶⁶ Ze zahraničních prací zejména Jan Paul NIEDERKORN, *Die Europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593-1606)*, Wien 1993.

¹⁶⁷ Josef MATOUŠEK, *Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594*, Praha 1935.

¹⁶⁸ J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 311-328, 366-387.

¹⁶⁹ Václav BŮŽEK, *Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka)*, *Jihočeský sborník historický* 58, 1989, s. 53-66.

¹⁷⁰ Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK, *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*, *Folia historica bohemica* 15, 1991, s. 179-268.

vojenské události roku 1594 začlenil i do životního příběhu Petra Voka z Rožmberka.¹⁷¹ Hospodářské důsledky válčení s Vysokou Portou postihl na příkladu raně novověkého města Brna Tomáš Sterneck.¹⁷²

Od devadesátých let 20. století se začala postupně objevovat také řada studií, jejichž předmětem se staly události patnáctileté války nazírané očima dějinných aktérů. Opora v pramenech osobní povahy a ve výpovědi hmotné kultury, ale také důraz na příběh urozeného jedince umožnily Václavu Bůžkovi, Miroslavu Svobodovi či Miroslavu Žitnému oživit a především „zalistnit“ uherská bojiště přelomu 16. a 17. století.¹⁷³ V duchu nastíněného směřování se v současné době čím dál více prosazuje studium válečného zážitku a komunikativního obrazu bitev jako cesty k proměně tradičních popisných vojenských dějin.¹⁷⁴

Velká válka s Turky a výprava české zemské hotovosti do Uher v roce 1594

I do životních osudů příslušníků předbělohorské nižší šlechty pronikala po více jak dvaceti letech oživující turecká hrozba. S ohledem na dostupné prostředky hledala většina z nich nejrůznější cesty k obraně svých životních jistot. V zájmu křesťanstva se snažil s Turky od roku 1591 vyjednávat na diplomatické úrovni například rytířský člen císařského poselstva vyslaného do Konstantinopole Václav Vratislav z Mitrovic. Mezi prvními však také pochopil, že se pád habsburské pevnosti Bihać i neúspěšný turecký pokus o ovládnutí chorvatského Sisaku mezi lety 1592 a 1593 stanou záminkou pro

¹⁷¹ J. PÁNEK, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy; TÝŽ, Poslední Rožmberkové, s. 274-283.

¹⁷² Tomáš STERNECK, Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606), Praha 2006.

¹⁷³ Rytířskou kariéru válečníka představil na příkladu Jindřicha Michala Hýzrleho z Chodů V. BŮŽEK, Rytíři, s. 70-79. Životním osudem slavného obránce pevnosti Velký Varadín Melchiora z Redernu se zabýval Milan SVOBODA, „Relace aneb Historické vyprávění“ o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky. Osobní svědectví svobodného pána Melchiora z Redernu z roku 1598, in: V. Prchal a kol. (edd.), Mezi Martem a Memorií, s. 11-25; TÝŽ, Velkavaradínský svátek. Festivita jako oslava vítězství nad Turky, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8), s. 381-398; TÝŽ, Obránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu, Dějiny a současnost 28, 2006, č. 11, s. 12. O pronikání ideálu křesťanského rytířství do života příslušníků nižšího šlechtického rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku pojednal M. ŽITNÝ, Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš; TÝŽ, Ideál křesťanského rytířství.

¹⁷⁴ Nejnovější výsledek tohoto snažení přinesl včetně užitečného shrnutí vývoje jednotlivých badatelských přístupů k patnáctileté válce TÝŽ, Keresztes 1596.

zahájení otevřeného střetu s křesťany.¹⁷⁵ Brzy nato pak Sinan paša skutečně vyhlásil císaři Rudolfovi II. válku a osobně se ujal jejího vedení.

V protitureckém duchu probíhal v návaznosti na události přechozích měsíců také český zemský sněm konaný od 23. října do počátku listopadu 1593. Jedním z výsledků se stalo ubezpečení ze strany českých stavů o zájmu na obraně vedlejších zemí Koruny české v případě nastalé potřeby.¹⁷⁶ Přes nepříliš šťastné rozdělení velící pravomoci nad císařským vojskem mezi arciknížete Matyáše a Maxmiliána působily vojenské úspěchy v Uhrách během první poloviny roku 1594 pro habsburskou dynastii velice slibně.¹⁷⁷ Od května 1594 však zahájil turecký velký vezír Sinan paša s podporou tatarských oddílů svou vojenskou ofenzivu, která přiměla oddíly arciknížete Matyáše k ústupu. Jejím záměrem bylo připravit křesťany o strategicky výjimečnou pevnost Ráb podobně jako v roce 1566 o uherský Siget. Válečné nebezpečí se podle arciknížete Matyáše nyní dotýkalo i českých zemí.¹⁷⁸ Část vojska pod jeho velením vyčkávala na Malém Žitném ostrově nedaleko Rábu, jehož posádka odvracela od počátku srpna 1594 četné turecké výpady.¹⁷⁹ Čeští místodržící mezitím vyslyšeli naléhání arciknížete Matyáše na zajištění vojenské podpory. V listě z 6. srpna 1594 mu však neopomněli zdůraznit, že chystané protiturecké tažení bude v první řadě určeno k ochraně Moravy a Slezska.¹⁸⁰ Podle mandátu císaře Rudolfa II. z 8. srpna 1594 bylo svoláno veřejné tažení proti „*nepříteli všeho křesťanstva*“.¹⁸¹ Po dlouhém váhání a přesvědčování nejvyšším purkrabím Adamem II. z Hradce přijal hodnost vrchního velitele české stavovské hotovosti Petr Vok z Rožmberka.¹⁸² Mustruňk vojska měl probíhat ve Znojmě již 26. srpna 1594. Průtahy vyvolané nevalným ohlasem vzdálené turecké hrozby způsobily, že se zemská hotovost tvořená více jak patnácti tisíci muži a zhruba dvěma tisíci koňmi dala do pohybu až o měsíc později. Jen tři dny poté 29. září 1594 vydal hrabě Ferdinand z Hardeggu pevnost Ráb Turkům. Po nesplnění původního cíle české výpravy proto

¹⁷⁵ „*Asi po čtvrt létě již se nikterak tajiti nemohlo, že otevřena válka v Uhrách bude*“ – Alois BEJBLÍK (ed.), Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, Praha 1977, s. 69; o ztrátě pevnosti Bihač a vítězství nad Turky u Sisaku blíže J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 314-316.

¹⁷⁶ Příznivý list zasláný 3. listopadu 1593 od stavů Království českého moravským stavům. Sněmy české VIII, s. 347.

¹⁷⁷ Matyášova vojska získala na jaře 1594 pevnost Novohrad, současně obléhala také Budín a Ostřihom. Blíže J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 319-320.

¹⁷⁸ V. BŮŽEK, Protiturecké tažení z roku 1594, s. 55-56.

¹⁷⁹ J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 320-321.

¹⁸⁰ Václav LÍVA (ed.), Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra Republiky československé v Praze II, Praha 1938, s. 54-55.

¹⁸¹ Sněmy české VIII, s. 616-617.

¹⁸² TAMTĚŽ, s. 626-628; k okolnostem vyjednávání o generalátu nad českou zemskou hotovostí blíže V. BŮŽEK, Protiturecké tažení z roku 1594, s. 55-57.

zbývalo alespoň zajistit s císařským vojskem arciknížete Matyáše, aby velkovezír Sinan paša nepostupoval dále ke Komárnu. Turci se však stáhli k Budínu a dali císaři Rudolfovi II. příležitost stavovskou hotovost 3. listopadu 1594 bez jakéhokoliv uplatnění v boji rozpustit.¹⁸³

Během patnáctileté války s Turky ukončené 11. listopadu 1606 podepsáním žitvatorockého míru se úspěchy přelévaly z jedné strany na druhou. V roce 1596 se na uherském bojišti vedlo zpočátku lépe císařským oddílům, které po Vácovu ovládly také pevnost Hatvan.¹⁸⁴ Jejího dobývání a potupné porážky Turků byl přímým svědkem také český kryksman Jindřich Hýzrle z Chodů.¹⁸⁵ Závěr roku však patřil odvetnému tažení osmanského vojska vedoucího ke ztrátě pevností Jáger a především ke krvavému zúčtování s habsburskou armádou v největší bitvě patnáctileté války u Keresztése 26. října 1596, kde zemřela také řada českých šlechticů.¹⁸⁶ Dalším, ale tentokrát oslavovaným milníkem v měření sil s „nepřítelem všeho křesťanstva“ se stalo 29. března 1598 znovudobytí klíčového Rábu zásluhou polního maršálka Adolfa ze Schwarzenberku a Mikuláše Pálffyho z Erdödu.¹⁸⁷ Poslední výraznější ukázkou křesťanského rytířství byla ještě v témže roce statečná a vydařená obrana pevnosti Velký Varadín Melchiorem z Redernu.¹⁸⁸ Poslední léta patnáctileté války s Turky provázely náboženské nepokoje v Sedmihradsku a Horních Uhrách vyvolané nevybíravými protireformačními zásahy vojevůdců Jiřího Basty a Jana Jakuba Belgioiosa. Trvala nespokojenost místního obyvatelstva s omezováním náboženských i politických práv vyústila roku 1604 v povstání Štěpána Bočkaje. Novému sedmihradskému knížeti však příliš neprospělo spojenectví s Turky a Tatary, kteří v květnu 1605 ohrožovali i hranice Markrabství moravské.¹⁸⁹ Na obranu vedlejší země

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 57-61.

¹⁸⁴ J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 324-326.

¹⁸⁵ O bezuzdném vraždění tureckého obyvatelstva a plenění uvnitř hradeb pevnosti Hatvan napsal Jindřich Hýzrle z Chodů: „Uvnitř jsme všechny, muže, ženy i děti, pobili a velké kořisti se zmocnili ...Zmocnili jsme se taky mnoha krásných koní a spolu s nimi nám i zajatci, což byli ponejvíce lidé bohatí a urození, do rukou padli. Město i pevnost jsme pak srovnali se zemí, šance zaházeli, a pak tam ještě tři dny po dobytí města zůstávali.“ – Věra PETRÁČKOVÁ – Jan VOGELTANZ (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů, Praha 1979, s. 192-194, zde s. 193.

¹⁸⁶ Nejnověji v metodologicky velice podnětné studii zaměřené na komunikativní obraz této bitvy M. ŽITNÝ, Keresztes 1596.

¹⁸⁷ J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 326-328.

¹⁸⁸ Obranou pevnosti Velký Varadín a zejména osobností Melchiora z Redernu se zabýval M. SVOBODA, „Relace aneb Historické vyprávění“; TÝŽ, Velkovaradínský svátek; TÝŽ, Obránce křesťanské pevnosti v Uhrách.

¹⁸⁹ K tomu nejvíce F. KAMENÍČEK, Vpády Bočkajovců na Moravu; TÝŽ (ed.), Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu.

Koruny české se vypravila i česká zemská hotovost v čele s Adamem ze Šternberka.¹⁹⁰ Vojenská síla Bočkajova hnutí nakonec přiměla Habsburky k jednání o mírové smlouvě uzavřené ve Vídni v září 1606. Necelé dva měsíce poté byla žitvatorockým mírem ukončena také válka s Osmanskou říší.¹⁹¹ Přes nepoměrnou vzdálenost uherského bojiště vstupovali do velké války s Turky rozličnými způsoby také urození muži a ženy z řad jihočeské nižší šlechty. V jejich válečném zážitku lze objevovat nejen zájem o obranu životních jistot, ale také touhu prosazovat navzdory veškerým předpokladům své osobní, rodinné i rodové zájmy.

3.1. Vlivný přímluvce Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech

Přestože se Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech protiturecké výpravy české zemské hotovosti do Uher neúčastnil, neztrácel ani v roce 1594 přímé spojení s děním na vzdáleném bojišti. Během září a října si pravidelně dopisoval s Petrem Vokem z Rožmberka a v několika listech zanechal zajímavé svědectví o neotřelém druhu válečného zážitku. Právě na jeho příkladu bylo možné doložit, že válka s Turky vstupovala i do poklidného zázemí rodových sídel jihočeské nižší šlechty.

Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech byl jedním z nejvýznamnějších předbělohorských představitelů rodu, jehož erb zdobilo půl koně s uzdou na modrém poli.¹⁹² Nejstarším předkem jihočeského rytíře byl na počátku 14. století jeho jmenovec Bohuslav. Původ od něj mohli odvozovat i další početní příslušníci jednotlivých rozrodů, které po smrti prvního doloženého Malovce postupně vznikaly. Sledovaný Bohuslav Malovec pocházel z dříteňské větve rodu. Jeho otec Jan Malovec z Malovic měl kromě nejstaršího Bohuslava ještě další tři syny Albrechta, Václava a Zdeňka. S mladšími bratry se Bohuslav Malovec z Malovic dohodl do roku 1567 na vyplacení příslušných dědických podílů po otci a sám do svého držení získal rodové statky Vlhavy i Dříteň, z níž také učinil své šlechtické sídlo. Pokračování dříteňské větve

¹⁹⁰ Průběhu tažení si v roce 1605 pečlivě všiml také Václav Březan a o morálce vojáků poznamenal: „Mnohem lepší řád a správa i podstata byla v předešlém tažení léta 1594, když pán z Rožmberka nejvyšším generálem byl.“ – J. PÁNEK (ed.), V. Březan, Životy II, s. 575-576.

¹⁹¹ O jednotlivých událostech patnáctileté války s Turky podrobně J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 315-328, 366-387.

¹⁹² A. SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II, s. 60-62.

Malovců z Malovic zajistili Bohuslavovi mužští potomci Václav, Jetřich, Jan a Petr, jimž bude věnována pozornost ve třetí kapitole této práce.¹⁹³

Zhruba padesátiletý urozený muž zažíval okolo poloviny devadesátých let 16. století jedno z nejpříjemnějších období svého života. Byl totiž jedním z nejzámožnějších příslušníků rytířského stavu, o což se zasloužil svými bohatými lichvářskými zkušenostmi. Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech vytrvale upínal pozornost k sousedním dominiím vyšší šlechty, která se potýkala s těžkými finančními problémy. Posledním Rožmberkům i pánům z Hradce ochotně poskytoval vysoké půjčky peněz a na jejich splácení nespíchal. Počinání rytířského lichváře bylo velice promyšlené a provázené vidinou výhodného zisku. Výjimečný majetkový vzestup ve druhé polovině 16. století svědčil o mimořádných schopnostech Bohuslava Malovce z Malovic. Na konci roku 1598 využil jihočeský rytíř zadluženosti Jáchyma Oldřicha z Hradce k získání „*mastného kusu*“.¹⁹⁴ V přítomnosti řady urozených svědků uzavřel se synem Adama II. z Hradce smlouvu o zakoupení panství Hluboká nad Vltavou za nemalou sumu sto šedesáti tisíc kop grošů českých, kterou v plném rozsahu splatil za pouhé tři roky. Po rozhojnění svého majetku přiznával Bohuslav Malovec z Malovic v roce 1603 k berni plných devět set šestnáct osedlých. Bohatším rytířem než on byl na počátku 17. století již pouze další úspěšný lichvář Adam Hrzán z Harasova.¹⁹⁵

Jihočeský nižší šlechtic se ve druhé polovině 16. století zviditelnil také mocensky i přesto, že neprojevoval výraznější zájem o uplatnění v politickém systému české předbělohorské společnosti.¹⁹⁶ Zasluhou výnosných úvěrových operací stanul mezi lety 1569 až 1594 nejméně pětkrát v úřadu hejtmana Prácheňského kraje za rytířský stav.¹⁹⁷ Právě na přelomu let 1593 a 1594 mohl zblízka vnímat, jak probíhaly první vojenské přípravy před chystaným protitureckým tažením, na nichž se měl z pozice svého úřadu rovněž podílet. Dílčího úspěchu však dosáhl Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech také v roce 1574, kdy ke svému jménu připojil titul císařského rady. Spíše

¹⁹³ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o dříteňské větvi Malovců z Malovic v Ottův slovník naučný XVI, s. 723-727, zde zejm. s. 723, 725; A. SEDLÁČEK, Hradý VII, s. 121-122, 146-147, 175-178; Václav BŮŽEK, Úvěrové podnikání rytířů Malovců v předbělohorské době, Folia historica bohemia 14, 1990, s. 135-194, zde s. 139, 144-145.

¹⁹⁴ TÝŽ, Úvěrové podnikání nižší šlechty, s. 98; J. PÁNEK (ed.), Václav Březan, Životy II, s. 546.

¹⁹⁵ Osobnosti a životy úspěšného jihočeského lichváře se věnoval V. BŮŽEK, Rytíři, s. 106-116; TÝŽ, Úvěrové podnikání rytířů Malovců, s. 144-146, 152-153, 156-159, 166-170.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 146.

¹⁹⁷ Bohuslav Malovec z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech vykonával úřad hejtmana Prácheňského kraje za rytířský stav v letech 1569/1570, 1571/1572, 1575/1576, 1588/1589 a 1593/1594 – P. MAREŠ, Obsazování úřadu krajského hejtmana, s. 190-193.

než zanedbatelné výhody tohoto jmenování ho tehdy těšilo další potvrzení jeho vzrůstající společenské vážnosti.¹⁹⁸

V září 1594 však někdejší zkušený hejtmán Prácheňského kraje Petra Voka z Rožmberka do Uher nedoprovázel. Jako mnoho jiných příslušníků jihočeské nižší šlechty se generálu české stavovské hotovosti omluvil s poukázáním na své nedostatečné zdraví.¹⁹⁹ V bitevním poli ho měl zastoupit Bohuslav Boubínský z Újezda, kterého před odjezdem vybavil patřičným počtem svých koní. Ani počátkem října 1594 se však Bohuslav Malovec z Malovic neopomněl listem připomenout rožmberskému velmoži a popřát mu šťastný návrat z výpravy, která byla po získání Rábu Turky 29. září 1594 s předstihem odsouzena k neúspěchu.²⁰⁰ Petra Voka z Rožmberka se rozhodl právě v nepříjemných časech ujistit, že by si nepřál nic jiného, „*než při Vaší Milosti bejti a s Vaší Milostí zlý i dobrý trpěti*“.²⁰¹ Pánu červené pětিলisté růže tak prokazoval hloubku a upřímnost svého přátelství. Ve svém dopisu z 5. října 1594 se zabýval také zcela konkrétní záležitostí. Přemýšlel, jak by se mohl i přes velkou vzdálenost postarat o hmotné zajištění svého ochotného přítele Bohuslava Boubínského z Újezda. Petra Voka z Rožmberka proto požádal, aby mu v případě potřeby půjčil sto až dvě stě tolarů. Jihočeský velmož nepochybně věděl, že se bohatý lichvář o případné vrácení finančního obnosu v brzké době postará. Bohuslav Malovec ho přesto okázale ujistil o síle své pokladny a navrhoval, že by částku předal jakékoliv určené osobě již v Čechách.²⁰² V péči o zaopatření urozeného souseda pobývajícího v Uhrách lze spatřovat věc Malovcovy osobní prestiže, ochrany dobrého jména i zájmu na vítězství křesťanských zbraní.

¹⁹⁸ V. BŮŽEK, Úvěrové podnikání rytířů Malovců, s. 146.

¹⁹⁹ Pro srov. Adam Kunáš z Machovic na Machovicích se omluvil Petru Vokovi z Rožmberka: „*že mě ráčíte při Vaší Milosti i Jich Milostí páních muštrhěřích omluvna učiniti a syna mého přijíti, nebo mi možný není na koni daleko jeti a vzláště zbroj nésti, souci na zdraví nedostatečen.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5749; Petr starší Smrčka z Mnichu na Krašovicích psal Petru Vokovi z Rožmberka v podobném duchu: „*Kterak od mnoho let nemocí od pána Boha sem navštíven, o čemž jiným dobrým lidem vědomí jest, v jakým způsobu zdraví zůstávám a z pokoje svého málo jdu a kde jedu a přes vánoce s tou svou nemocí již se trouditi každého roku musím, takže mi není možný toho vykonati a osobně na koni jeti.*“ – TAMTÉŽ, sign. 5751-4.

²⁰⁰ List od Bohuslava Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Dřítňi 5. října 1594 – TAMTÉŽ, sign. 5760.

²⁰¹ „*Pán Bůh rač Vaší Milosti sám vopatrovati a bohda šťastně ve zdraví se pomoci navrátiti. Já bych sobě, kdybych zdráv byl, nic jiného nevinšoval než při Vaší Milosti bejti a s Vaší Milostí zlý i dobrý trpěti. Ale poněvadž nemůže bejti, musí to tak bejt, jak bejti můž.*“ – TAMTÉŽ.

²⁰² „*Žádám služebně, jestliže by pan Bouslav Boubínský, kterýho sem na místě svým s koňmi svými vyslal, z peněz potřeboval, že mi ráčíte rozkázati sto neb dvě stě tolarů půjčiti. Já je Vaší Milosti zase s velikejm poděkováním oplatím, anebo zde, jestliže ráčíte poručiti, komukoli odvedu a jináč se toho Vaší Milosti odsloužím.*“ – TAMTÉŽ.

Bohuslav Malovec z Malovic na sebe během bojů s Turky upozornil i jiným způsobem než pouhou finanční podporou svých druhů ve zbrani. Od počátku září 1594 vystupoval v roli mocného přimluvce za jednotlivé příslušníky svého stavu, kteří se chtěli z nejrůznějších důvodů vyhnout osobní účasti v protitureckém tažení. Již 6. září 1594 se proto v listě adresovaném rožmberskému velmoži zasazoval o to, aby byli vojenské povinnosti zproštěni císařští radové Adam Předenic z Předenic a Jan Hradištský z Hořovic, „*kterýž jedno léty a druhý nevelmi zdraví sou*“.²⁰³ Bohuslav Malovec však vrchního velitele české zemské hotovosti ubezpečil, že by se odjezd rytířů na početním stavu vojska neprojevil. Každý z nich za sebe hodlal sehnat přiměřenou náhradu a dodat vyměřený počet jízdních koní.²⁰⁴ Jihočeský lichvář na vstřícnost Petra Voka z Rožmberka nepochybně spoléhal. Proto ho žádal, aby se v nejhorším případě oba zmínění rytíři „*pod praporec Vaší Milosti ... dostali*“.²⁰⁵

Důkaz o účinnosti Malovcova snažení přinesl list Voršily Vrabské z Bukova z 6. září 1594, do jehož obsahu vnesla urozená vdova neobyčejně cenné vnímání válečné skutečnosti ženskýmá očima.²⁰⁶ Na počátku října 1594 pobývala šlechtična shodou okolností na Dešenicích, které byly sídlem Adama Předenic z Předenic. Úspěch Malovcových přimluv umožnil císařskému rádci šťastný návrat domů. Ale ke smutku Voršily Vrabské z Bukova ho nedoprovázel její syn Vilém Vrabský, který se spolu se svým pozdějším tchánem do Uher původně vypravil.²⁰⁷ Urozená žena se dlouho nerozmýšlela a oslovila již osvědčeného přimluvce Bohuslava Malovce z Malovic s prosbou o pomoc. Voršila Vrabská z Bukova doufala, že by mohl Petr Vok z Rožmberka s Malovcovým přispěním jejího syna Viléma „*taky domův odpustiti*“. Naděje matky spatřit ve zdraví svého syna a uchránit ho před válečnými nástrahami

²⁰³ List od Bohuslava Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Dřítňi 6. září 1594 – TAMTĚŽ, sign. 5751-5.

²⁰⁴ „...a rádi by se jako lidé, kterýž jedno léty a druhý nevelmi zdraví sou, vyprosili, aby sami domů se navrátili a na místě svým osoby hodný stavu rytířského s tím počtem koní, jakoby sami tu zůstati měli, postavili. I Vaší Milosti za to služebně žádám, že se k tomu skutečně přičiníte ráčíte, aby mohli zase odjeti a místo jich ti poctiví lidi zůstati.“ – TAMTĚŽ.

²⁰⁵ „A což tu k žádosti mí učiniti ráčíte, já se toho Vaší Milosti i spolu s nimi rád všelijak odsloužím, a jestliže by pak to, už se nenaději, jim stačiti nemohlo, vidí mi se, aby pod praporec Vaší Milosti se dostali, abyste s nimi jako s lidmi poctivejmi a radami Jeho Milosti císařskejmi jednati ráčili.“ – TAMTĚŽ.

²⁰⁶ List od Voršily Vrabské z Bukova Bohuslavu Malovcovi z Malovic datovaný na Dešenicích 5. října 1594 – TAMTĚŽ, sign. 5761a; pro srovnání je možné přihlédnout k dalšímu cennému svědectví o válečném zážitku nižší šlechtičny z téhož roku, který po sobě zanechala Anna Voračická z Chýš. Edici listu opatřil V. BŮŽEK, Nižší šlechta v politickém systému, s. 176-177.

²⁰⁷ „Můj vzláště milej pane bratře, oznamuji Vaší Milosti, že súci prvý nedostatečna na zdraví svým a byvše zde na Dešenicích u pana Adama Předenic, uhlidavší jeho, že jest domův zase přijel, a syn můj Vilim Vrabskej, kterýž s ním vyjel, že s ním zase nepřijel a tam přece že dále jede.“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5761a.

převážila nad zájmy všeho křesťanstva v boji s Turky.²⁰⁸ Aby dodala své žádosti patřičnou váhu, zdůraznila, že se pro svou nemoc a zklamání ze synovy nepřítomnosti „do konce ... uložila“.²⁰⁹ Bohuslavu Malovcovi z Malovic proto sdělila, že by ji právě příjezd Viléma Vrabského z Vrabí v nynější nemoci nejvíce potěšil. Ve skutečnosti však nemohl být její stav natolik vážný, protože zemřela až v roce 1598. Voršila Vrabská z Bukova si navíc uvědomovala, jak obtížně se zprávy z Čech dostávaly do Uher. Když zjistila, že Adam Předenic z Předenic „tam dolův poslati míní“, chtěla bez váhání využít svou příležitost.²¹⁰

Bohuslav Malovec z Malovic po obdržení listu od Voršily Vrabské z Bukova opět zasedl ke svému psacímu stolu a ještě jednou požádal rožmberského velmože o laskavost.²¹¹ V dopisu z 10. října 1594 se jihočeský rytíř ani jediným slovem o nemoci urozené vdovy nezmínil, ale velmi bystře poznamenal, že „nebohá žena jest zarmoucena a soužena pro syna svýho“.²¹² Prosebný list navíc přiložil ke své přímlově, aby se mohl Petr Vok z Rožmberka s jeho obsahem blíže seznámit. Za povšimnutí však stála především dobře promyšlená slova rytířského lichváře cílená na velkorysost rožmberského velmože, který by zájmem o štěstí „nebohé“ vdovy prokázal vlastnosti pravého křesťanského rytíře.²¹³ Odměnou pro pána červené pětিলisté růže měly být modlitby Voršily Vrabské z Bukova za jeho spokojený návrat z protiturecké výpravy české stavovské hotovosti a závazek protisluzby od Viléma Vrabského z Vrabí.²¹⁴

Soubor listů odeslaných Petru Vokovi z Rožmberka v období od 6. září do 10. října 1594 doplněný o prosbu Voršily Vrabské z Bukova vytvořil základ pro hlubší poznání

²⁰⁸ K přetrvávajícímu strachu žen o zdraví již dospělých dětí v raném novověku Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, in: Milena Lenderová (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 105-130, zde s. 106-107.

²⁰⁹ „Souc nad tím velice, nemajíc než toho jednoho, zarmoucena, do konce sem se uložila. A poněvadž pan Adam Předenic tam dolův poslati míní, Vaší Milosti velice za to žádám, račte se skrze psaní Vaší Milosti k pánu z Rožmberka přimluviti, ať ho taky domův odpustiti, abych ho uhlídati v tyto mí nemoci a se potěšiti mohla, ráčí.“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5761a.

²¹⁰ TAMTÉŽ.

²¹¹ List od Bohuslava Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Dřítini 10. října 1594 – TAMTÉŽ, sign. 5761b.

²¹² „Co mi paní Voršila Vrabská píše, to Vaší Milosti k přečtení posílám a poznávám to, že nebohá žena jest zarmoucena a soužena pro syna svýho.“ – TAMTÉŽ.

²¹³ Náklonnost vůči vdovám a sirotkům byla samozřejmou výbavou křesťanského rytíře. W. IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, s. 199, 203-205.

²¹⁴ „Jestliže jest možný a ráčíte jej moci odpustiti, ráčíte skutek milosrdnej ukázati a nebohá žena bude se za Vaší Milost pánu Bohu modliti, abyste bohda šťastně domů ve zdraví přijeti ráčili. A já se k Vaší Milosti za to služebně přimlouvám, že tak učiniti ráčíte a pan Vrabskej, syn její, bude povinen se toho Vaší Milosti budoucně odsluhovati.“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5761b; časté modlitby k Bohu se od ovdovělých žen očekávaly a byly jednou z jejich povinností, na což poukázal ve svém spisu *Vdovství křesťanské* i Jan Hertvicius Pražský. Blíže J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*, s. 339, 347-348.

osobnosti Bohuslava Malovce z Malovic na Dřítňi a Vlhlavech a jeho netradiční úloze za válečného stavu s Vysokou Portou. Žádná z rytířových přímluv pravděpodobně nebyla nezištná. Výhod svého postavení nejmocnějšího věřitele rožmberského domu si byl dobře vědom a s pečlivostí sobě vlastní rozšiřoval řady urozených osob, které byly závislé na jeho vlastní pomoci. Jak napověděly jednotlivé případy roku 1594, stával se postupně z Bohuslava Malovce z Malovic vážený a vyhledávaný prostředník ve vztazích pána červené pětিলisté růže s jeho rytířskou klientelou.²¹⁵ Válka přitom vytvářela dostatek situací, v nichž mohl jihočeský lichvář své vlivné postavení prověřit. Doložený návrat Adama Předenice z Předenic domů přímo z protitureckého tažení pak dosvědčil, že rožmberský velmož Malovcova slova skutečně vyslyšel.

3.2. Starostlivý otec a děd Adam Chanovský z Dlouhé Vsi na Rabí

V mnohém odlišný, ale přesto podobný druh válečného zážitku jako Voršila Vrabská z Bukova prožíval na počátku října 1594 také Adam Chanovský z Dlouhé Vsi na Rabí. Uvažování jihočeského rytíře zaměstnávaly myšlenky neomylně směřující na uherská bojiště. Nejistota nad životními osudy blízkých ho přiměla, aby se listem obrátil na rožmberského velmože. Doufal, že v jeho odpovědi najde alespoň trochu vytouženého klidu, kterého se mu ve zjitřené době patnáctileté války s Turky rozhodně nedostávalo.

Adam Chanovský z Dlouhé Vsi na Rabí byl příslušníkem jedné z větví rytířského rodu Dlouhoveských z Dlouhé Vsi, pro něhož se stal typickým erbovním symbolem kotouč.²¹⁶ Adamovým otcem a současně zakladatelem chanovské rodové odnože byl Wolfgang z Dlouhé Vsi sídlící se svou manželkou Evou z Vidhostic počátkem 16. století na Chanovicích. Jejich mužskými potomky byli vedle Adama ještě Petr, Jiří a Mauric. Postupem času se stal z nejmladšího Adama jediný dědic rodových statků, mezi nimiž si udržovaly výjimečný význam právě Chanovice. Tento stav se však změnil v letech 1562 až 1563, kdy Vilém z Rožmberka rozprodával panství Rabí. Adam Chanovský nastalé příležitosti využil k zakoupení stejnojmenného hradu, který mu byl v roce 1570 také vložen do desk zemských.²¹⁷ Během svého dlouhého života se oženil se dvěma

²¹⁵ Pronikání do složitého přediva společenských vztahů v raném novověku se stalo tématem historického bádání. Na zvláštní úlohu prostředníků (brokers, middlemen) ve vztazích mezi patrony a klienty upozornil zejm. P. MAŤA, Svět české aristokracie, s. 657-662, 666-672, zde zvláště s. 659.

²¹⁶ A. SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II, s. 86-88.

²¹⁷ Podrobnosti o prodeji rabského panství Vilémem z Rožmberka zachytil Václav BŮŽEK, Pozadí majetkového úpadku Diviše Malovce z Libějovic v letech 1555-1561 (Příspěvek k poznání kultury každodenního života nižší šlechty), Jihočeský sborník historický 56, 1987, s. 13-23, zde s. 18-20; o prodeji Rabí také A. SEDLÁČEK, Hrady XI, s. 91-92.

urozenými ženami Marianou Kocovou z Dobrše a Markétou Bukovanskou z Bukovan, které mu přivedly na svět šest synů Petra, Jana, Jindřicha, Jana Viléma, Kryštofa a Wolfganga.²¹⁸

Nejen koupě Rabí svědčila ve druhé polovině 16. století o pevných vazbách Adama Chanovského z Dlouhé Vsi k posledním Rožmberkům. Blízko měl zejména k Vilémovi z Rožmberka, kterého podle svědectví Václava Březana doprovázel v roce 1557 na cestě do sídla brunšvického vévody Ericha II. v Mündenu, kde se uskutečnily zasnuby vladaře domu rožmberského s Kateřinou Brunšvicovou.²¹⁹ Slavnostní události využil Vilém z Rožmberka k okázalé rodové reprezentaci a za hranice Království českého vyjel v doprovodu čtyřiceti až padesáti osob převážně urozeného původu.²²⁰ Ani v pozdějších letech nevymizel Adam Chanovský z Dlouhé Vsi z rožmberského společenského okruhu. Ještě v roce 1586 navštívil jihočeský rytíř Viléma z Rožmberka během jeho pobytu na Kratochvíli.²²¹

Pro chápání výpovědi listu zasláného Adamem Chanovským z Dlouhé Vsi Petru Vokovi z Rožmberka 7. října 1594 se stala velmi důležitou ještě jedna okolnost.²²² Rytíř pobývající na hradě Rabí patřil k vůbec nejstarším příslušníkům jihočeské nižší šlechty. Zemřel až v roce 1598 v úctyhodných devadesáti čtyřech letech. Ve své veršované hře *Věk člověka* z roku 1604 označil Tobiáš Mouřenín z Litomyšle osobu žijící více jak devadesát let za Mrzáka.²²³ Od právě devadesátiletého Adama Chanovského z Dlouhé Vsi se proto v roce 1594 účast v české stavovské hotovosti jistě neočekávala. Starý muž však nadále oplýval dostatkem sil na to, aby se zajímal o dění na vzdáleném bojišti.

Na přelomu 16. a 17. století toužili jihočeští rytíři po čerstvých informacích o nejrůznějších událostech domácího i evropského významu stejnou měrou jako příslušníci vyšší šlechty. Komunikační horizonty jejich myšlenkových světů se však rozšiřovaly jen pozvolna. Na rozdíl od posledních Rožmberků odebírajících pravidelně psané noviny, byla stále většina rytířů odkázána na méně spolehlivé způsoby předávání

²¹⁸ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Chanovských z Dlouhé Vsi v Ottův slovník naučný XII, s. 48-50; A. SEDLÁČEK, Hradý XI, s. 91-95.

²¹⁹ Okolnosti brunšvické cesty včetně účasti Adama Chanovského z Dlouhé Vsi zachytil rožmberský kronikář Václav Březan. J. PÁNEK (ed.), V. Březan, *Životy I*, s. 152-154.

²²⁰ Blíže k významu rytířských klientů pro reprezentaci aristokratů a cestě Viléma z Rožmberka do Mündenu P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 669-670.

²²¹ J. PÁNEK (ed.), V. Březan, *Životy I*, s. 326.

²²² List od Adama Chanovského z Dlouhé Vsi Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Rabí 7. října 1594 – SOA Třeboň, *Historica*, sign. 5762.

²²³ O lidských věcích podle luterána Tobiáše Mouřenína z Litomyšle blíže V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 270.

informací.²²⁴ Nedostatek poznatků o dění v Uhrách trápil v roce 1594 i Adama Chanovského z Dlouhé Vsi na Rabí. Přes své stáří však dělal vše proto, aby si je opatřil. Dříve než napsal nejvyššímu vrchnímu veliteli zemské hotovosti, hledal v honbě za informacemi schůdnější cestu. Obrátil se listem na manželku Petra Voka z Rožmberka Kateřinu z Ludanic. Uspokojivé odpovědi se však nedočkal. Zklamání ho proto přimělo shánět noviny o boji s Turky přímo u Petra Voka z Rožmberka.²²⁵

Z obsahu celého dopisu byl patrný vliv habsburské protiturecké propagandy na uvažování předbělohorské šlechty. Adam Chanovský z Dlouhé Vsi se dychtivě zajímal o úspěchy stavovského vojska dosažené „*v tomto předsevzetí křesťanským proti tomu tyranu Turku, nepříteli všeho křesťanstva*“.²²⁶ Pouhý zájem o úspěch habsburské armády by však stárnoucího jihočeského rytíře pravděpodobně nepřiměl psát rožmberskému velmoži. Jak sám uvedl, vyslal po boku Petra Voka z Rožmberka do pole hned tři ze svých šesti synů a vnuka. Každá nevydařená vojenská šarvátka mohla znamenat pro šlechtický rod Chanovských z Dlouhé Vsi katastrofu. Adam Chanovský musel při čekání na každou zprávu z Uher nepochybně prožívat nevýslovná muka. Skutečným záměrem nižšího šlechtice proto bylo přesvědčit Petra Voka z Rožmberka, aby vyhověl jeho potomkům v jakýchkoliv potřebách a za žádných okolností je neopouštěl.²²⁷ Strach o zdraví blízkých však dokázal současně účinně skrývat svým horlivým zájmem o vše, čím by se mohl „*potěšiti*“. Pána červené pětিলisté růže dokonce nadvakrát požádal, aby mu nechal „*poručiti něco jistýho napsati, abychme věděli, co se děje, neb málo co jistýho míváme*“.²²⁸ Svými slovy tak alespoň naznačil, jaké obtíže způsobovalo šíření neověřených informací o habsburském válčení s Osmanskou říší.

²²⁴ Na rozšiřování zájmu o psané noviny v prostředí nižší šlechty na sklonku 16. století upozornil Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století)*, Brno 2011, s. 166-167.

²²⁵ „*Tejna Vaší Milosti nečiním, tento tejden minulej učinil jsem psaní na Krumlov Její Milosti paní, kterak se ráčí jmiti a jsou-li jaký poselství anebo psaní vod Vaší Milosti, kterak se ráčíte jmiti a jak se Vaší Milosti v Ouhřích vede. Neráčili mi psáti. Oustně mi oznáměno, jak něco bude jistýho, že nebude pomínuto, aby mi nebylo v známost uvedeno. I nemohouc se toho dočkat, k Vaší Milosti s tímto psaním naschvál posílám a již své syny i přáteli pánu Bohu a Vaší Milosti poručené činím.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5762.

²²⁶ „*Můj upřímněj a milostivej pane, toto psaní naschvál činím, nemohouc pomínouti, kterak se ráčíte na zdraví svým i všelijak bohda šťastně jmiti a kderak se Vaší Milosti v tomto předsevzetí křesťanským proti tomu tyranu Turku, nepříteli všeho křesťanstva, i jinejm vojska a toho tažení před sebe vzeti vede.*“ – TAMTÉŽ.

²²⁷ „*Neb mám jak sprava při praporci Vaší Milosti tři syny a vnuka a jiný vlastní přáteli, prosím a přimlouvám se, neračte jich opouštěti, bude-li jim toho jaká potřeba pro jejich Vaší Milosti vodsloužení i mne, starýho služebnika.*“ – TAMTÉŽ.

²²⁸ „*Co se děje v Ouhřích v nynějším způsobu, prosím, račte mi poručit napsat, ať se víme čím potěšiti ...Prosím, že mi ráčíte poručiti něco jistýho napsati, abychme věděli, co se děje, neb málo co jistýho míváme.*“ – TAMTÉŽ.

Obětavost Chanovských z Dlouhé Vsi v bojích s Turky úzce souvisela s náboženskou orientací většiny příslušníků rytířského rodu. Jako stoupenci katolického vyznání byli potomci Adama Chanovského z Dlouhé Vsi na Rabí mnohem vnímavější k habsburské protiturecké propagandě a účast ve výpravě vedené v roce 1594 proti „*víry a krve křesťanské žíznivému nepříteli*“ považovali za svou povinnost.²²⁹ Duchovní kariéra jednoho ze synů Jana Chanovského z Dlouhé Vsi Vojtěcha se stala nejvýraznějším plodem katolické rodové tradice. Na přelomu 16. a 17. století vstoupil do řádu Tovaryšstva Ježíšova a po bitvě na Bílé hoře se dokonce proslavil jako vzorný jezuitský misionář.²³⁰

3.3. Polní hejtman Oldřich mladší Malovec z Malovic na Kostelci v nelehké vojenské službě

I v roce 1594 se mezi příslušníky jihočeské nižší šlechty nacházeli zdatní krýksmani, kterým nabízel nová válka s Vysokou Portou vítanou možnost uplatnění. Jedním z nich byl rovněž Oldřich mladší Malovec z Malovic na Kostelci. Povahou bouřlivý rytíř byl přivyklý vnímat válku z bezprostřední blízkosti. Na uherské bojiště proto neodjížděl z donucení, ale spíše s velkým očekáváním.²³¹

Oldřich mladší Malovec z Malovic byl pokračovatelem borotínské větve svého rodu, která vznikla sňatkem jeho děda Oldřicha Malovce z Malovic s Kateřinou Malovcovou z Pacova vlastníci borotínský hrad. Z manželského svazku vzešlo šest synů Jan, Mikuláš, Pavel, Zikmund, Oldřich a Bohuslav. Poslední jmenovaný byl otcem Oldřicha mladšího Malovce z Malovic a sídlil na tvrzi v Podolském Kostelci, kde v roce 1576 zemřel. Tehdy se také jihočeský krýksman ujal kosteleckého statku a strávil na něm zbytek života. Spolu se svou manželkou Žofií Dohalskou z Dohalic se však žádných potomků nedočkal.²³²

Kostelec byl místem bujaré zábavy, kterou Oldřich mladší Malovec z Malovic vyhledával. Nezřídka se však také přestával ovládat a dopouštěl se nejrůznějších

²²⁹ Na rozkvět katolické náboženské propagandy právě v období patnáctileté války s Turky poukázal T. RATAJ, České země ve stínu pŕlměsíce, s. 173-180.

²³⁰ Životní osud a duchovní působení známého jezuitského misionáře přiblížila Ivana ČORNEJOVÁ, Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, Praha 1995, s. 124-129; dále Ottův slovník naučný XII, s. 48.

²³¹ Vojenské zkušenosti Oldřicha Malovce a dalších sedmi vůdců praporů a pluků vyzdvihl František TEPLÝ, Příspěvky k dějinám českého zemědělství, Praha 1926, s. 243-244.

²³² Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o borotínské větvi Malovců z Malovic v Ottův slovník naučný XVI, s. 723-727, zde s. 725; A. SEDLÁČEK, Hrady VII, s. 198-204.

násilností, a to i na urozených sousedech.²³³ V únoru 1594 se s dalšími rytíři pravděpodobně podílel na vraždě bratra Václava Skuhrovského ze Skuhrova Oldřicha.²³⁴ Přes soudy pošramocenou pověst si však Oldřich mladší Malovec z Malovic zachoval přízeň posledních Rožmberků, kteří pravděpodobně dobře věděli o jeho vojenských přednostech. Během své cesty z Prahy do Bechyně v roce 1590 se na kostelecké tvrzi zastavil Petr Vok z Rožmberka a podle Václava Březana u jihočeského rytíře dokonce posnídal.²³⁵

Představa alespoň dočasného pobytu ve vojenském ležení byla pro Oldřicha mladšího Malovce z Malovic na Kostelci rozhodně lákavější než pomalu ubíhající život v zázemí venkovského sídla. Opuštění zažitých stereotypů mu nabídlo právě tažení české zemské hotovosti do Uher. Již v návrhu českých místodržících na obsazení míst „*hejtmanů nad lidem pěším*“ se 5. srpna 1594 objevilo jméno jihočeského rytíře.²³⁶ O pouhý měsíc později stanul Oldřich mladší Malovec z Malovic v čele desátého praporece prvního pěšího pluku známého českého krýksmana Pavla Korky z Korkyně, jehož oddíly byly ve Znojmě na počátku září 1594 mustrovány mezi prvními.²³⁷

Přestože české stavovské vojsko do bojů s Turky a Tatary nezasáhlo, zažíval jihočeský rytíř v odpovědné vojenské hodnosti většinu úskalí válečné každodennosti.²³⁸ Vytrvalé problémy v zásobování a financování zemské hotovosti se den za dnem podepisovaly na klesající morálce vojáků podřízených „*knechtskému hejtmanovi*“ Oldřichovi mladšímu Malovcovi z Malovic.²³⁹ Největší starosti mu působila nespokojenost osob, bez jejichž pomoci by mu „*nebylo ... možné sloužiti*“.²⁴⁰ Na vyplacení služného čekali marně například „*vachtmistr*“ Jindřich Červ z Božetína nebo „*lajtenamb*“ Bohuslav Sádlo z Vražného na Vražném, který byl k jihočeskému

²³³ August Sedláček se povahou a výtržnostmi Oldřicha mladšího Malovce z Malovic podrobněji zabýval TAMTĚŽ, s. 201, 203-204.

²³⁴ Oldřich Skuhrovský ze Skuhrova byl zavražděn 12. února 1594 na vitanovické tvrzi. Blíže v Ottův slovník naučný XXIII, s. 319.

²³⁵ J. PÁNEK (ed.), V. Březan, Životy II, s. 495.

²³⁶ V návrhu českých místodržících byl veden jako Oldřich Kostelecký. V. LÍVA (ed.), Regesta fondu Militare II, s. 51-53, zde s. 53.

²³⁷ Sněmy české VIII, s. 666-668, zde s. 668.

²³⁸ List od Oldřicha mladšího Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný v ležení u Prešpurku 11. října 1594 – SOA Třeboň, Historica, sign. 5765b.

²³⁹ Hlavní zásobovací a finanční obtíže české zemské hotovosti shrnul V. BŮŽEK, Protiturecké tažení z roku 1594, s. 60-61.

²⁴⁰ „*K Vaší Milosti se, jakožto k nejvyššímu panu polnímu a generálu nás všech, utíkám a za opatření služebně prosím. Račte znáti, kdybych týchž lidí při sobě neměl, sám těž peněz nemám, nebylo mi možné sloužiti, neb nemám za platy jednom za jeden měsíc a jim jejich službu, již dva měsíce jdou, platiti sem musil.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5765b.

krýksmanovi „přidán, kdyby na [něj] ... co přišlo“.²⁴¹ Oldřich mladší Malovec z Malovic na Kostelci upínal v nepříjemné situaci naděje ke generálovi českého stavovského vojska Petru Vokovi z Rožmberka a doufal, že s jeho přispěním se mu podaří potřebnou sumu peněz sehnat. Kromě finančního zaopatření však hledal u rožmberského velmože také pochopení a radu, jak by si měl dále počínat.²⁴²

„*Knechtský hejtman*“ si v dopisu z 11. října 1594 postěžoval na „*těžké napominání o zaplacení*“, kterým ho blízcí spolubojovníci dostávali pod psychický tlak.²⁴³ Napjatá atmosféra v ležení u Prešpurku mohla v nejhorším případě zavdat příčinu k vojenské vzpouře nebo hromadné dezerci, přesto se postavil Oldřich mladší Malovec za své muže, pro jejichž pohnutky měl pochopení. Petru Vokovi z Rožmberka připomněl, že mezi nimi převažovali dobří lidé stavu rytířského a městského, kteří „*již dva měsíce jdou*“. Nahlédnout nechal i do svého každodenního programu spojeného s neustálou péčí o jejich stravování.²⁴⁴ Svůj smířlivý postoj a otevřenou přímluvou zopakoval také v bližší nedatovaném přípisu, do něhož podle pokynu jihočeského velmože pečlivě zapsal jména všech dosud nevyplacených vojáků, „*poněvadž již sou dávný čas zasloužili a potřební*“.²⁴⁵

Ani Oldřich mladší Malovec z Malovic na Kostelci nedostával služné ve stanovených termínech, což mohl být jeden z hlavních důvodů, proč projevil nebyvalou sounáležitost s ostatními rytíři a měšťany. Opomíjena by však neměla být také skutečnost, že společný pobyt v ležení válečníky sblížoval a utužoval vazby vzájemného přátelství. Otázkou však zůstalo, nakolik se neklidné uvažování bouřlivého jihočeského rytíře proměnilo tváří v tvář válce.

²⁴¹ „*A tak, jak jsem od Jich Milostí pánů místodržících Jeho Milostí císařský k tomu zvolen, abych téhož lidu, kterýž sem vyslán jest pět set, spravování byl s jinejmi mně nápomocníky jako se panem Bohuslavem Sádrou, kterejchž mně zde velením Jich Milostí a poručením k tomu tak přidán, kdyby na mě co přišlo, abych jej na svém místě postaviti mohl ...*“ – TAMTÉŽ; jména svých podřízených uvedl v korespondenci sám Oldřich mladší Malovec z Malovic, ale současně je zachytil také Václav Březan. Blíže J. PÁNEK (ed.), V. Březan, *Životy II*, s. 525; k vysvětlení vojenských hodností TAMTÉŽ (slovníček pojmů): „*knecht*“ – pěší voják, žoldnér, „*vachtmistr*“ – strážmistr, „*lajtenamb*“ – zástupce velitele.

²⁴² „*A na Vaší Milosti z důležité potřebnosti toto vznáším a k Vaší Milosti se jako k vrchnosti své zde ano i vdycky utíkám a za opatření té věci a radu prosím, co dál činiti mám a jak tu věc opatrovati.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 5765b.

²⁴³ „*I majich od nich po tyto všecky dni těžké napominání o zaplacení jejich. Což komu náleží, to sem v[ž]dy, pokud sem své peníze měl, na sobě zdrževal až do dnešního dne, již pak nemohouc od svého vrchního hejtmana žádného fedruňku a za platy dostati.*“ – TAMTÉŽ.

²⁴⁴ „*...vše dobrých rodu stavu rytířského a jinších z měst a hodných lidí podle poručení Jich Milostí k tomu náležitých, kterýchž zapotřebí jest, kterýchž přes 20 každodenně stravovati musím a k tomu devět koní pro opatření jejich a své.*“ – TAMTÉŽ.

²⁴⁵ List od Oldřicha mladšího Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka bližší nedatovaný – SOA Třeboň, Historica, sign. 5765a.

3.4. Válka a finanční starosti Přibíka Bukovanského z Bukovan

Poslední typ válečného zážitku již nesouvisel přímo s protitureckou výpravou do Uher v roce 1594. Na příkladu Přibíka Bukovanského z Bukovan na Bukovanech se však podařilo ukázat, jak obětavý dokázal být předbělohorský šlechtic ke svým urozeným synům projevujícím zájem o první válečné zkušenosti.

Erb rytířského rodu Bukovanských Pintů z Bukovan byl tvořen čtyřmi poli, přičemž první i čtvrté bylo červené barvy a druhé i třetí barvy bílé.²⁴⁶ Klíčovým znamením se pro jeho příslušníky stala zlatá nádoba zvaná pinta se stříbrnou obroučkou. Přibík Bukovanský z Bukovan byl potomkem Jana Bukovanského z Bukovan a Lidmily Nebílovské z Drahobuze, kteří žili na rodovém sídle v Bukovanech. Zanechali po sobě s určitostí dva syny Jindřicha a právě zmíněného Přibíka, který se ještě před otcovou smrtí usadil na statku Zbynice. Jihočeský rytíř se později oženil s Justýnou Vamberskou z Rohatec a měl s ní třináct potomků. Z nich na sebe nejvýrazněji upozornil Přibíkův syn Jan Bukovanský z Bukovan, který dosáhl společensky ceněného úřadu místopísaře u menšího zemského soudu.²⁴⁷

Přibík Bukovanský z Bukovan na Bukovanech usiloval tradičním způsobem o uchování rodové paměti. Pro farní kostel v nedalekých Chrašticích proto nechal ulít v roce 1582 na své náklady menší zvon. Podle nápisových údajů vyrytých zevnitř zvonu lze dát jeho vznik do souvislosti s úmrtím Kryštofa ze Švamberka. Vyzdviženo však bylo především jméno urozeného rytíře Přibíka Bukovanského z Bukovan, který nový zvon věřícím věnoval.²⁴⁸

List Přibíka Bukovanského z Bukovan na Bukovanech odeslaný Janovi Jiřímu ze Švamberka přinesl vzhled do neuspokojivé finanční situace předbělohorského rytíře.²⁴⁹ Neustálé výdaje k zajištění každodenních potřeb výše zmíněných třinácti dětí byly nad jeho síly. Švamberkovu žádost, aby císaři Rudolfovi II. „nějaké sumičky peněz“ půjčil,

²⁴⁶ A. SEDLÁČEK, Českomoravská heraldika II, s. 73-74.

²⁴⁷ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Bukovanských z Bukovan v Ottův slovník naučný IV, s. 881; A. SEDLÁČEK, Hrady XI, s. 68-70.

²⁴⁸ Zvon má v průměru 72 centimetrů a nachází se v chraštickém kostele a jsou na něm vyryty následující nápisové údaje: „*Krisstof Jan z Swamberka na Zwikowie a Worliku wieku sweho cztery dceci Cztery leta a toho roku 82 [?] wok swug cziasny do konal; Ke czti a chwale wssemohauciho Pa.*“ *Boha Slowutny Brykcy z Cymperka Zwonarz na Nowem miestie w Praze tento zwon ud ielal do Krasstic puwodem a gednanim Urozeneho pa na Przybika Bukowanskyho Pinthy z Bukowan ktery gest wedle nakla du Osadnich kudielani tehoz zwonu pomoc uczynili. Stalo se Leta panie 1582; Przybik Bukowansky z Bukowan na Bukowanech a Zbynich leta sweho cztyryceti sem let.*“. Blíže J. SOUKUP, Soupis památek, s. 337.

²⁴⁹ List od Přibíka Bukovanského z Bukovan Janovi Jiřímu ze Švamberka datovaný na Bukovanech 6. října 1595 – SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, z Bukovan, inv. č. 24.

proto musel zdvořile odmítnout.²⁵⁰ Při podrobném líčení příčin svých starostí se pozastavil zejména u svých náročných synů, kterým v předchozím roce u příležitosti protiturecké výpravy vydatně přispěl „*na koně, zbroje, ručnice a jiné mnohé potřeby do dvanácti set kop míšeňských*“.²⁵¹ S ohledem na svůj „*měšec*“ s mírným zděšením konstatoval, že by se v jarních měsících roku 1596 chtěli vydat na tažení znovu, a to rovnou s dvanácti koňmi.²⁵² V poznámce na konci dopisu se však Přibík Bukovanský z Bukovan k válečné zálibě svých synů vrátil a jeho původní roztrpčení pozvolna přecházelo v pochopení. Podle všeho byl zchudlý rytíř dokonce přemlouván Jaroslavem Libštejnským z Kolovrat, neboť se jeho synové chtěli na jaře do pole „*pro poctivost svou vypraviti*“.²⁵³ Ačkoliv neměl Přibík Bukovanský z Bukovan peněz nazbyt, rozhodl se mladým rytířům vyhovět a potřebný obnos někde vypůjčit. Ostatně on sám poznamenal: „*Jak proti tomu bejti, aby se mohli k něčiemu hoditi*“.²⁵⁴

Protiturecké války daly mnoha nižším šlechticům příležitost nastoupit cestu k úspěšné vojenské kariéře. Ti nejzdatnější si mohli dokonce vytvořit předpolí pro pozdější mocenský a společenský vzestup. Ani nemalé náklady za zbraně a zbroj potřebných pro výkon vojenského řemesla pak nebyly nepřekonatelnou překážkou. Pro každého mladého rytíře navíc představovala služba ve zbrani cennou zkušenost prověřující míru očekávané mužnosti.

²⁵⁰ „*A podle toho, jaká jest Vaší Milosti od syna mého zpráva a jistá omluva skrze psaní učiněná a podaná, ráčili jste moci z toho šířeji vyrozuměti, proč a z jaké příčiny jest při mně ten nedostatek a nemožnost má, abych Milosti císařské pro nastalou potřebu mohl nějaké sumičky peněz propůjčiti, jiné sem naděje neměl, nežli že skrze Vaší Milosti a jiné pány, kteří při Vaší Milosti jsou, při Jeho Milosti císařské omluven budu. Nebo račtež toho povážiti, což mohu za pravdu psáti, majíce třináctero dětí, vosmero synů a dcer dorostlých a patero malých nedorostlých, a na ten čias všecky doma mám, jak jest na ně potřeba a jaký jsou nyníčky náklady a drahoty*“ – TAMTÉŽ.

²⁵¹ „*Tolikež synové moji dosti mi z měšce vynímají, loňského roku, toť se svého pána Buoha v tom dokládám, žeť sem na ně na tři syny na koně zbroje ručnice a jiné mnohé potřeby do dvanácti set kop míšeňských pronaložil a ted' nyní opět na mne veliké žádosti vzkládají skrze přáteli, abych jich neopouštěl, že by chtěli něco více zkusiti a, bude-li po jaru jaké tažení, se dvanácti konimi se vypraviti, a tak já, nebohý člověk s takovými čiasnými náklady, nevím sobě co činiti a, jsouce sám do několika set kop dlužen a z sebe ouroky dávajíc, mé důchodečky mi postačovati moci nebudou.*“ – TAMTÉŽ.

²⁵² TAMTÉŽ.

²⁵³ „*Podle toho račte věděti, že Jeho Milost pan Jaroslav Lipštejnský z Kolovratt na dožádání dvou synů mých, kteří by se rádi chtěli, Bohdá, jarního čiasu do polního tažení s několika konimi pro poctivost svou vypraviti, ráčil, jest od nich, při mně toho hledati, abych též syny své některým stem kopami k vejpravě a vyrystování založil a fedroval.*“ – TAMTÉŽ.

²⁵⁴ „*Což bych nevěděl, chtějíc rád to viděti (mí děti), aby něco více se vyrystovali, přičivčili a vykoštovali, jak proti tomu bejti, aby se mohli k něčiemu hoditi. Tou příčinou musím na ně nemálo peněz míti, a tak sem já toho panu z Kolovratt podal i podle toho se dožádal, aby tohoto mého psaní sám osobně Vaší Milosti dodal a Jeho Milost pana presidenta tolikež prositi ráčil, nebo též panu presidentu o touž věc píši.*“ – TAMTÉŽ.

Válečný zážitek jihočeských rytířů a protiturecká výprava v roce 1594

Rozličné podoby válečných zážitků vstupovaly do životů urozených mužů a žen i během patnáctileté války s Turky. Každý ze čtyř představených rytířů se zajímal o válečné dění z jiného důvodu. Jihočeský rytíř Bohuslav Malovec využil mimořádné situace k uplatnění svého vlivu a upevňoval své postavení mezi ostatními příslušníky rytířského stavu. O nebezpečí bitevní vřavy byl i v devadesáti letech přesvědčen Adam Chanovský z Dlouhé Vsi, kterého ani obtíže stáří nepřiměly k zaujetí pasivního postoje. Na prostředí vojenských ležení a nepohodlí byl naproti tomu zvyklý Oldřich Malovec z Malovic. Na vlastní oči mohl pozorovat nepřípravenost českého tažení do Uher, když neměl z čeho vyplatit své „*tovaryše*“ ve vojsku. V postavení starostlivého otce usilujícího o naplnění „*krýksmanských*“ tužeb svých synů se představil Přibík Bukovanský z Bukovan. Byl si vědom příslušnosti k urozené vrstvě, již už středověké učení o trojím lidu přisoudilo povinnost služby ve zbraní k obraně vlastní země. Proto se byl ochoten zadlužit a sny svých mladých synů naplnit.

4. Válečný zážitek jihočeské nižší šlechty při vpádu Pasovských do Čech v roce 1611

Důsledkem dlouhodobého politického a náboženského napětí v habsburské monarchii a vojenským předznamenáním českého stavovského povstání se stal v roce 1611 vpád vojska pasovského biskupa Leopolda do Čech. Jeho příprava byla závěrečným pokusem císaře Rudolfa II. o vítězné ukončení sporu s bratrem Matyášem a českými nekatolickými stavy. Příchod Pasovských způsobil celému Království českému závažné politické, sociální i hospodářské problémy a představoval jedno z posledních varování o neudržitelnosti dualistického politického zřízení v českých zemích, které předpokládalo rovnoměrné rozdělení moci mezi panovníka a stavy na principu dosud trvající stavovské monarchie.²⁵⁵

Bezprostřední ohrožení Království českého se v roce 1611 vymykalo situaci v předchozím období, v němž nebyl poklidný vývoj Čech zásahem cizího vojska v zásadě narušen.²⁵⁶ Střety na uherských bojištích během patnáctileté habsbursko-turecké války i vpády vojáků pod vedením sedmihradského velmože Štěpána Bočkaje na Moravu v roce 1605 byly příčinou skutečnosti, že válka byla místnímu obyvatelstvu stále více nablízku.²⁵⁷ Množství nenadálých změn působilo na zažitá stereotypy chování i jednání

²⁵⁵ Syntetický přístup k vývoji české předbělohorské společnosti uplatnili především Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547. I/1-2*, Praha 1968-1984; Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.-18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu I. Předbělohorská doba*, Praha 1972; TÝŽ, *Česká společnost v 15.-18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983; Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*, Praha-Litomyšl 2005. Poznátky o principech fungování předbělohorského politického systému přinesli zejména Karel MALÝ – Jaroslav PÁNEK (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001; Jaroslav PÁNEK, *Centrální a regionální prvky dualistického politického systému. Země České koruny v 16. a na počátku 17. století*, in: XXIII. mikulovské sympozium, Brno 1995, s. 31-39; TÝŽ, *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Studia historica* 36, 1989, s. 75-85; TÝŽ, *Politický systém předbělohorského českého státu*, *Folia historica bohemia* 11, 1987, s. 41-101; TÝŽ, *Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské*, *Folia historica bohemia* 8, 1985, s. 43-62; TÝŽ, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982; TÝŽ, *Stavovství v předbělohorské době*, *Folia historica bohemia* 6, 1984, s. 163-219; TÝŽ, *Zápas o charakter české stavovské opozice a sněm roku 1575*, *Československý časopis historický* 28, 1980, s. 863-887; Petr VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547 – první krize habsburské monarchie*, Pardubice-Praha 1999; Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace*; TÝŽ, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku (Nové cesty ke starému tématu)*, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 726-751.

²⁵⁶ Cizí vojáči se však na území Království českého pravidelně zdržovali. Necelý rok před vpádem pasovského vojska do Čech uvedl například císař Rudolf II. jedno ze svých nařízení slovy – „*Docházejí zprávy, že do Prahy přichází každodenně nemálo přespolního vojenského lidu, při čemž se přiházejí obvyklé výtržnosti.*“ Blíže V. LÍVA (ed.), *Regesta fondu Militare II*, s. 408.

²⁵⁷ Blíže F. KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců na Moravu*; TÝŽ (ed.), *Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu*.

a vedlo člověka raného novověku k tomu, aby se ve svém dosavadním životě znovu pokoušel najít pevný bod. Toto hledání ztracených jistot se ne vždy setkalo s úspěchem a ještě více prohlubovalo pocity opuštěnosti a bezvýchodnosti životní situace. Výrazem kolektivní mentality doby konce 16. a počátku 17. století se proto stával symbol labyrintu („*laborint*“), který vytvářel obraz světa naruby, v němž chyběl jakýkoliv řád a ukotvení.²⁵⁸ Jinak tomu nebylo ani po příchodu žoldnéřského sboru Leopolda Pasovského do Království českého, který posloužil jako příhodné východisko pro pronikání k podstatě chování a jednání jihočeské nižší šlechty na sklonku předbělohorského období.

Pasovský vpád v české historiografii

Pasovskému vpádu do Čech se věnovalo v české historické vědě několik badatelů. Mezi prvními téma oslovilo Jana Bedřicha Nováka. Události roku 1611 sledoval především na pozadí životních osudů císaře Rudolfa II. Jako typický reprezentant českého pozitivistického dějepisectví a jeden ze žáků Gollovy školy přistoupil k podrobnému a popisnému vyličení příčin, průběhu a důsledků pasovského tažení Královstvím českým z hlediska politických a vojenských dějin.²⁵⁹ Opřel se přitom o prameny diplomatické a úřední povahy, které byly zásluhou jeho pečlivé ediční činnosti také vydány.²⁶⁰ Nepříliš odlišný přístup k tématu zvolil v roce 1987 Josef Janáček. I on se ve své práci zaměřil na postavu císaře Rudolfa II. a i v jeho pojetí se projevil příklon k tradičním událostním dějinám roku 1611, které vyložil na celozemské úrovni.²⁶¹ Změnu v dosavadním vědeckém nahlížení na pasovský vpád přinesl Jaroslav Pánek. Přínosem jeho pohledu se stal důraz, který kladl na význam lokálně podmíněného dění. Ve shrnujícím pojednání o životech posledních Rožmberků podal jiný obraz Pasovských, jenž dal do souvislosti s jejich působením v jižních Čechách.²⁶² Vliv vpádu Pasovských na každodenní život předbělohorských měst zaujal Jaroslava Doušu a Tomáše Sternecka, jejichž zájem o přímý či vzdálený dopad války na chování a jednání osob usedlých ve městech lze

²⁵⁸ Charakteristiku kultury manýrismu předložil J. VÁLKA, *Česká společnost II*, s. 13-17.

²⁵⁹ Jan Bedřich NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935.

²⁶⁰ TÝŽ (ed.), *Sněmy české XV/I-II*.

²⁶¹ J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 471-506; populární formou rovněž TÝŽ, *Pád Rudolfa II.*, Praha 1973, s. 184-200.

²⁶² J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 331-336; TÝŽ, *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*, Praha 2010, s. 204-211.

chápat jako jeden z interpretačně nosných směrů, jimiž se v současnosti ubírají městské dějiny raného novověku.²⁶³

Vpád Pasovských do Čech v souvislostech politického vývoje habsburské monarchie v letech 1604 až 1610

Pasovský vpád roku 1611 byl jen konečným důsledkem dlouhodobého sporu, který se odehrával v habsburském domě mezi císařem Rudolfem II. a jeho mladším bratrem arciknížetem Matyášem. Ačkoliv bylo vzájemné napětí v jejich vztahu patrné již od počátku 17. století, svého vrcholu dosáhlo v dubnu 1606, kdy mužští příslušníci rakouské větve Habsburků potvrdili při svém jednání ve Vídni Matyáše v roli Rudolfova pokračovatele a budoucího představitele vládnoucí dynastie. Své vlivné postavení navíc arcikníže Matyáš navenek potvrdil v září 1606 podílem na uzavření vídeňské mírové smlouvy se Štěpánem Bočkajem, jehož při diplomatickém vyjednávání zastupoval jeden z představitelů uherské protestantské opozice Štěpán Illesházy. Vzápětí byl v listopadu uvedeného roku podepsán mezi habsburskou monarchií a Turky žitvatorocký mír, který ukončil pro obě strany vyčerpávající patnáctiletou válku. Arcikníže Matyáš využil politického vlivu a zdánlivě většího porozumění pro náboženské otázky k naklonění stavovské opozice v jednotlivých zemích monarchie, která se přikláněla k sesazení Rudolfa II. Rakouské a uherské nekatolické stavy setrvávající od února 1608 ve spojení získaly po dubnovém zemském sněmu v Ivančicích pro své zájmy i moravskou podporu. K dovršení velkého Matyášova plánu na úplnou mocenskou porážku staršího bratra zbývalo přesvědčit pouze hlavní představitele nekatolických stavů v Království českém, kteří se od svého krále neodvrátili a nastalý spor chápali jako příležitost k prosazení vlastních požadavků, jejichž jádrem se staly náboženské svobody. V červnu 1608 byl mezi habsburskými bratry sjednán libeňský mír, díky němuž se stal Matyáš nejen panovníkem v Uhrách, na Moravě i v Horních a Dolních Rakousích, ale rovněž čekatelem českého trůnu.

²⁶³ Jaroslav DOUŠA, Plzeň a západní Čechy za pasovského vpádu roku 1611, *Folia historica bohemica* 15, 1991, s. 139-177; Tomáš STERNECK, Zwischen Bruderzwist und Einfall des Passauer Kriegsvolks. Reflexion der politischen Turbulenzen von 1608-1611 in einer königlichen Stadt am Beispiel von Budweis, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= *Opera historica* 14), s. 449-472, zde s. 464-467.

Rudolfovi přisoudily nově nastolené podmínky vládu v Čechách, obou Lužicích a ve Slezsku.²⁶⁴

Představitelé českých nekatolických stavů oživili na zemském sněmu zahájeném v lednu 1609 jednání o naplnění podmínek svého stavovského programu. Potvrzení náboženské tolerance na základě České konfese z roku 1575 se však ukázalo být pro Rudolfa II. a katolické stavy nepřekonatelnou překážkou, proto byl sněm předčasně ukončen. České nekatolické stavy si jeho obnovení vynutily v květnu 1609 svoláním vlastního nezákonného sjezdu. V červnu přikázaly sepsat koncept majestátu, do jehož obsahu zapracovaly své podmínky zahrnující vedle svobody vyznání i nárok na předání dolní konzistoře a univerzity do jejich rukou. Vrchol snažení českých nekatolických stavů lze spatřovat v posledním nátlakovém prostředí, kterým bylo vytvoření třicetičlenné vlády direktorů. Rudolf II. nakonec ustoupil a 9. července 1609 podepsal Majestát na náboženskou svobodu a Porovnání, které upravovalo vztahy mezi katolíky a nekatolíky.²⁶⁵

Politické neúspěchy z let 1608 a 1609 přiměly Rudolfa II. k útočnému plánu, jehož cílem se měla stát především obnova ztracené panovnické důstojnosti. Příležitost mu k tomu daly již v roce 1609 složité poměry v knížectví Jülich-Cleve, které se ocitlo po vymření jülišských knížat ve stavu bezvládní. Císař chtěl území sousedící se Španělským Nizozemím, které spravoval jeho bratr Albrecht, udržet v rukou katolíků. Tím se však rozcházel se zájmy protestantské Unie říšských knížat, která vycítila příležitost k uplatnění svého mocenského vlivu. V červenci 1609 Rudolf II. ustavil zvláštním komisařem pro záležitosti knížectví Jülich-Cleve svého mladšího bratrance a pasovského biskupa Leopolda známého svou nevraživostí vůči protestantům, od něhož nebylo možné očekávat jiné řešení situace než přímý vojenský úder. Od ledna do dubna

²⁶⁴ Blíže Jiří JUST, 9. 7. 1609. Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody, Praha 2009, s. 31-51; podrobně také J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 379-428. K vojenským výpadům sedmihradského velmože Štěpána Bočkaje nejvíce F. KAMENÍČEK, Vpády Bočkajovců na Moravu; TÝŽ (ed.), Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu. Ze starších prací zachycujících bratrský spor mezi císařem Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem například Anton GINDELY, Rudolf II. und seine Zeit 1600-1612 I-II, Prag 1863-1865; Václav Vladivoj TOMEK, O nepokojích stavovských v zemích mocnářství rakouského za panování Rudolfa II. a Matyáše (mezi léty 1594-1614), Časopis Musea Království českého 28, 1854, s. 240-266, 319-346, 580-613; 29, 1855, s. 241-272, 384-410; 30, 1856, č. 2, s. 63-100, č. 3, s. 18-57, č. 4, s. 112-147; nověji a v kontextu dějin Moravy Zdeněk VYBÍRAL, Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem. Vztahy mezi českou a moravskou stavovskou reprezentací a konfederací z roku 1608, Časopis Matice moravské 116, 1997, s. 347-386.

²⁶⁵ J. JUST, 9. 7. 1609. Rudolfův Majestát, s. 53-80. Z prací o České konfesi a jejím projednávání zejména Ferdinand HREJSA, Česká konfese. Její vznik, podstata a dějiny, Praha 1912; J. PÁNEK, Zápas o charakter české stavovské opozice. K dějinám Rudolfova Majestátu výběrově Kamil KROFTA, Majestát Rudolfa II., Praha 1909; Julius GLÜCKLICH, Koncept Majestátu a vznik Porovnání, Český časopis historický 23, 1917, s. 110-128.

1610 získával v pasovském biskupství z císařovy vůle na síle Leopoldův sbor dosahující velikosti okolo 10 000 najatých žoldněrů. Přestože byla nástupnická otázka v knížectví Jülich-Cleve nakonec vyřešena v červenci 1610 bez potřeby zásahu vojska Leopolda Pasovského, najatí žoldněři nebyli rozpuštěni. Císař Rudolf II. s nimi měl vlastní plány. Pod záminkou nedostatku finančních prostředků na vyplacení žoldu chtěl pasovské vojsko nasměrovat na své statky v jižních Čechách, které získal od Petra Voka z Rožmberka na přelomu let 1601 a 1602.²⁶⁶ Mohl se tak postavit především českým stavům, které si na něm vynutily nebývalé výsady.²⁶⁷

Okolnosti a průběh pasovského tažení do Horních Rakous a do Čech v letech 1610 až 1611

V polovině prosince 1610 projeví čeští stavové značnou nespokojenost nad vůlí císaře přesunout pasovské žoldněře do Čech. Ústy nejvyšších zemských úředníků požadovali na panovníkovi, aby svolal zemskou vojenskou hotovost, která by zajistila obranu Království českého. Rudolf II. jim však v rozhodné chvíli nevyhověl, o čemž podal výmluvné svědectví v listě Petru Vokovi z Rožmberka z 16. prosince 1610 Václav Budovec z Budova.²⁶⁸ Žoldněřský sbor se 20. prosince 1610 pod velením plukovníka Lorenza Raméeho vydal z okolí Pasova do Tyrolska, aniž by bylo zřejmé, zda Rudolf II. skutečně vydal rozkaz k jeho přesunu. V tyrolském zázemí měli být vojáci vyplaceni. V noci z 21. na 22. prosince 1610 se pasovské vojsko náhle objevilo na území Horních Rakous, kde setrvalo v zimovištích do konce ledna 1611. V postupu na území Tyrolska mu zabránily jen zajištěné jižní soutěsky u hornorakouského Klausu. Pasovským nezbývalo nic jiného, než aby zamířili severním směrem k hornorakouské metropoli Linec, kde se jim podařilo překročit Dunaj a dále postupovat severním směrem k zemské hranici s Královstvím českým. Z diplomatických relací pocházejících z 24. ledna 1611 bylo zřejmé, že se vojenský sbor Pasovských usadil poblíž Cáhlova

²⁶⁶ Císař Rudolf II. rozšířil své državy o rožmberské panství Český Krumlov. Podrobněji o jeho prodeji Anna KUBÍKOVÁ, K prodeji českokrumlovského panství císaři Rudolfu II., Jihočeský sborník historický 48, 1979, s. 308-316; TÁŽ, Prodej českokrumlovského panství císaři Rudolfu II. a přestěhování rožmberského archivu do Třeboně, Archivum Trebonense 10, 2002, s. 3-13.

²⁶⁷ O řešení nástupnické otázky v knížectví Jülich-Cleve blíže P. VOREL, Velké dějiny zemí Koruny české VII, s. 446-449; J. JUST, 9. 7. 1609. Rudolfův Majestát, s. 106-108; J. PÁNEK, Poslední Rožmberkové, s. 331-332; TÝŽ, Petr Vok z Rožmberka, s. 204-205.

²⁶⁸ Václav Budovec z Budova vystihl problémy Království českého krátce před vpádem Pasovských následovně: „*Máme pak od jinejch z vobce nemálo naříkání, že na buben udeřiti k verbování nedáme, poněvadž tak v nejistotě, ano v patrným nebezpečství postaveni sme a nemůžeme ani u pána svého audienci k opatření J. Mti. i nás všech míti.*“ – J. B. NOVÁK (ed.) Sněmy české XV/I, s. 5-7; o událostech konce roku 1610 blíže TÝŽ, Rudolf II. a jeho pád, s. 88-90.

v Horních Rakousích, odkud plukovník Lorenzo Ramée vyslal do Prahy rytmistra Manfrína Castiglioneho. Jeho úkolem bylo podat Rudolfovi II. zprávu o neúspěšném tažení do Tyrolska. Současně se měl od císaře dozvědět, jakým směrem by se měli pasovští žoldnéři dále ubírat.²⁶⁹

Pravděpodobně podle rozhodnutí Rudolfa II. vytáhli pasovští vojáci z okolí hornorakouského Cáhlova do jižních Čech, kde se rozprostíraly na českokrumlovském panství císařské državy. Zemskou hranici Pasovští překročili v ranních hodinách 30. ledna 1611. Vzápětí vtrhli do Českého Krumlova, někdejšího rezidenčního města Rožmberků, které nyní bylo císařským majetkem. Jejich příchod doprovázelo drancování vesnic na Českokrumlovsku a Kaplicku. Již 31. ledna 1611 se zmocnili i královského města Českých Budějovic. K jeho získání využili promyšlené taktiky. Vybraní vojáci se v přestrojení za císařské komisaře ubytovali 30. ledna 1611 ve městě a druhý den časně ráno ho opouštěli Pražskou branou. Jeden z jejich kočárů se záměrně zastavil a zabránil měšťanům tuto bránu uzavřít. Příležitosti využili žoldnéři do té doby schovaní v městském příkopu a České Budějovice obsadili. Při potyčce byl navíc zastřelen českobudějovický městský písař Simeon Plachý z Třebnice.²⁷⁰

Ve stejný den byl v Praze zahájen stavovský sjezd, který se měl zabývat zemskou obranou proti vpádu Pasovských. Do jeho průběhu ale zásadním způsobem zasáhly události v jižních Čechách, o nichž se účastníci dozvěděli z listu, který jim 31. ledna 1611 adresoval z Českých Budějovic plukovník Lorenzo Ramée.²⁷¹ Vstup pasovských žoldnéřů do Království českého obhajoval potřebou chránit Rudolfa II. proti mocenskému vlivu stavovské opozice v jeho vlastní zemi.²⁷² Během následujících dní navíc Ramée několikrát zdůraznil, že čeští stavové ohrozili postavení císaře tím, že do Království českého pozvali jeho bratra Matyáše.²⁷³

V prvních dvou únorových týdnech pokračovalo pasovské vojsko ve svém tažení a směřovalo přímou cestou do Prahy. Dokonale přitom využívalo momentu překvapení. Teprve 8. února 1611 začali čeští stavové a nejvyšší zemští úředníci rozesílat do jednotlivých krajů Království českého císařské mandáty s výzvou k sestavení

²⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 91-111.

²⁷⁰ K okolnostem obsazení Českých Budějovic Pasovskými na konci ledna 1611 podrobněji Karel PLETZER, Památník českobudějovického písaře Simeona Plachého z Třebnice († 1611), Zprávy muzei Jihočeského kraje 1, 1961, s. 56-59; dále také J. B. NOVÁK, Rudolf II. a jeho pád, s. 114-121.

²⁷¹ List plukovníka Raméeho z 31. ledna 1611 zpřístupnil TÝŽ (ed.), Sněmy české XV/I, s. 81-83.

²⁷² TÝŽ, Rudolf II. a jeho pád, s. 114, 118-120.

²⁷³ TAMTÉŽ, s. 132-133, 135-136.

vojenských hotovostí, které se měly co nejdříve dostavit do hlavního města země.²⁷⁴ Mezitím Pasovští doplnili své dosavadní úspěchy o pokoření dalších tří měst. Nejprve se jim 3. února 1611 vzdal bez odporu Tábor, kterému pohrozili dobýváním.²⁷⁵ S určitostí pronikli žoldnéři také do Týna nad Vltavou, o jehož ovládnutí Pasovskými podali první zprávu 7. února 1611 hejtmané Prácheňského kraje.²⁷⁶ Nočním přepadem Berouna 11. února 1611 si navíc zajistili strategicky výhodné postavení k útoku na Prahu.²⁷⁷

Rudolf II. se i po těchto událostech snažil svými kroky dávat najevo nelibost nad postupem Pasovských do nitra Království českého. Proto vypravil do Berouna pasovského biskupa Leopolda, který do té doby zůstával v císařově blízkosti. Ačkoliv měl vojákům tlumočit rozkaz k ústupu zpět na českokrumlovské panství, sám se postavil v rozporu se zájmy císaře do čela vrcholícího vojenského tažení. Ráno 15. února 1611 vtrhli Pasovští do Prahy, kde se setkali tváří v tvář stavovské armádě s prvním nezdarem. Podařilo se jim sice ovládnout Malou Stranu a Hradčany, které slibovaly plukovníkům i řadovým žoldnéřům vydatnou kořist, ale ubránilo se jim Staré i Nové Město pražské.²⁷⁸ Ve stejný den se pouliční boje podepsaly na záražející události. Městská chasa pobouřená vpádem Pasovských se na pravém břehu Vltavy pustila do násilného hledání vojáků, které podle jejího mínění měly ve svých útrobách ukrývat pražské kláštery. Obětí jejich zloby se stalo čtrnáct františkánů z kláštera Panny Marie Sněžné.²⁷⁹

Vynucená přísaha věrnosti spojeného stavovského a pasovského vojska císaři na Pražském hradě znamenala 17. února 1611 poslední hmatatelný úspěch, kterého vojenský sbor arciknížete Leopolda v Čechách dosáhl. Podporou pro stavovské sebevědomí se stal 21. února 1611 i příslib arciknížete Matyáše, že vytáhne proti Pasovským. Nedůvěra v císaře a zejména v nejvyšší zemské úředníky však ovlivnila postoj českých stavů. Od druhé poloviny února 1611 se začali nezákonně scházet k jednání na Staroměstské radnici, kde si také 28. února 1611 zvolili ze svého středu sbor

²⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 127-129.

²⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 120-122.

²⁷⁶ Hejtmané Prácheňského kraje Pavel z Řičan a Petr Pešík z Komárova se ve svém listě ze 7. února 1611 obrátili na Viléma z Lobkovic se slovy: „*Dnes, datum psaní našeho, přišla nám zpráva, že by město Tejn tolikéž lid Passovský opanovati jměli...*“ – TÝŽ (ed.), *Sněmy české XV/I*, s. 112-113.

²⁷⁷ TÝŽ, Rudolf II. a jeho pád, s. 188-190.

²⁷⁸ J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 475-478.

²⁷⁹ Michal ŠRONĚK, Boření obrazů jako svátek, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Žena ve člunu. Sborník Hany J. Hlaváčkové*, Praha 2007, s. 391-404, zde s. 392-393; podrobný obraz bojů s Pasovskými v Praze podala Marie KOLDINSKÁ, *Vpád pasovských a soudobé české myšlení*, *Dějiny a současnost* 13, 1991, č. 6, s. 15-20, zde zejména s. 17-18.

třiceti direktorů. Jeho představitelé se měli postarat o obranu země proti Pasovským, která tak byla vedena přímo ze Starého Města pražského. Když se začali Pasovští domáhat zadrženého žoldu, bylo o neúspěchu Rudolfových a Leopoldových plánů rozhodnuto. Část peněz jim byla urychleně vyplacena. Zbytek měli obdržet v Českých Budějovicích.²⁸⁰ V noci z 10. na 11. března 1611 se pokojně za účasti Leopolda Pasovského vydali na zpáteční cestu do královského města na jihu Čech. Postupovali opět přes Beroun. Svůj ústup chytře pojistili využitím zvláštního sboru mušketýrů. Těchto zhruba 600 mužů mělo zastavit pronásledovatele z řad stavovské jízdy, což se jim vydařilo. Další den stíhala Pasovské neúspěšně i část Matyášova královského vojska pod vedením polního maršálka Jana Zikmunda Herbersteina.²⁸¹

Plukovník Lorenzo Ramée se s částí jízdy usadil v Českých Budějovicích už 14. března 1611. Spolu s Českým Krumlovem se stalo toto královské město hlavní vojenskou oporou Pasovských, kteří do něj začali přemísťovat zásoby ze širokého okolí a pečlivě se opevňovali. Okolí obou měst bylo vystaveno neustálému nebezpečí plundrování.²⁸² Ještě před návratem hlavního voje pasovského sboru byla okolo 10. března 1611 útokem skupiny žoldnéřů prověřena připravenost rožmberské gardy a opevněného třeboňského zámku Petra Voka z Rožmberka. Obrana byla natolik úspěšná, že vytvořila z třeboňské rezidence pána červené pětিলisté růže pomyslný symbol odporu proti nevybíravým útokům Pasovských.²⁸³ Tato skutečnost měla ještě sehrát významnou roli, jak ostatně ukáže další část výkladu.

Pasovští plukovníci včetně Lorenza Raméeho přijeli 18. března 1611 spolu s vrchním velitelem vojska Leopoldem do Českého Krumlova, kde shromažďovali válečnou kořist, kterou chtěli vyvézt ze země. Oproti očekávání byli úspěšní. Po Zlaté stezce prošli 26. března 1611 až do Pasova.²⁸⁴ Jen dva dny předtím byl v Praze přivítán arcikníže Matyáš, který byl předurčen k tomu, aby na českém trůně nahradil poraženého císaře Rudolfa II. Celou záležitost mělo uspořádat svolání generálního sněmu zemí Koruny české na 11. dubna 1611.²⁸⁵ Pod tíhou okolností se Rudolf II. vzdal české královské koruny a byl zbaven také vladařské moci nad Slezskem a oběma Lužicemi. Rozuzlení

²⁸⁰ J. B. NOVÁK, Rudolf II. a jeho pád, s. 220-223; J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 480-485.

²⁸¹ J. B. NOVÁK, Rudolf II. a jeho pád, s. 292-293, 304-306.

²⁸² TAMTÉŽ, s. 310-312.

²⁸³ J. PÁNEK, Poslední Rožmberkové, s. 334-335; TÝŽ, Petr Vok z Rožmberka, s. 208-209.

²⁸⁴ J. B. NOVÁK, Rudolf II. a jeho pád, s. 317-318.

²⁸⁵ J. JUST, 9. 7. 1609. Rudolfovo Majestát, s. 110-111; J. JANÁČEK, Rudolf II. a jeho doba, s. 490-495.

bratrského sporu vyvrcholilo 23. května 1611 korunovací stávajícího uherského panovníka Matyáše králem českým.²⁸⁶

Vyřešit zbývalo ještě otázku konečného vyplacení a odchodu pasovského vojska z jižních Čech. Obyvatelé Bechyňska i Prácheňska byli vyčerpáváni jeho opakovanými výpady ohrožujícími hospodářskou a sociální jistotu v regionu. S pomocí Matyášova vojska se podařilo osvobodit alespoň některá z jihočeských měst, která měli Pasovští dočasně ve svém držení. Šlo o Tábor, Vodňany, Písek a především Prachatice, jejichž význam byl vázán na Zlatou stezku. Po odchodu arciknížete Leopolda z Čech byl pověřen velením pasovského vojska jako polní maršálek hrabě Michael Adolf z Althanu, který byl jedním z plukovníků jízdy. Právě on se stal hlavním představitelem pasovské strany při jednáních o rozpuštění žoldnéřů. Od dubna 1611 se s ním pokoušel najít společnou řeč rožmberský vladař Petr Vok, který se ke spokojenosti arciknížete Matyáše nebránil s přispěním obou jihočeských krajů vyplatit Pasovským většinu dlužné částky. K písemné dohodě mezi Michaelem Adolfem z Althanu a Petrem Vokem z Rožmberka došlo až 21. května 1611. Vojsko mělo být vyplaceno ve lhůtě čtrnácti dnů a větším dílem opustit Království české.²⁸⁷ Pro účely předání peněz bylo nakonec vybráno území poblíž vesnic Lišov a Štěpánovice, které se nacházelo na půli cesty mezi Třeboní a Českými Budějovicemi. Jako první byla 11. června 1611 vyplacena pěchota a dva dny nato také pasovská jízda.²⁸⁸

Stranou každodenních událostí pasovského tažení českým územím nezůstávala v roce 1611 ani nižší šlechta, která vlastnila své statky na území Bechyňského a Prácheňského kraje. Pozornost proto bude upřena k chování a jednání jihočeských nižších šlechticů, kteří byli bezprostředně ohroženi pasovským vpádem a válečným děním ve svém blízkém okolí, kde prožívali svůj každodenní život. Od února do června 1611 vnímali jihočeští rytíři nastalé nebezpečí z bezprostřední blízkosti. Prožívali pocity nejistoty nad dalším vývojem událostí a zvažovali možnosti své obrany. Tak jako každou historickou událost je však nutné začlenit do příslušného časového rámce i válečnou zkušenost, která se mohla ve světle stále se měnících okolností proměňovat. Proto bude ve druhé části kapitoly kladen důraz na dodržení vývojové souslednosti

²⁸⁶ P. VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII*, s. 453; J. JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 490-495; J. JUST, 9. 7. 1609. *Rudolfův Majestát*, s. 110-111.

²⁸⁷ J. B. NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, s. 492-499.

²⁸⁸ O průběhu vyplacení Pasovských v červnu 1611 blíže J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy II*, s. 625-626.

výkladu, který již bude plně věnován jednotlivým jihočeským nižším šlechticům a jejich válečnému zážitku.

4.1. Stoupenec duchovního boje Bohuslav Kunáš z Machovic na Holkově

Prvním rytířským aktérem pasovského vpádu do Království českého se stal ještě dlouho před jeho skutečným provedením Bohuslav Kunáš z Machovic na Holkově. Stárnoucí nižší šlechtic patřil v mnoha ohledech k velmi zajímavým postavám Bechyňského kraje. Byl synem Jana Kunáše z Machovic a Markéty Vojřiové z Protivce, k jejichž sňatku došlo v roce 1560. Krátce poté pravděpodobně přišel na svět i zmíněný Bohuslav. Byl nejstarším ze čtyř bratrů, kteří se jmenovali Vyšata Beneš, Jindřich Jiří a Jáchym Jiří. Už zásluhou Bohuslavova otce Jana byly položeny dobré základy k rozvíjení sousedských vztahů s posledními Rožmberky. Jan Kunáš z Machovic totiž působil ve službách Viléma z Rožmberka. V roce 1562 zachytil kronikář Václav Březan jeho účast v poselství 93 jezdců vypravených vladařem domu rožmberského do města Lübben pro kněžnu Žofii Braniborskou, budoucí Vilémovu manželku.²⁸⁹ V roce 1574 dokonce přicestoval Jan Kunáš z Machovic na zámek Ambras poblíž Innsbrucku, kde pořádal pijácké zábavy někdejší místodržitel Království českého Ferdinand Tyrolský. Spolu s dalšími zhruba 150 šlechtici z českých zemí se tak mohl otec Bohuslava Kunáše z Machovic těšit z členství v Bakchově společenství úspěšných pijáků vína.²⁹⁰ Po návratu z Ambrasu do Čech měl příležitost seznámit s nevšedními zážitky i své syny. Navíc není vyloučeno, že krátkodobý pobyt v prostředí význačného centra dvorské kultury druhé poloviny 16. století ovlivnil přístup Jana Kunáše z Machovic k výchově potomků.²⁹¹

Janův syn Bohuslav Kunáš z Machovic patřil ke skupině nejdrobnější úřednické nižší šlechty, jejíž statky se rozkládaly poblíž rožmberského dominia. Sídlil na menší tvrzi v Holkově a v roce 1603 přiznával ke svému majetku v Bechyňském kraji jen

²⁸⁹ Vedením výpravy byl pověřen Petr Vok z Rožmberka, Jan Kunáš z Machovic vyjel se dvěma koňmi. O události slovy Václava Březana blíže J. PÁNEK (ed.), V. Březan, *Životy I*, s. 187-188. K popisu události také A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 165.

²⁹⁰ Jméno Bohuslava Kunáše z Machovic a dalšího příslušníka rodu Bohuchvala se v roce 1574 objevilo v tzv. „Trinkbücher“, do nichž se mohli zapsat pouze hosté, kteří dokázali vypít jedním nepřerušovaným douškem pohár vína na přivítanou („*vilikum*“). O pijáckých zábavách pořádaných na zámku Ambras v Tyrolsku V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem*, s. 225-232, zde zejména s. 228.

²⁹¹ O Kunáších z Machovic blíže Ottův slovník naučný XV, s. 364-365.

deset osedlých.²⁹² V hmotné výbavě holkovské tvrže převažovalo zemědělské náčiní, které využíval Bohuslav Kunáš k zajištění chodu svého nevelkého hospodářství. Zázemí jeho sídla by bylo možné charakterem přirovnat spíše k selskému gruntu.²⁹³ Ze společenství chudé nižší šlechty se však Bohuslav Kunáš vymykal svou úřednickou kariérou a pravděpodobně i schopnostmi. Ještě na počátku 17. století totiž vykonával úřad hejtmána jindřichohradeckého panství. Tím zaujímal nejvyšší postavení ve správě velkostatku a byl odpovědný za hospodářské výnosy panství, které bylo v té době součástí držav Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka. O to překvapivější bylo, že získané postavení nevyužil k povznesení svého životního stylu.²⁹⁴

Významné rysy jeho osobnosti vyšly najevo při jeho chování a jednání nejvýrazněji právě v lednu 1611. Jak bylo již dříve zmíněno, Pasovští se v témže měsíci teprve chystali překročit hranice Království českého. U hornorakouského městečka Cáhlov vyčkávali na císařskou instrukci, kterou jim měl předat setník Manfrín Castiglione vyslaný do Prahy od plukovníka Lorenza Raméeho. Více jak čtrnáct dní před vpádem Pasovských do Čech se o hrozbě válečného nebezpečí ovšem dozvěděl i Bohuslav Kunáš z Machovic. Donesla se k němu zpráva o tom, že se pasovský sbor přeplavil v hornorakouském Linci přes Dunaj a zamířil severně směrem k českému území. Informaci si nenechal pro sebe a rozhodl se ji obratem předat Petru Vokovi z Rožmberka.²⁹⁵ Na druhou stranu lze očekávat, že se s podobným sdělením obrátil i na Viléma Slavatu, k němuž ho vázal někdejší služební vztah, či na královské město České Budějovice, s nímž prokazatelně udržoval dobré sousedské vztahy. List datovaný 14. ledna 1611 na Holkově a poslaný na Třeboň se však dochoval jako jediný.

Důležitou otázkou jistě bylo, proč strategickou zprávu o pohybu nepřítelů obdržel se značným předstihem právě Bohuslav Kunáš z Machovic. Vysvětlení spočívalo v příznivé poloze tvrže Holkov, kolem níž procházela poštovní trasa spojující již od

²⁹² František MARAT, *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898, Praha 1899, s. 1-130, zde s. 43.

²⁹³ Domácnosti Bohuslava Kunáše z Machovic se věnoval Václav Bůžek a zařadil ji do první skupiny sídel rytířských klientů posledních Rožmberků, která se vyznačovala vlastnictvím méně než 100 osedlých – V. BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému*, s. 33-34, 143, 146; TÝŽ, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí*, s. 290-291.

²⁹⁴ Edici listu, který Vilém Slavata v roce 1604 adresoval „*Urozenému panu Bohuslavovi Kunašovi z Machovic a na Holkově hejtmanu mému panství Hradeckého a příteli milému k dodání.*“, připravil A. SEDLÁČEK, *Hrady IV*, s. 29-30.

²⁹⁵ List od Bohuslava Kunáše z Machovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Holkově 14. ledna 1611 – „*Milostivý pane, správu toho mám od dobrých poctivých lidí, kteříž z Rakous mimo mne jedou, i tolikéž od pošty, kteříž mimo mne běží, kterak ti vojáci pasovští jsou se u Lince přes Dunaj přepravili a v přímo k této naší české zemi táhnou. I poněvadž od rakouského pomezí nejbližejí grunty své míti ráčíte, nemohl jsem toho pominouti, abych Vaší Milosti oznámiti neměl...*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 6187.

roku 1527 z rozhodnutí českého krále Ferdinanda I. Vídeň, Linec a Prahu. Nepředstavovala sice pravidelný spoj a její vyřízení se měnilo hlavně s ohledem na místo pobytu panovníka, využívána však byla i v 17. století, čehož v roce 1611 využil právě Bohuslav Kunáš pro získání cenné informace.²⁹⁶ Jak sám zdůraznil ve svém listě, zpráva o pohybu Pasovských se k němu donesla „*od dobrých poctivých lidí, kteříž z Rakous mimo mne jedou, i toličež od pošt, kteříž mimo mne běží*“.²⁹⁷

Varování zasláné rožmberskému velmoži mělo velkou váhu, neboť prohlubovalo dosavadní vztahy dobrého přátelství.²⁹⁸ Samotné sdělení však Bohuslav Kunáš z Machovic překvapivě doplnil také o návrh, jak by bylo možné Pasovské od jejich záměru odvést. Ačkoliv nebyl jihočeský rytíř nejmladší, ba ani nejzdravější, chtěl s cizími vojáky přímo vyjednávat po boku komise, o jejíž sestavení a vyslání se měl přičinit Petr Vok.²⁹⁹ Na Kunášově postoji se neprojevovaly známky strachu. Podle všeho vůbec nevěřil, že by žoldnéřský sbor pasovských vojáků bez jakéhokoliv důvodu zamířil do Čech. Z obsahu listu však promlouvaly také zkušenosti, které Bohuslav Kunáš z Machovic zřejmě osvědčoval i v úřadu hejtmana jindřichohradeckého panství. Jednou z nich byla jistě znalost jazyků, kterou vyžadoval i od členů zmíněné komise. Vedle češtiny a němčiny měli zvládat také latinu.

Zvažování otázky, zda nesouvisel odvážný přístup stárnoucího rytíře k válečnému nebezpečí z přesvědčení o dobré obranyschopnosti a vojenské připravenosti jeho sídla, vedlo k podrobnému rozboru inventáře majetku holkovské tvrze pořízeného v roce 1615. Bohuslav Kunáš z Machovic zemřel již v roce 1614 a statek Holkov po něm zdědil jeho syn Jan Chval, na kterého pro špatné hospodaření vznesla stížnost k zemskému soudu Bohuslavova druhá manželka Mariána Kunášová z Něšova. Zastupovala tak zájmy svého nezletilého syna a tří dcer, o jejichž podíl z dědictví se měl Jan Chval postarat. Již dříve zadlužený majetek byl podroben kontrole ze strany zvláštní

²⁹⁶ František ROUBÍK, K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století, Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky československé 10, 1937, s. 164-302, zde s. 172-174, 178-179, 184-193. Dále také Miroslav POLIŠENSKÝ, Poštovní spoje a poštovní stanice v českých zemích v letech 1526-1620, Sborník Poštovního muzea 4, 1982, s. 113-134, zde s. 116-117.

²⁹⁷ SOA Třeboň, Historica, sign. 6187.

²⁹⁸ Způsoby upevňování dobrého přátelství přiblížil V. BŮŽEK, „Páni a přátelé“, s. 240-244.

²⁹⁹ „...a vedle toho, milostivý pane, vidí mi se za dobré, abyšte ráčili některé hodné osoby z služebníkův Vaší Milosti k nim vyslati, kteří by dobře latině, německy a česky mluvíti uměli, aby s nimi pěkněji a přátelskěji slovy jednali a je obměkšili, aby od takového předsevzetí svého ustoupili a na naši škodu sem do toho Českého království, poněvadž jsme jim žádně k tomu příčiny nedali, nevtrhli. Já, ačkoliv na zdraví svém nedostatečen jsem, chtěl bych též s vyslanými Vaší Milosti takové komisi nápomocen vykonati i naději se, že to i všickni jiní páni sousedé okolní a přisedící při gruntech Vaší Milosti to rádi učiní podle napomenutí Vaší Milosti, jen abychom věděli, kdy a kde se s nimi sjeti.“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 6187.

komise. Výsledkem její činnosti se stal soupis nesplacených dluhů a pohledávek zahrnující kromě jiného i hmotnou výbavu holkovské tvrze. Mezi předměty každodenní potřeby se vyskytovaly zajímavé položky poukazující například na obchodní styky Bohuslava Kunáše s českobudějovickými kupci a kramáři.³⁰⁰ Zbraně se však na Holkově nenacházely, což lze vysvětlit několika důvody. Vyzbrojení by si žádalo vynaložení finančních prostředků, kterých se zadluženému Bohuslavu Kunášovi nedostávalo.³⁰¹ Kromě toho zpráva zmíněné komise zachycující jeho majetek k roku 1614 ani dosud známé události roku 1611 nic nenavštěvovaly tomu, že by byl Holkov vystaven ničivému účinku pasovského vpádu. Jihočeský rytíř proto nemusel pociťovat potřebu vybavit svou tvrz zakoupením zbraní.

Protiváhou většiny venkovských tvrzí drobné nižší šlechty bylo z hlediska vyzbrojení královské město České Budějovice. Spíše než jihočeští rytíři zaměstnaní péčí o své hospodářství byli připraveni hájit svou řemeslnickou živnost měšťané. Blíže nedatovaný soupis zbraní odevzdaných v roce 1611 jednotlivými měšťany na radnici, dosvědčil skutečnost, že pokud by nebyly České Budějovice 31. ledna 1611 ovládnuty Pasovskými, mohly být útočištěm a zdrojem ochrany pro nižší šlechtu ze širokého okolí města.³⁰² Zapomínat však nelze na sociální přehrady, které mezi hrdými měšťany královských měst a zchudlými rytíři z blízkého okolí pravděpodobně panovaly. Spíše než míra obranyschopnosti města by pak historika musela zajímat ochota měšťanů vpouštět do svého zázemí cizí prvek, jakým se mohl stát i příslušník nižší šlechty. Ve chvílích ohrožení se vzájemné rozdíly mezi oběma stavy zřejmě prohlubovaly. Podobným tvrzením se však prozatím nedostává přiměřené pramenné opory.

Je zřejmě nepravděpodobné, že by se Bohuslav Kunáš z Machovic vydal vyjednávat s Pasovskými beze zbraně. Na druhou stranu lze chápat jeho vystupování jako způsob, jímž se vyrovnával s válečným nebezpečím. Zkušený úředník z řad jihočeské nižší šlechty ovládající latinský jazyk nejspíš spatřoval své poslání ve spravedlivém duchovním boji s nepřitelem, kterého neměl porazit skutečnou zbraní, nýbrž dobře volenými slovy. Touto osobitou cestou mohl Bohuslav Kunáš z Machovic dojít k naplnění nejryzejšího ideálu křesťanského rytířství v podobě, v jaké jej představil

³⁰⁰ Ve výčtu dluhů nebožtíka Bohuslava Kunáše z Machovic se například objevilo: „*Do apatyky do Budějovic... Štecharovi kramáři do Budějovic za krámský věci... Fabianovi kramáři též do Budějovic za krámský věci...*“ – NA Praha, Stará manipulace, inv. č. 1758, sign. K 180/10, kart. 1239.

³⁰¹ O nevelké hodnotě majetku svědčilo v roce 1615 i vyjádření komisařů: „*Poněvadž ten statek velmi skrovný jest a dluhů na něm nemálo se vynachází...*“ – TAMTÉŽ.

³⁰² Soupis zbraní českobudějovických měšťanů k roku 1611 – SOKA České Budějovice, Archiv města České Budějovice – chronologická řada, kart. 37.

Erasmus Rotterdamský. Otázkou však zůstává, zda se s jeho učením mohl vůbec seznámit. K potvrzení či vyvrácení domněnky o širokém kulturním rozhledu Bohuslava Kunáše z Machovic by však bylo zapotřebí objevit mimořádné pramenné doklady. Erasmus Rotterdamský ztotožňoval ve svém díle *Enchiridion militis christiani* z roku 1503 křesťanského rytíře především s příkladným věřícím, který se měl ke skutečnému boji uchýlit jen při obraně víry proti Turkům.³⁰³ Jeho dílo bylo od roku 1519 zásluhou překladu Oldřicha Velenského z Mnichova známé i v českých zemích.³⁰⁴ S jistotou lze tvrdit, že se s myšlenkami nizozemského učenice mohli seznámit i příslušníci nižší šlechty. Již na počátku 16. století udržoval písemný styk s Erasmem Rotterdamským rytíř Jan Šlechta ze Všehrd, který vlastnil jeho díla.³⁰⁵ Erasmovy spisy se nacházely i v knihovně posledních Rožmberků, odkud mohly být dále šířeny mezi jihočeskou nižší šlechtu.³⁰⁶ Sám Bohuslav Kunáš z Machovic projevil dostatek intelektuálních předpokladů na to, aby dokázal myšlenkám Erasma Rotterdamského porozumět. Předmětem dalšího bádání však zůstává, zda se s nimi skutečně setkal.

4.2. Všemi opuštěný krajský hejtman Jeroným Hozlauer z Hozlau na Hněvkovicích

Neméně zajímavým účastníkem pasovského vpádu byl Jeroným Hozlauer z Hozlau na Hněvkovicích. Původem se řadil mezi příslušníky větve rodu pocházející ze Bzí, jejímž zakladatelem byl jeho děd Volf starší. Sám Jeroným byl nejstarším synem Šebestiána Hozlauera z Hozlau, který zemřel v roce 1568. S odstupem šesti let po otcově smrti získal Jeroným Hozlauer rodové sídlo ve Bzí, kde setrval jen do roku 1584, kdy ho prodal svému mladšímu bratrovi Vladislavovi. Ponechal si však tvrz v Hněvkovicích, kterou již dříve vlastnil. Nejpozději do roku 1610 ji nechal přestavět do zámecké podoby a trvale na ni přesídlil.³⁰⁷

Podobně jako Bohuslav Kunáš z Machovic nebyl ani Jeroným Hozlauer z Hozlau příliš majetným nižším šlechticem a prodejem tvrze ve Bzí v roce 1584 jen vyvrcholily

³⁰³ K Erasmovu pojetí ideálu rytířství podrobněji M. ŽITNÝ, *Ideál křesťanského rytířství*, s. 9-10.

³⁰⁴ Dílo se v českém překladu šířilo pod názvem *Přeutěšená a mnoho prospěšná kněha Erazima Roterodamského o rytíři křesťanském* – TAMTÉŽ.

³⁰⁵ O vnímání ideálu křesťanského rytířství Janem Šlechtou ze Všehrd TAMTÉŽ, s. 55-57, zde s. 56.

³⁰⁶ Spisy Erasma Rotterdamského v knihovně posledních Rožmberků doložila Lenka VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005, s. 140-141, 161, 164-165.

³⁰⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 275; o Hozlauerech z Hozlau blíže také Ottův slovník naučný XI, s. 718; A. SEDLÁČEK, *Hrady III*, s. 194.

jeho hospodářské neúspěchy.³⁰⁸ Ani jeho kariéra se však zcela neslučovala s dobovými zvyklostmi. I bez odpovídajícího majetkového zázemí stanul na přelomu 16. a 17. století hned čtyřikrát v úřadu hejtmana Bechyňského kraje.³⁰⁹ Uplatnění v krajské rovině politického systému Království českého sice nepřinášelo Jeronýmu Hozlauerovi pravidelné peněžní příjmy, ale zřejmě uspokojovalo jeho touhu po povznesení rodové prestiže.³¹⁰ Současně byl také úředníkem ve službách Petra Voka z Rožmberka, neboť působil v rožmberské buchalterii, která byla zřízena teprve v roce 1578. Jeroným Hozlauer z Hozlau proto často dojížděl na třeboňský zámek, kde usedal k pravidelné kontrole pololetních počtů vykazovaných rožmberskými písaři.³¹¹

Na rozdíl od většiny příslušníků jihočeské nižší šlechty poznamenala válka každodenní život Jeronýma Hozlauera ještě dříve, než se Pasovští vůbec objevili v Čechách. V srpnu 1604 se v úřadu krajského mustrhera zúčastnil vojenské přehlídky v Táboře a v jejím průběhu nešťastnou náhodou přišel o oko.³¹² Ani tato bolestivá zkušenost však nebyla srovnatelná se strachem, jaký v Jeronýmu Hozlauerovi z Hozlau vyvolalo počínání pasovských vojáků na přelomu ledna a února 1611. Jak bylo připomenuto výše, po ovládnutí Českých Budějovic 31. ledna 1611 postupoval žoldnéřský sbor směrem k Táboru a již 1. února 1611 ohrožoval město Týn nad Vltavou, které se nacházelo v přímém sousedství hněvkovického zámku.

Jeroným Hozlauer z Hozlau se náhle ocitl v úplně odlišné situaci než Bohuslav Kunáš z Machovic před dvěma týdny. Pasovští byli „*jen tři míle malý*“ od jeho domova. Navíc se dozvěděl o pádu Českých Budějovic, dobře opevněného královského města. Zpráva ho zaskočila natolik, že jí jen stěží mohl uvěřit. Ze všech stran k Jeronýmu Hozlauerovi doléhaly křik a pláč a jen zhoršovaly jeho psychické rozpoložení. Na vlastní obranu neměl pomýšlení a ani nevěřil, že by mohla být účinná. Obrátil se proto listem z 1. února 1611 na Petra Voka z Rožmberka. Nemohl sice vědět, zda nebyl třeboňský zámek jako nedaleké královské město přepaden Pasovskými, ale

³⁰⁸ Špatné hospodaření a odprodej statků Jeronýma Hozlauera z Hozlau TAMTĚŽ.

³⁰⁹ Jeroným Hozlauer z Hozlau byl hejtmanem Bechyňského kraje v letech 1597/1598, 1600/1601, 1603/1604 a 1608/1609 – P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana*, s. 116-118; v roce 1603 přiznal Jeroným Hozlauer z Hozlau v Bechyňském kraji jen 13 osedlých F. MARAT, *Soupis poplatnictva*, s. 44.

³¹⁰ O zájmu některých rytířů (včetně Hozlauerů z Hozlau) na udržení krajských úřadů ve svém rodu na přelomu 16. a 17. století V. BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému*, s. 72-74.

³¹¹ Blíže o instituci buchalterie Eva CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.-17. století*, *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 105-178, zde s. 126-127; slovy Václava Březana o výkonu úřadu buchaltera Jeronýmem Hozlauerem z Hozlau J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy II*, s. 605, 614, 627.

³¹² Václav Březan napsal o vojenské přehlídce v Táboře k roku 1604: „*Panu Jeronýmovi Hozlaurovi, mustrherovi, oko tam vystřeleno.*“ TAMTĚŽ, s. 571-572.

zřejmě věřil, že by se jejich tlaku dokázal ubránit. Mezi lety 1609 až 1611 byl totiž jako jeden z buchalterů pravidelným návštěvníkem rožmberského dvora, a měl tak jedinečnou příležitost sledovat, jak se Vokova Třeboň postupně proměňovala doslova v pevnost.³¹³ Zejména v roce 1610 se rychlost opevňovacích prací výrazně zvýšila a přímo vedle budovy buchalterie, v níž trávil Jeroným Hozlauer dlouhé hodiny, byla vystavěna nová zámecká brána.³¹⁴ To vše ho utvrzovalo v přesvědčení, že Petr Vok z Rožmberka obsah jeho dopisu vyslyší.

Do úvah Jeronýma Hozlauera z Hozlau vstupovaly zkušenosti získané během služby v úřadu hejtmána Bechyňského kraje. Soudobé krajské hejtmány podrobil silné kritice, při níž se odvolával i na ustanovení zemského zřízení.³¹⁵ Není vyloučeno, že si dokonce představoval, co by v nastalé nebezpečné válečné situaci udělal pro obecné dobré a jeho zachování v kraji on sám. Pocity hněvu a rozhořčení nad tím, že byl on i další obyvatelé kraje opuštěni králem, krajskými hejtmány i patrony, přecházely v úzkost z rozpadajícího se řádu věcí, na něž spoléhal a jimž zasvětil svůj služební život.³¹⁶ Jeroným Hozlauer z Hozlau možná věřil, že by mu mohl porozumět právě Petr Vok, který se již v dopise české vládě z 24. prosince 1610 zavázal do smrti bránit zachování svornosti a míru ve své vlasti.³¹⁷

Jeroným Hozlauer z Hozlau požádal Petra Voka z Rožmberka o všechny dostupné druhy pomoci od přimluvy až po hmotné zabezpečení. V samém závěru listu však podal ojedinělé svědectví o síle představivosti člověka ve válce. Přestože se ještě v hněvkovickém zámku žádný z vojáků nevyskytoval, v Hozlauerově mysli zjištěné pestrými smyslovými vjemy se již odehrával scénář násilného přepadení. Rytíř se měl

³¹³O stavebních úpravách a opevňovacích pracích na zámku v Třeboni blíže A. STEJSKAL – V. BŮŽEK, Výzbrojní program, s. 214-216.

³¹⁴ K výstavbě nové brány poblíž buchalterie TAMTÉŽ, s. 216; o nové bráně se zmínil také Václav Březan J. PÁNEK (ed.), V. Březan, Životy II, s. 614-615.

³¹⁵ List od Jeronýma Hozlauera z Hozlau Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Hněvkovicích 1. února 1611 – „*Můj laskavý pane a vladaři domu rožmberského, hroznáť jest věc, s králem panem svejm mluviti nemůžeme, naši patronové, tuším, jen skrze prsty na to se dívají, hejtmáné naši krajští podle vyměření zřízení zemského se nechovají a nás nefedrují a nevopatrují, co k ouřadu jich náleží, boží dopuštění na nás pro hříchy naše*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 6190.

³¹⁶ „*Viděloli by se Vaší Milosti, abyšte ráčili Jeho Milosti Císařské jakožto králi a pánu našemu, též také Jich Milostem nejvyšším pánům ouředníkům a soudcům zemským, radám Jeho Milosti i tajě pánům hejtmánům krajským psaní stěžně učiniti, aby se (bud' všickni krajové, aneb jak by toho potřeba byla) vyzdvihli a nám na pomoc přitáhli a našich chudejch lidí i nás hubiti a plundrovati nedopouštěli tak, jak sme se sobě sněmem všickni zavázali a připověděli, nebo staneli se takový plandr a drancování našich chudejch lidí, dokud živi, žebráci budou a sobě zase nebudou motci spomotci. A my taky, kteří sme prwe dlužni, do konce všeckno přijdouce, nebudeme věděti sobě zase jak pomotci, nýbrž v hrozných závadách a těžkostech zůstávati musíme, čehož milý Pán Bůh uchovati rač nás, račtež jen proboha zdravě povážiti.*“ – TAMTÉŽ.

³¹⁷ J. PÁNEK, Petr Vok z Rožmberka, s. 204.

stát jeho obětí a byl rozhodnutý, jakou strategii jednání zvolí v zájmu své záchrany.³¹⁸ Všemi opuštěný zdůraznil jedinou jistotu, na niž ještě nepřestal spoléhat, a tou byl Bůh. Zázitek Jeronýma Hozlauer z Hozlau by se tak dal bez váhání označit za nevšední výpověď válkou ohroženého člověka hledajícího cestu z „labyrintu“ náhlé nejistoty.

4.3. Odložené svatební veselí Petra Voka Kořenského z Terešova

S přibývajícím věkem poznával člověk raného novověku jednotlivá údobí svého života. Každý zlomový okamžik na této dlouhé cestě vedoucí od narození až ke smrti byl provázen příslušným přechodovým rituálem. Jeden z nejdůležitějších představoval vstup do manželství ohlašující konec dětství a počátek dospělosti.³¹⁹ Tento klíčový životní krok se rozhodl na počátku února 1611 učinit také Petr Vok Kořenský z Terešova. Do jeho osobních plánů však zasáhl nepřátelský vpád pasovských žoldnéřů ohrožující jistoty každodenního života nejen urozené společnosti.

Kořenští z Terešova byli nositeli erbu s typickým znamením kohouta.³²⁰ Petr Vok pocházel z neznašovské rodové větve, kterou založil již jeho praděd Jiřík. Na svět přišel jako jeden ze tří synů Bohuslava Kořenského z Terešova a Barbory Pětipeské z Chýš a Egrberku. Nejstarší bratr Petra Voka Zdeněk se na počátku 17. století usadil na rodové tvrzi v Neznašově. Jihočeský rytíř se proto musel poohlížet po vlastním sídle, které získal až v roce 1616 zakoupením statku Ústrašice.³²¹

Tvrz Neznašov se nacházela na území Prácheňského kraje a patřila k významnému rodovému majetku. V září 1571 se za jejími zdmi dokonce odehrálo výjimečné setkání. Děd Petra Voka Kořenského z Terešova Jindřich byl poctěn návštěvou vladaře rožmberského domu. Kromě Viléma z Rožmberka však mohl v rytířské domácnosti přivítat také Petra Voka z Rožmberka, který přijel na Neznašov svého staršího bratra

³¹⁸ „K Vaší Milosti bych byl sám rád sjel, ale nesmím z domu nikam odjet, neb již jen tři míle malý ode mne sou a tu okolo mne takovej pokřik, že hrozno lidí křičí, plačí, naříkají, zvláště z Tejna nad Vltavou někteří se pryč stěhují, jakž mi tyto hodiny vyslanej můj správu dává, a odjedu já, dokonce by mi snad všeckno vydrancovali a pobrali, kde by co bylo, a postaviti se a jim odpor učiniti (dostanouli se ke mně) s kým a čím, jak náleží, nemám. Budu jim dobrá slova dávatí a nebudouli chtítí bez čeho bejtí, budu jim museti povoliti a, vezmouli mne, s nimi jeti, kam budou chtítí, poněvadž žádný ochrany ani pomoci od žádnýho nemám, kromě ještě od samýho Pána Boha všemohoucího pomoci očekávám a vím, že mne neráčí opustiti. Nu, toho sem k svý starosti dočeka“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 6190.

³¹⁹ K obecnému vymezení přechodových rituálů především Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997; o přechodových rituálech v prostředí české šlechty V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 265-270, 316-317.

³²⁰ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika II*, s. 57-60.

³²¹ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Kořenských z Terešova v Ottův slovník naučný XIV, s. 832-833; A. SEDLÁČEK, *Hrady VII*, s. 82-83, 212-217.

pozdravit.³²² Rožmberští velmoži dávali svou přítomností zřetelně najevo přátelskou náklonnost k jihočeskému rytíři i jeho rodu. Dlouhodobé a vzájemně výhodné vazby přečkaly i následující desetiletí a na jejich udržování měl nemalý zájem také Petr Vok Kořenský z Terešova.

Jihočeský nižší šlechtic byl na počátku února 1611 připraven uzavřít sňatek se svou vyvolenou. Náročnou přípravou svatebního obřadu však pouze vrcholilo období vyplněné sblížením obou partnerů. Všechny kroky mladého šlechtice od prvních setkání s urozenou dívkou až po klíčové zásnuby byly bedlivě sledovány a podléhaly očekávání sociálního okolí. Každé odchýlení od zažitých pořádků mohlo ovlivnit výsledek celého rituálu. Během zásnub se pak nejčastěji rozhodovalo o datu konání svatebního obřadu. S důrazem na ustanovení tridentského koncilu postupně vzrůstala důležitost závazných ohlášek, díky nimž se o pořádání svatby v příslušném termínu dozvídala široká veřejnost.³²³

Záměrům Petra Voka Kořenského z Terešova však doba nepřála. V plánovaný den zahájení svatebního veselí 7. února 1611 rozšířili hejtmané Prácheňského kraje zprávu o pádu města Týna nad Vltavou do rukou pasovského nepřítele.³²⁴ Válečná hrozba tedy nadále trvala a pozvaní páni a přátelé jihočeského rytíře se mohli svatby jen stěží zúčastnit. O to překvapivější bylo, jak se s nastalou situací vyrovnal sám Petr Vok Kořenský z Terešova.

V listě z téhož dne se obrátil na rožmberského velmože Petra Voka, aby mu oznámil, proč se očekávaný svatební obřad nemohl uskutečnit.³²⁵ Za příčinu nepříjemností jihočeský rytíř výstižně označil „*tyto nynější roztržitosti a vtrhnutí lidu válečného*“.³²⁶ Namísto oprávněných obav a odložení obřadu na neurčito však prokázal spíše rozhodnost a pochopení pro časovou náročnost svatebních příprav. O jejich zdárný průběh se zpravidla staral otec nebo jiný zákonný zástupce nevěsty.³²⁷ Jméno nastávající manželky Petra Voka Kořenského z Terešova se sice z dostupných pramenů zjistit nepodařilo, ale její rodový původ není zcela neznámý.³²⁸ S největší

³²² Rožmberský kronikář Václav Březan tuto událost zaznamenal. J. PÁNEK (ed.), V. Březan, *Životy I*, s. 237.

³²³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 316-330.

³²⁴ J. B. NOVÁK (ed.), *Sněmy české XV/I*, s. 112-113.

³²⁵ List od Petra Voka Kořenského z Terešova Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Neznašově 7. února 1611 – SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, Kořenský z Terešova, inv. č. 18.

³²⁶ „*Poněvadž veselí mé dnešního dne pro tyto nynější roztržitosti a vtrhnutí lidu válečného do království tohoto Českého vykonati se za tou příčinou nemohlo.*“ – TAMTÉŽ.

³²⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 324-325.

³²⁸ Její jméno nezachytil August Sedláček ve svém genealogickém vývodu pro Kořenské z Terešova – Ottův slovník naučný XIV, s. 832-833; ani pro Údražské z Kestřan – TAMTÉŽ XXVI, s. 13-14.

pravděpodobností byla příbuzensky spřízněna se Ctiborem mladším Údražským z Kestřan, na jehož tvrzi v Údraži se mělo svatební veselí odbyvat. Po vzájemné dohodě s ním a s Justýnou Údražskou z Kestřan byl termín konání obřadu posunut pouze o jeden týden.³²⁹

Nezvykle již podruhé prosil dopisem ze 7. února 1611 Petr Vok Kořenský z Terešova rožmberského velmože o laskavost. Podobně jako mnoho dalších rytířů doufal, že by mohl pán červené pětিলisté růže rozšířit zástup pozvaných pánů a přátel. Případnou účastí Petra Voka z Rožmberka by kromě toho získal svatební obřad patřičný lesk.³³⁰ Jihočeský rytíř pozval rožmberského velmože nejprve na neznašovskou tvrz, odkud se měli svatební hosté následně odebrat do Údraže na místo konání svatebního veselí.³³¹ Petr Vok Kořenský z Terešova si jistě nepřipouštěl, že by mu po nuceném odkladu cokoliv zabránilo v uzavření dlouho očekávaného sňatku.

Odhodlání jihočeského rytíře na počátku února 1611 ukázalo, že se ani po vpádu Pasovských do Čech každodenní život na rytířských statcích nezastavil. Důsledky nepřátelských výpadů do okolní krajiny byly nesporné a způsobovaly zmiňované „roztržitosti“ i nejistotu. Proto se také Petr Vok Kořenský z Terešova rozhodl po poradě se svými blízkými svatební obřad přesunout na poněkud klidnější dobu. Na druhou stranu však nadále hledal způsob, jak vstoupit do manželství s co možná nejmenším časovým odstupem od ohlášeného termínu. Chtěl tak zajistit naplnění závazných kroků zažitého rituálu. Svatba stejně jako křtiny či pohřeb patřila k nejvýznamnějším společenským událostem. Účastí na jejím průběhu upevňoval urozený člověk raného novověku vztahy se svými sousedy, na nichž mu v době válečného ohrožení záleželo více než kdy jindy.³³²

³²⁹ „Na tom sem se snesl se panem Ctiborem mladším Oudražským z Kestřan a na Oudražích a paní Justýnou z Lažan, aby se ta věc ve jméno Boží od dneška v týž dni, to jest v pondělí po neděli masopustní, vykonati dle žádosti mé předešlé mohla. Tak abych se na tvrz téhož pana Ctibora mladšího Oudražského na jmenovaný den spolu se pány a přáteli svými najíti dal.“ – SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, Kořenský z Terešova, inv. č. 18.

³³⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk urozených, s. 326.

³³¹ „Jak předešle, tak i nyní Vaší Milosti služebně prosím, že na týž den vejš jmenovaný tím raněji k vobědu na Nezašov přijeti a potom se pány a přáteli mými do Oudraž jeti a takového svatebního veselí s bázní Boží okvasiti pomotci ráčíte. Což tu koliv k žádosti mé učiniti ráčíte, já se Vaší Milosti toho svejmi povolnejmi službami každého času rád odsluhovati zakazuji.“ – SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, Kořenský z Terešova, inv. č. 18.

³³² V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk urozených, s. 266-268, 317-318.

4.4. Válečná zkušenost urozené vdovy Lidmily Kocové z Chudenic na Bystřici nad Úhlavou

Pro poznání válečného zážitku během pasovského vpádu se stalo mimořádně důležitým svědectví Lidmily Kocové z Chudenic, které otevřelo vhléd do způsobu uvažování válkou bezprostředně ohrožené ženy. S ohledem na nepoměrně menší zastoupení ženské válečné korespondence z tohoto období lze její pohled předem označit za zcela ojedinělý. Postřehy urozené vdovy rovněž přispěly k rozšíření dosavadních poznatků o komunikačních horizontech příslušníků jihočeské nižší šlechty.

Lidmila Černínová z Chudenic spojila velkou část života s rodem nosícím ve svém erbů symbol zlatého kola.³³³ V roce 1588 se provdala za Jana Václava Koce z Dobrše a svému manželovi porodila osm synů Jana Fridricha, Diviše, Jindřicha, Příbika, Humprechta, Viléma, Adama Havla a Heřmana. Z úctyhodného počtu mužských potomků se stal nejvýraznějším Diviš Koc z Dobrše, na něhož dědičně přešel také klíčový statek Bystřice nad Úhlavou. Tento rytíř znatelně přispěl k nárůstu společenské prestiže svého rodu, když byl v roce 1629 povýšen nejprve do panského stavu a v roce 1637 dokonce do hrabského. Jeho matka Lidmila přijala po smrti Jana Václava Koce z Dobrše nabídku k sňatku od Adama nejstaršího Lokšana z Lokšan a v roce 1613 se za něj vdala. Po dobu nepokojů spojených s působením pasovských žoldnéřů na jihu Čech v roce 1611 však urozená vdova pobývala na Bystřici a již třetím rokem plnila přání svých nejstarších synů, kteří ji pro jiné zástoje s důvěrou pověřili hospodařením na rodovém majetku.³³⁴

Svůj válečný zážitek přenesla Lidmila Kocová z Chudenic do řádek listu adresovaného 22. února 1611 urozené ženě z panského stavu Johance Švihovské z Rýzemberka.³³⁵ Pouto mezi oběma šlechtičkami bylo poměrně pevné a projevovalo se i v drobných detailech společného vztahu. Johanka Švihovská z Rýzemberka například věděla o Lidmilině zájmu o čerstvé informace, jejichž váha s ohledem na vojenské události posledních dnů ještě více vzrůstala. Neopomněla jí proto poskytnout pravděpodobně již přečtené noviny, za což jí Lidmila Kocová z Chudenic upřímně

³³³ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika II*, s. 54-57.

³³⁴ Genealogické, místopisné a jiné faktografické údaje o Kocích z Dobrše v Ottův slovník naučný XIV, s. 481-483; A. SEDLÁČEK, *Hrady IX*, s. 128-131; o Černínech z Chudenic v Ottův slovník naučný VI, s. 623-627; o Lokšanech z Lokšan TAMTÉŽ XVI, s. 298.

³³⁵ List od Lidmily Kocové z Chudenic Johance Švihovské z Rýzemberka datovaný v Bystřici nad Úhlavou 22. února 1611 – SOA Třeboň, *Historica*, sign. 6198.

děkovala.³³⁶ Šíření novinových zpráv z prostředí vyšší šlechty k nižší bylo zvláště na přelomu 16. a 17. století čím dál častějším jevem.³³⁷

Lidmila Kocová z Chudenic se Johance otevřeně zmínila o zármutku, který ji v posledních dnech sužoval. Pozdější věhlasný příslušník rodu Koců z Dobrše Diviš se vydal v době pasovského vpádu do Prahy. Úskalí své cesty pravděpodobně zvážil. Stěží si však dovedl představit, že by se právě hlavní město Království českého ocitlo ve skutečném ohrožení. Od 15. února 1611 se ovšem jádro bojů s pasovskými žoldněři přeneslo i do pražských ulic.³³⁸ Pro Lidmilu Kocovou z Chudenic byly obzvlášť znepokojující nepotvrzené zprávy přicházející 21. února 1611 z Klatov. Podle nich jejího syna Divíše „*ti Pasovští zajali*“, což se na psychickém stavu a způsobu uvažování urozené vdovy nepochybně podepsalo. Přesto se zajímala také o osudy jezuitských studentů. Nevěděla, „*kam sou se děli*“, a byla přesvědčená, že byla „*ta kolej vzata*“.³³⁹ Vzhledem k časovému odstupu dokonce nelze vyloučit, že se urozená vdova dozvěděla o počínání pražské chasy na pravém břehu Vltavy, které vyvrcholilo smrtí čtrnácti františkánských mnichů. Podobně jako Jeroným Hozlauer z Hozlau na Hněvkovicích si tak představovala jen to nejhorší.

Písemné i ústní zprávy utvářely v mysli Lidmily Kocové z Chudenic obraz válečného dění. Když k nim neměla přístup, pocity nejistoty se spíše stupňovaly. O tom svědčilo i to, s jakou vnímavostí přijímala všechny zvěsti o dalším postupu Pasovských a předávala je dál. Johance Švihovské z Rýzemberka dokonce napsala, že se v posledních dvou dnech velice bála zpráv přicházejících od západních hranic Království českého, „*neb byl zde křik, že mnoho tudy to Španělů těm Pasovskejm na pomoc potáhne*“. V daném případě se však nechtěla Lidmila Kocová z Chudenic spokojit s neověřenými informacemi a raději hned „*do Bavor a Falcu na koních a pěšky poslala*“.³⁴⁰ Ovdovělá šlechtična se však mohla po delší době vyplněné špatnými zprávami uklidnit. Nejenže

³³⁶ „*Z navštívení psaní vašnostinyho i taky z odeslaných novin Vaší Milosti služebně děkuji, že takovou laskavou paměť na mne jmíti račte.*“ – TAMTĚŽ.

³³⁷ O pronikání novinového zpravodajství od vyšší šlechty k nižší blíže Z. ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství*, s. 166-167.

³³⁸ „*O zdraví mým Vaší Milosti voznamuji, že chvála Pán Bůh drobet zdravější jsem, než velký hoře a zarmoucení mám. Můj nejmilejší syn Divíšek jeví v sobotu masopustní do Prahy a nevěděvší nižádnej vo tom lidu, aby u Prahy měl bejtí.*“ – SOA Třeboň, *Historica*, sign. 6198.

³³⁹ „*Včera mi z Klatov skázáno, že by ho měli ti Pasovští zajali a vo ty maličký, kteří mezi jezovity sou, týž jse starám a smutna nevím, kam sou se děly. Poněvadž je ta kolej vzata ani posli se nevracají, že nic nemohu věděti. Pán Bůh rač to zlý v dobrý vobrátití a mně sirej ženě rač to dáti, abych mohla zvěděti, kderak se s nima děje.*“ – TAMTĚŽ.

³⁴⁰ „*Z Němec Vaší Milosti voznamuji, že včera a předčirem sme ve velkým strachu byli, neb byl zde křik, že mnoho tudy to Španělů těm Pasovskejm na pomoc potáhne. Jistě sme se již všichni hrubě báli. Já sem hned do Bavor a Falcu na koních a pěšky poslala.*“ – TAMTĚŽ.

se ujistila o odmítavém postoji okolních zemí k pasovskému vpádu, ale navíc byla ubezpečena psaním „*vod jistejch lidí z Němec*“, že by se o případném nebezpečí dozvěděla mezi prvními.³⁴¹ V samém závěru svého listu se ještě Lidmila Kocová z Chudenic obracela na Johanku Švihovskou z Rýzemberka s prosbou, aby ji nezapomněla dát vědět cokoliv nového o neklidném dění v Praze.³⁴²

Zásluhou Johanky Švihovské z Rýzemberka pronikaly zprávy od Lidmily Kocové z Chudenic velmi rychle také do rožmberského zpravodajského okruhu. V dopisu z 24. února 1611 odeslaném na Třeboň Petru Vokovi z Rožmberka se zřetelně projevilo, nakolik bylo vnímání vojenských událostí subjektivní.³⁴³ Johanka Švihovská z Rýzemberka přiložila ke svému psaní list od Lidmily Kocové z Chudenic, ale sdělení nižší šlechtičny nepřikládala přehnaně velkou váhu. V listu rožmberskému velmoži dokonce poznamenala, „*že více lidí nás straší, nežli potřeba*“.³⁴⁴ I mezi urozenými ženami se tak projevovaly rozdíly spojené nejen s množstvím dostupných informací, ale také s odlišnými způsoby vnímání krizových momentů.

Lidmila Kocová z Chudenic se zařadila mezi příslušníky jihočeské nižší šlechty, kteří byli pasovským vpádem přímo zasaženi. Jako vzorná matka i zbožná žena vzpomínala ve svých modlitbách na syna Diviše a mladé jezuitské studenty, o nichž neměla takřka žádné zprávy. Nečinnost jí však nebyla vlastní. Nejprve s napětím očekávala každou novou informaci o událostech v Praze i za hranicemi Království českého. Ale pokud nepřicházela, byla si ji urozená vdova ochotná sama opatřit. Osobitě se tak vyrovnávala s nastalým nebezpečím a pokládala základy svého vlastního válečného zážitku.

³⁴¹ „*A tu sou hned v městech mezi těmi flegary zvěděli, že chvála pánu Bohu nic toho není, taky sem i psaní vod jistejch lidí z Němec dostala, kdyby co toho bylo, že mi časně chtějí voznámiti, ale však že nepustí tudy. Bavorský kníže taky nic neverbuje, jen toliko na pomezích že vosazují, bojíce se toho lidu pasovskýho, kdyby tudy táhli. A Falc taky bude ve čtvrtek mustrovati taky [?] na pomezí bude vosazovati.*“ – TAMTÉŽ.

³⁴² „*Račte-li zase jaký poselství z Prahy dostati, služebně žádám, že mi račte voznámiti.*“ – TAMTÉŽ.

³⁴³ List od Johanky Švihovské z Rýzemberka Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Nalžovech 24. února 1611 – SOA Třeboň, Historica, sign. 6200.

³⁴⁴ „*P. S. Můj milostivý pane otče, jestli proti Vaší Milosti není, Vaší Milosti poslušně prosím, račte panu měmu napsati, pokudž chce mě i s dítkami k Vaší Milosti na Třeboň odeslati, že nás ráčíte chtítí přijíti. Odsílám Vaší Milosti psaní od paní Lídy Kocový z Bystřice, z něhož ráčíte vyrozuměti, že více lidí nás straší, nežli potřeba.*“ – TAMTÉŽ.

4.5. Válkou zkoušení bratři Jan a Jetřich Malovcové z Malovic na Hluboké

Jan a Jetřich Malovcové z Malovic byli příslušníky dalšího jihočeského rytířského rodu, do jehož života zasáhl pasovský vpád roku 1611. Oba byli syny předního představitele dříteňské větve rodu Bohuslava Malovce z Malovic prožívajícího ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století vlastním přičiněním nebývalý majetkový a mocenský vzestup.³⁴⁵ Pomyslným vrcholem snažení a trvalým odkazem jeho zásluh na povznesení rodového jména bylo získání rozsáhlého panství Hluboká nad Vltavou v roce 1598 od Jáchyma Oldřicha z Hradce, který byl nucen tímto způsobem řešit problémy spojené s neúměrným zadlužením zděděných statků.³⁴⁶ Ačkoliv Bohuslav až do této chvíle pobýval na tvrzi v Dřítině, počátkem 17. století se uchýlil na nové zámecké sídlo v Hluboké nad Vltavou. Kromě Jana a Jetřicha měl Bohuslav Malovec ještě další dva syny Václava a nejmladšího Petra.

V roce 1608 otec čtyř výše zmíněných rytířů zemřel. Bratři se v únoru téhož roku postarali o jeho řádný pohřeb, na který pozvali i Petra Voka z Rožmberka.³⁴⁷ Bohuslav Malovec se o jejich hmotné zabezpečení díky svým úspěšným lichvářským podnikům zasloužil již dávno. Ještě za svého života přenesl na bedra svého nejstaršího mužského potomka Václava péči o významné rodové statky Dříteň a Vlhavy.³⁴⁸ Z hlediska předkládaného pojednání jsou však důležitější osudy hlubockého panství, jehož se krátce po Bohuslavově smrti v roce 1608 ujal jeho druhorozený syn Jetřich Malovec z Malovic. Zbytek rodového majetku připadl k rozdělení mladším bratrům Janovi a Petrovi.

Statky Jetřicha Malovce byly rozprostřené na území Prácheňska i Bechyňska. Na jeho panství dolehla na rozdíl od Hozlaueru či Kunáše především druhá fáze působení Pasovských v jižních Čechách, kterou lze časově vymezit březnem až červnem 1611. V době vojenského ohrožení navíc přizval na hlubocký zámek také svého bratra Jana, jehož statky se nacházely v Lišově a blízkém okolí.

Předmětem badatelského zájmu se staly tři listy psané Janem a Jetřichem Malovci z Hluboké a odeslané Petru Vokovi z Rožmberka. Časově pokryly velmi krátké období

³⁴⁵ K rozrodům Malovců blíže Ottův slovník naučný XVI, s. 723-727.

³⁴⁶ O Bohuslavu Malovci z Malovic a jeho finančních aktivitách zejména V. BŮŽEK, Úvěrové podnikání, s. 77-99; TÝŽ, Rytíři, s. 106-116.

³⁴⁷ List datovaný 14. února 1608 na Hluboké – SOA Třeboň, Cizí rody – registratura, Malovec, inv. č. 70 – „*Vaší Milost služebně žádáme, že...na den jmenovaný tím raněji to tělo mrtvé spolu s námi a jinými pány a přáteli našimi na Hůrku do kostela doprovoditi ráčíte*“.

³⁴⁸ A. SEDLÁČEK, Hrady VII, s. 146.

od 19. do 23. dubna 1611, kdy již probíhala jednání o rozpuštění pasovského vojska, na němž se podílel zejména Petr Vok z Rožmberka a polní maršálek hrabě Michael Adolf z Althanu, jak bylo zmíněno výše. První list z 19. dubna 1611 posílali Petru Vokovi z Hluboké oba bratři. Rožmberskému velmoži podali svědectví o hospodářsky vyčerpávajícím pobytu několikatisícové armády na malém prostoru. Krádeže a nespoutané násilí vojáků na poddaných byly na denním pořádku.³⁴⁹ Vše, co podnikaví rytíři a jejich předci budovali, se mohlo rázem rozplynout před očima. Jan a Jetřich sdělili Petru Vokovi, že v několika stížných psaních požadovali nápravu škod přímo na polním maršálkovi Michaeli Adolfovi z Althanu. Byli neúspěšní, a proto se obrátili s prosbou o radu k poslednímu Rožmberkovi.³⁵⁰

Dříve než mohl Petr Vok z Rožmberka ve věci Malovců cokoliv podniknout, dorazilo na Třeboň 22. dubna 1611 další psaní, tentokrát pouze od Jana Malovce z Malovic.³⁵¹ Ten sice nadále setrval na Hluboké, ale donesly se k němu nepříjemné zvěsti o plundrování vsi Chotýčan a dalších usedlostí. Zprávy mu předali poddaní, kteří před vojáky sami raději utekli. „*Veliké a nenabyté*“ ztráty počítali lidé hlavně na dobytku.³⁵² Neustálé boje o zásoby a opakované rekvírování dokreslovaly obraz těžkého soužití s každým vojskem.³⁵³ Jan Malovec urychleně zprostředkoval prosby svých poddaných o dočasné ukrytí přeživšího dobytka na rožmberských statcích.³⁵⁴ Nejen pro venkovský lid se zejména třeboňské panství stalo symbolem úspěšného vzdorování Pasovským.³⁵⁵

³⁴⁹ List od Jana a Jetřicha Malovců z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Hluboké 19. dubna 1611 – „*Ale od nich nebozí poddaní naši veliké a nenabyté škody pocitovati musejí, nebo jim po vesnicích jak ve dne tak i nočně, vpády na ně činíce, dobytky, klisata, vobilí i jiné věci, načkoliv přijdou, berou, lidi bijí a s nimi sobě nekřesťansky provozují, také i v rybnících našich loví a překážku velikou činí.*“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 6203/2.

³⁵⁰ „*Ale nechtějíce my tou věcí Vaší Milost zaneprazdňovati, panu Adolphovi hraběti z Althanu, nejvyššímu maršálku polnímu, několikeré stížné psaní sme učinili, ale žádné nápravy až posavad míti nemůžeme, nýbrž vždy den ode dne čím dáleji, tím víceji škod jak my, tak i nebozí poddaní naši, pocitovati musíme.*“ – TAMTÉŽ.

³⁵¹ List od Jana Malovce z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Hluboké 22. dubna 1611 – TAMTÉŽ, sign. 6203/3.

³⁵² „*Lidé poddaní moji ze vsích německejch a ze vsi Chotejčan ušli, sou se ke mně dávajíce zprávu, kterak jim ti vojáci pasovští veliké a nenabyté škody činí, dobytky i jiné věci, načkoliv přijdou, to vše z moci berou.*“ – TAMTÉŽ.

³⁵³ Peter Englund se zabýval mj. zásobováním vojsk za třicetileté války a postižené oblasti výstižně označil za „vyjedené“. Blíže Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000, s. 100-102, 177.

³⁵⁴ Vokova Třeboň pro své bohatství upoutala pozornost Pasovských a okolo 10. března 1611 úspěšně čelila jejich útoku. Událost měla velký ohlas a z Třeboňe učinila symbol vzdoru. Blíže srov. J. B. NOVÁK, *Rudolf II. a jeho pád*, s. 311-312; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 334-335.

³⁵⁵ Vysoká obranyschopnost třeboňské rezidence a jejího okolí byla výsledkem účinného výzbrojního programu Petra Voka z Rožmberka. O tom více A. STEJSKAL – V. BŮŽEK, *Výzbrojní program*.

Válečné tažení přinášelo každý den něco nového a mělo vliv na rychlý sled událostí. Již 23. dubna 1611 odepisovali bratři Jan a Jetřich Malovci z Malovic Petru Vokovi.³⁵⁶ Měli k tomu dobrý důvod. Rožmberk jim psal, že se postaral o přimluvu u hraběte Michaela Adolfa z Althanu. Vyslal za ním svého vojenského odborníka a rovněž plukovníka Jana Lukána v doprovodu dalších služebníků. Jednání o vypjatých vztazích mezi vojáky a poddanými nedopadla nejlépe. Pasovští žoldnéři uvedli, že na vině všech rozbrojů jsou vesničané, kteří měli postřelit jednoho z rejtářů.³⁵⁷ Bratry Malovce zpráva nepotěšila a svých poddaných se zastali s tím, že se jistě ničeho podobného nedopustili. Odmítavé stanovisko hraběte Michaela Adolfa z Althanu mělo nemalé důsledky. Zdravý úsudek mladých rytířů byl zastřený touhou po zadostiučinění. Hned 23. dubna 1611 bylo z rozkazu Malovců ve vsi Hrdějovicích zatčeno šest pasovských soldátů. Všichni skončili ve vězení na zámku v Hluboké, aniž by jim bylo jakkoliv ublíženo.³⁵⁸

Psaní z 23. dubna 1611 odráželo alespoň část válečné každodennosti a poukázalo na problém bezúhonnosti vojenského živlu nejen v raném novověku. Člověk ve válce byl vystaven ustavičným pocitům úzkosti a napětí, s nimiž se musel vyrovnávat po svém. Každodenní stres a malé i velké prohry podněcovaly nečekané reakce na okolní dění.³⁵⁹ V uvěznění drancujících vojáků lze spatřovat čin odvážný i zoufalý zároveň. Svou logiku však měl. Polní maršálek Michal Adolf z Althanu se podle slov bratří Malovců tradičně vmlouval, že neví, kdo z jeho sboru by se měl na plundrování okolní krajiny podílet.³⁶⁰ Petr Vok jistě nepřijal sdělení o polapení žoldnéřů s nadšením. Teprve 19. dubna 1611 ubezpečoval krále Matyáše o prvních posunech ve vyjednávání s Pasovskými a dokonce se pokoušel najít pro chování Althanových svěřenců ospravedlnění. Seběmenší nepříznivá událost tak mohla narušit tenkou hranici vedenou mezi úspěchem a neúspěchem.

³⁵⁶ List od Jana a Jetřicha Malovců z Malovic Petru Vokovi z Rožmberka datovaný na Hluboké 23. dubna 1611 – SOA Třeboň, Historica, sign. 6203/4.

³⁵⁷ „...z přečtení tomu sme vyrozuměli, totiž že ste pana Jana Lukána s některými služebníky Vaší Milosti ku panu maršálkovi polnímu odeslati ráčili a jemu skrze ně ta věc, jak strany poddaných Vaší Milosti, tak i našich, stízně přednešena byla, že by pak soldáti, pod správu téhož pana maršálka, poddanejší našimi se vmlouvati a že by oni jednoho rejtara postřeliti měli, na ně praví“ – TAMTÉŽ.

³⁵⁸ „Což dnešního dne, vyjevši se svejmi, když sobě ve vsi Hrdějicích tak nenáležitě s lidmi provozovali, šest těch soldátův sme vzíti a jim na zdraví jejich nic ublížiti nedavše, sebou na zámek přivedli, kteříž ve vězení zůstávají.“ – TAMTÉŽ.

³⁵⁹ O působení války na lidské smysly a psychiku Z. VYBÍRAL, Člověk ve válce.

³⁶⁰ „Nebo několikero psaní sme panu maršálkovi polnímu učinili, ale k žádné nápravě nám to přivedeno nebylo, tím se vždy zastírajíce, že se neví, kteří z jeho to činí. I z té příčiny sme tyto pobrati dali, aby se aspoň jednou na ně to skutkem provedlo.“ – SOA Třeboň, Historica, sign. 6203/4. Vzhledem k velké mobilitě většinou vojáci soudu unikali, přesto se objevily případy, kdy byli chyceni a podrobeni výslechu. Na konkrétním příkladu Thomas JUST, Söldner vor Gericht. Verfahren gegen Landsknechte im Landgericht Grafenegg zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie, s. 541-554.

Mnohohrstevnatá válečná zkušenost se vyznačuje značnou proměnlivostí v čase a je obecně velmi nestálá. Na vlastní kůži to poznali také mladí Malovci. Porovnáním výpovědi jejich listů z 19. a 23. dubna 1611 je možné postřehnout rozdíl ve vnímání vlastní životní situace. Poslednímu Rožmberkovi se 19. dubna 1611 pokoušeli přiblížit, co se právě dělo v okolí hlubockého zámku. Postěžovali si na hospodářské těžkosti vyvolané pobytem vojska na jejich panství, které doléhaly na ně i na v okolí žijící poddané. Osobní válečný zážitek shrnuli slovy: „*Nebo jestliže tak nadlouze bude, tehdy jak my též i chudí poddaní naši o všeckny živnůstky svý přijíti bychom musili.*“³⁶¹ O čtyři dny později vnímali blízkost pasovských žoldnéřů mnohem citlivěji a začali klást důraz na závažnější hodnoty. Obrat v chápání války spočíval v přibližování Pasovských k jejich zámku na Hluboké. Rytířům náhle hrozilo, že budou vystaveni násilnostem, o nichž se dozvídali většinou jen ze zpráv poddaných. Jan a Jetřich Malovcové Petru Vokovi v důsledku svých obav otevřeně napsali, že vojáci „*již až k samému zámku štráfují, takže jak my, tak i chudí poddaní naši hrdly svými jisti nejsme a jestliže nám v brzce od pánův stavův pomoc žádná učiněna nebude, Pán Buoh ví, jak se nám daleji stane.*“³⁶² Stejně jako Jeroným Hozlauer z Hozlau očekávali i mladí Malovcové pomoc od českých stavů, která však nepřicházela. Jak kritické chvíle ukázaly, záchytné sítě sociálních vztahů ve válce často selhávaly. Doba ohrožení kladla zvýšené nároky na výrazně individuální jednání, jehož projevy nebyly člověku raného novověku bytostně vlastní.

Válka zblízka očima jihočeských rytířů v roce 1611

Jako hlavní heuristické východisko pro poznání způsobů chování a jednání nižší šlechty během vpádu žoldnéřského vojska Leopolda Pasovského do Čech v roce 1611 byla využita osobní korespondence příslušníků pěti vybraných jihočeských rytířských rodů doplněná o další typy historických pramenů. Přímé ohrožení vyvolané blízkostí válečného nebezpečí se zrcadlilo v uvažování a vystupování urozených mužů i žen.

V první řadě je důležité zdůraznit, že každý z nich hledal jiný a osobitý přístup k obraně hodnot, které byly pro jeho místo ve společnosti zcela určující. Bohuslav Kunáš z Machovic volil cestu duchovního boje s nepřítelem, zatímco bratři Malovcové využili hrubé síly k zastrášení drancujících vojáků. Jeroným Hozlauer z Hozlau se naopak odevzdal víru válečného dění a útěchu z bezvýchodné situace hledal ve smíření

³⁶¹ SOA Třeboň, Historica, sign. 6203/2.

³⁶² TAMTÉŽ, sign. 6203/4.

s Bohem. Další jihočeský rytíř Petr Vok Kořenský z Terešova nechtěl ani po nuceném odkladu svatebního obřadu se vstupem do manželství dlouho otálet. Jen tak mohl být v brzké době obnoven společenský řád narušený pobytem nepřítele v obou jihočeských krajích. Ojedinělou zkušenost poznamenanou strachem o syna vtiskla do průběhu pasovského vpádu Lidmila Kocová z Chudenic. Pocity nejistoty od sebe navenek odháněla zájmem o čerstvé informace, které si také pečlivě opatřovala. Na příkladu vybraných příběhů se ukázalo, že pro uplatnění strategií obrany životních jistot byla rozhodující geografická blízkost války. Čím vzdálenější ohrožení bylo, tím větší prostor k promyšlenému jednání se před rytířem otevíral. Tváří v tvář válce hledala většina sledovaných rytířů pomoc a podporu u Petra Voka z Rožmberka, jehož třeboňskou pevnost, která odolala útoku Pasovských, předcházela vynikající pověst. Dosud otevřenou zůstala naopak otázka postoje jihočeských rytířů k opevněným královským či poddanským městům. Spíše než obranné možnosti měst byly důležité vzájemné vztahy mezi jejich obyvateli a rytíři z blízkého okolí, od nichž se pravděpodobně odvíjela také ochota nabídnout pomoc v nouzi. Otázka vnímání dobových kulturních vzorů chování a jednání očima jihočeské nižší šlechty nabídla zajímavé podněty k zamyšlení. Zejména Bohuslav Kunáš z Machovic se svým vystupováním v jistém smyslu blížil naplňování ideálu křesťanského rytířství.

5. Životní osudy jihočeských rytířů naplněné válečnými zážitky

Válečné zážitky příslušníků jihočeské nižší šlechty poskytly autorovi práce výjimečnou příležitost poznat hodnoty a osobité postoje předbělohorských rytířů. V příbězích urozených mužů a žen se odrazily velice rozmanité zkušenosti s válkou. Jednotliví nižší šlechtici byli sice vystaveni stejným válečným událostem, ale jejich chování a jednání v době ohrožení bylo vždy nezaměnitelné. Vyrůstalo z životních podmínek a zkušeností každého z nich. Do vybraných způsobů obrany promlouvala výchova, vzdělání i rodová tradice. Stěžejní však bylo, jak se s nebezpečím vyrovnal přímo dějinný aktér. Válka na něj sice vyvíjela neobyčejný psychický i materiální tlak, přesto nebyl její obětí a rozhodoval sám za sebe. Většina urozenců se navíc mohla opírat o pevné místo v složité síti sociálních vztahů, na které tváří v tvář válce spoléhali. Předmětem výzkumu se proto nestala válka jako izolovaný jev, nýbrž válka ve vztahu k člověku a jeho sociálnímu okolí.

Porážka křesťanů v bitvě u Moháče v roce 1526 zahájila období trvalé turecké hrozby, která se finančně i vojensky dotýkala českých zemí. V roce 1566 si dokonce vynutila tažení české stavovské hotovosti do Uher pod vrchním velením Viléma z Rožmberka. Jeho cílem byla záchrana Turky obleženého Sigetu. Výprava však úspěch nepřinesla. Skončila ztrátou klíčové pevnosti a hrdinskou smrtí jejího obránce Mikuláše Zrinského ze Serynu.

Do válečného dění tehdy vstupovali také příslušníci jihočeské nižší šlechty. Již v roce 1565 se do bojů s Turky v Uhrách zapojil Jan starší Rút z Dírného. Jihočeský rytíř prožíval válku zblízka a získával zkušenosti s pobytem ve vojenském ležení v Szatmáru. I v neklidném a nehostinném prostředí však plynul každodenní život dál a mladý rytíř mu brzy přivykl. Spolu s urozenými spolubojovníky si krátil čas vzpomínáním na blízké, které musel pro svou „*kryksmanskou*“ službu opustit. Častým psaním domů však utužoval vztahy nejen s nimi, ale také s řadou pánů a přátel, kteří s napětím čekali na jeho zajímavá svědectví o vojenské každodennosti.

Příběhy z válečného zázemí se podařilo doložit u rytířských úředníků Petra Počepického z Počepic a Václava Albína z Helfenburka. Veřejné tažení do Uher v roce 1566 oba muže zaměstnávalo, ačkoliv se ho neúčastnili. Na svá bedra museli převzít odpovědnost za záležitosti, jimiž se dříve nezabývali. Petr Počepický z Počepic byl

Jindřichem ze Švamberka pověřen výběrem poddaných, kteří by se hodili pro účely zemské hotovosti. Náhle mohl samostatně rozhodovat o lidských životech, což se vymykalo povaze jeho běžných úředních povinností. Ještě těžší úlohu zastával rožmberský kancléř Václav Albín z Helfenburka, na jehož schopnosti spoléhal po dobu své nepřítomnosti Vilém z Rožmberka. Jihočeský rytíř pravidelně odpovídal na dotazy rožmberského velmože, které se týkaly stavu rozsáhlého dominia. Jeho výjimečného postavení si byli dobře vědomi i další rožmberští úředníci. Vítaný nárůst moci byl v očích Petra Počepického z Počepic a Václava Albína z Helfenburka vykoupen náročnými služebními úkoly, které narušovaly jejich stereotypní životní návyky.

Neúčast v protiturecké výpravě se nemusela urozenému jedinci vždy vyplatit. O tom věděl své Mikuláš Kořenský z Terešova na Újezdě. Do Uher sice vyslal vlastního syna, ale sám se pro nemoc do jejího průběhu nezapojil. Zhoršená atmosféra ve vojenském ležení vyvolaná především pádem pevnosti Siget podpořila šíření pomluv zlehčujících dobré jméno všech šlechticů, kteří zůstali doma. Ohrožení osobní a rodové cti přimělo jihočeského rytíře, aby se obrátil přímo na Viléma z Rožmberka, u něhož v roli vzorného služebníka hledal podporu.

Už přípravy veřejného tažení do Uher nesli někteří rytíři s nelibostí. Na časovou náročnost krajských vojenských přehlídek si v květnu 1566 postěžoval Václav Skuhrovský ze Skuhrova. Plnění vojenských povinností mu bránilo dohlížet na chod svého hospodářství. Kromě toho nemohl navštívit Petra Voka z Rožmberka, k němuž ho poutaly nadstandardní vztahy. Válkou vyvolaná časová tíseň pro něj byla před zahájením výpravy stavovské hotovosti do Uher v roce 1566 větším nepřítelem než obávaný Turek.

Poslední příběh roku 1566 přinesl svědectví o válečném zážitku urozené ženy Žofie Planské z Janovic, která se provdala za příslušníka zchudlého panského rodu Planských ze Žeberka Šebestiána Jáchyma. Když její manžel vyrazil na uherské bojiště, přestala se šlechtična se svými dcerami cítit bezpečně. Všimla si nepřijatelného chování poddaných, kteří v roce 1566 zneužívali nepřítomnosti své vrchnosti. Promyšlenou přímluvou u Viléma z Rožmberka za návrat Šebestiána Jáchyma domů však chtěla Žofie Planská z Janovic za každou cenu dosáhnout svého. Stylizovala se do role těžce nemocné manželky a doufala, že rožmberský velmož dostojí své křesťanské povinnosti spočívající v ochraně zarmoucených a opuštěných. Vyzdvihla tak pilíře ideálu křesťanského rytíře, s nímž se Vilém z Rožmberka ztotožňoval.

Po více jak dvaceti letech míru uzavřeného roku 1568 v Edirne byly české stavy opět povolány do zbraně. V roce 1594 se měli po boku arciknížete Matyáše pokusit záchranit strategicky významnou pevnost Ráb. Přestože se velení nad českým vojskem ujal Petr Vok z Rožmberka, nedosáhl lepšího výsledku než jeho bratr Vilém v roce 1566. Pozdní zahájení tažení a bezradnost arciknížete Matyáše stály v září 1594 za další velkou křesťanskou porážkou. K druhému velkému veřejnému tažení proti Turkům se však opět vázalo hned několik příběhů pojednávajících o životě urozeného člověka ve válce.

Známý jihočeský lichvář Bohuslav Malovec z Malovic se vrchnímu veliteli české zemské hotovosti Petru Vokovi z Rožmberka v roce 1594 omluvil z účasti na tažení pro nedostatek zdraví. V období od září do října 1594 však o sobě dával urozený muž opět výrazněji vědět. Válka se pro něj stala příležitostí k uplatňování mocenského vlivu. Často vyhověl žádostem pánů a přátel a rožmberského velmože prosil o návrat jednotlivých rytířů z Uher. S každou úspěšnou přímluvou upevňoval své výlučné postavení v prostředí jihočeské nižší šlechty.

Ani v devadesáti letech neztrácel životní elán jihočeský rytíř Adam Chanovský z Dlouhé Vsi. Otevřeně projevoval zájem o každou zprávu z válečného pole, do něhož vypravil tři ze svých šesti synů a vnuka. Pro stárnoucího muže bylo nejdůležitější, aby se jeho potomci z Uher ve zdraví vrátili. Jediná krvavá bitva s Turky totiž mohla ohrozit vyhlídky celého rytířského rodu na další mužské pokračování.

Válečný zážitek si přímo z protiturecké výpravy odnášel i jihočeský „*kryksman*“ Oldřich Malovec z Malovic. Ve vojenské hodnosti polního hejtmana mu ztrpčovaly život nejrůznější starosti. Na počátku října 1594 byl nižší šlechtic dokonce vystaven tlaku ze strany svých podřízených, kteří se domáhali vyplacení služného. Oldřich Malovec z Malovic brzy vytušil, že by se mohl sám stát obětí jejich hněvu. Požádal proto o pomoc vrchního velitele české zemské hotovosti Petra Voka z Rožmberka. Na nespokojené vojáky však nezanevřel. Byl si dobře vědom náročnosti vojenského řemesla a v žádosti zaslané rožmberskému velmoži se za své schopné muže dokonce přimluvil.

Oživená turecká hrozba způsobila, že se i po roce 1594 vyskytovalo na uherském bojišti mnoho příslušníků české a moravské šlechty. Za válečným dobrodružstvím se chtěli vydat na jaře 1596 také synové rytíře Přibíka Bukovanského z Bukovan. Přes počáteční váhání se je zadlužený otec rozhodl podpořit. Nemalé výdaje za všestranné vyzbrojení měly být vykoupeny tím, že se mladí rytíři přiučí vojenským dovednostem. Jejich osvojení patřilo i na konci 16. století k řádné výchově urozených mužů.

Období po ukončení velké války s Turky provázely napjaté vztahy v habsburském domě. Politické a náboženské neúspěchy vehnaly císaře Rudolfa II. do spojení s arciknížetem Leopoldem, který se nebránil žádnému střetu s nekatolíky. Výsledkem jejich společného plánu se stal vpád pasovského žoldnéřského sboru do Čech. Pobyt Pasovských v Království českém trávající od konce ledna do června 1611 vystavil jihočeské rytíře přímému ohrožení. Nižší šlechta vnímala válku z bezprostřední blízkosti a jen pozvolna si zvykala na její nečitelná pravidla.

S dostatečným předstihem rozpoznal pasovskou hrozbu Bohuslav Kunáš z Machovic. Opíral se přitom o spolehlivé zprávy, které se k němu dostaly po poštovní trase sousedící s jeho holkovskou tvrzí. Jihočeský rytíř se chtěl osobně podílet na jednání s Pasovskými. Nemínil se jim postavit se zbraní v ruce. Mnohem více spoléhal na sílu dobře volených slov. Přiblížil se tak osobitému naplňování ideálu křesťanského rytířství.

V zajetí představ i beznaděje se ocitl během pasovského vpádu do Čech na svém zámku v Hněvkovicích Jeroným Hozlauer z Hozlau. Pád nedalekého královského města do rukou nepřítele a počínání cizích vojáků přiměly jihočeského rytíře k vyslovení otevřené kritiky na adresu krajských hejtmanů a liknavých patronů. Strach z nepřátelského útoku na hněvkovický zámek ovlivnil způsob uvažování Jeronýma Hozlauer z Hozlau. Jedinou a poslední nadějí na odvrácení nebezpečí spatřoval ve víře.

Jihočeského rytíř Petr Vok Kořenský z Terešova nemohl v důsledku pasovského vpádu naplnit očekávaný přechodový rituál a vstoupit do manželství. Netradiční události ho však nevyvedly z míry. Sňatek hodlal uzavřít co nejdříve, aby mohly být zúročeny dlouhé svatební přípravy. Brzká obnova rozvráceného společenského řádu představovala jednu z cest účinné obrany proti válečnému nebezpečí. Svatební veselí se pro urozeného člověka stávalo příležitostí k setkání s pány a přáteli ze širokého okolí.

Válečný zážitek prostoupený emocemi ovládal ovdovělou šlechtičnu Lidmilu Kocovou z Chudenic. Urozená matka se obávala o syna Diviše pobývajícího v Praze, s nímž ztratila veškeré spojení. Znepokojení v ní vyvolávaly také nepotvrzené zprávy o dalším postupu a podpoře pasovského vojska. Ztracenou jistotu nacházela v každé nové ověřené informaci, pro jejíž získání podnikala i neobvykle náročné kroky.

Velice proměnlivý válečný zážitek ovlivnil bratry Jana a Jetřicha Malovce z Malovic. Pasovští vojáci jim způsobovali velké škody na majetku a ohrožovali jejich poddané. Neúčinnost stížností adresovaných polnímu maršálovi žoldnéřského sboru Michaelu Adolfovi z Althanu se však podepsala na zásadním obratu v chování a jednání

mladých rytířů. Ti vzali po jistém čase spravedlnost do svých rukou a několik pasovských soldátů uvěznilo přímo na zámku v Hluboké.

Každá ze tří kapitol přinesla několik rytířských příběhů, které přiblížily osudy urozených mužů i žen ve válce. S využitím osobní korespondence se dařilo pronikat ke způsobu uvažování a vystupování jednotlivých jihočeských rytířů, pro něž se stala válka výrazem nekaždodennosti. Přes nejrůznější paralely v životních osudech rytířů vzdorujících válečnému nebezpečí se stal každý objevený příběh jedinečným a nezaměnitelným svědectvím o rozmanitosti válečného zážitku. Důsledným uplatňováním historickoantropologických metodologických přístupů se daří naplňovat teoreticky pojatou kategorii válečného zážitku konkrétním obsahem. Na většinu otázek vznesených v úvodní kapitole proto mohly odpovědět již samotné příběhy dějinných aktérů.

Narušenou harmonii řádu svého dosavadního života dokázali nižší šlechtici nejen osobitě, ale povětšinou také promyšleně bránit. Zvláště pokud bylo válečné nebezpečí daleko od jejich domovů, dokázali jihočeští rytíři uplatňovat rozmanité strategie obrany svých osobních zájmů. Svého takřka se železnou pravidelností uměl dosáhnout například Bohuslav Malovec z Malovic. Jen ve výjimečných a vyhrocených případech podléhali jihočeští rytíři ochromujícímu strachu, což byl případ Jeronýma Hozlauera z Hozlau, který se krátce před neprodyšným obležením svého hněvkovického zámku nezmohl prakticky na žádnou obranu. Na příkladu bratří Malovců se ukázal dokonce opak, kdy počáteční obavy přerostly v rozčarování a vyvolaly bezprostřední a rázné jednání. Starší, zkreslená a stereotypně se opakující tvrzení hledající v obrazech války pouze utrpení a bezradnost se proto podařilo s oporou v dochovaných pramenech osobní povahy jednoznačně vyvrátit.

Pokud se rytíři ocitali v tísní, hledali oporu u svých mocných patronů z řad vyšší šlechty. Žádali je o pomoc v nouzi, která spočívala v udělení dobré rady, přímluvě a výjimečně i v hmotném zajištění. V určitých případech se však role přímluvců ujímali i sami rytíři, jak se podařilo doložit u jihočeského lichváře Bohuslava Malovce z Malovic. Obzvláště zajímavé badatelské výsledky přinesl bližší pohled na vzácné zážitky urozených žen ve válce. Z hlediska uplatňování obranných strategií v žádném případě nezaostávaly za svými mužskými protějšky. I přes své omezené vyjednávací možnosti plynoucí z očekávané společenské role volily ženy velmi chytře svá slova a přizpůsobovaly se aktuálním podmínkám.

Prozatím spíše v náznacích bylo možné pojednat o pronikání ideálu křesťanského rytířství do uvažování a vystupování jihočeských rytířů. Postoje zaujaté Bohuslavem Kunášem z Machovic a Přibíkem Bukovanským z Bukovan však napověděly, že mohla být jihočeská nižší šlechta vůči těmto hodnotám velice vnímavá. Složitější však bude rekonstrukce cest, jimiž byly dobové kulturní vzory chování a jednání šířeny až do nižšího šlechtického prostředí.

Válečný zážitek změnil do jisté míry pohled na předbělohorskou nižší šlechtu. Vyzdvihl příběhy jednotlivých urozených aktérů. Ohrožení je podněcovalo k obraně hodnot, které považovali za stěžejní. S ohledem na blízkost nebezpečí proto bylo možné zachytit, jak se proměňovaly priority urozeného člověka. Válka otevřela v neposlední řadě cestu k bližšímu poznání manželek a matek předbělohorských rytířů, jimž se nabízel v nekaždodenních situacích více prostoru k svobodnému jednání.

Obraz válečného zážitku jihočeské nižší šlechty nelze zobecňovat, neboť představoval pestrou mozaiku životních osudů, která může být nahlížena jedině ve své rozmanitosti. Další obdobně pojatý výzkum by se mohl vztahovat k delšímu časovému období a tím zahrnout nespočet dalších válečných událostí, jimž nejen jihočeští rytíři čelili. Zvláště třicetiletá válka představovala pro další osudy urozených mužů a žen zlomové období. Měla by se proto stát výzvou k širšímu uplatnění studia válečného zážitku.

Rozborem zkušeností jihočeských rytířů vystavených třem po sobě následujícím válečným událostem evropského významu byl učiněn další krok ke změně dosud přetrvávajícího popisného směřování českých vojenských dějin. Někdejší důraz na materiální a taktické aspekty boje by měl napříště ustoupit zážitku dějinného aktéra, který nebezpečí vnímal svými očima a podal o něm osobní svědectví. Starší popisy vojenských tažení se sice postaraly o faktografický základ dalšího bádání, ale nedokázaly přinést odpověď na klíčovou otázku, co válka pro člověka znamenala a jak ji prožíval.

6. Seznam pramenů a literatury

6.1 Nevydané prameny

Národní archiv Praha

- Stará manipulace

inv. č. 1758, sign. K 180/10, kart. 1239.

Státní oblastní archiv Třeboň

- Historica

sign. 4548A, 4650, 4655, 4668, 4693, 5749, 5751-4, 5751-5, 5760, 5761a, 5761b, 5762, 5765a, 5765b, 6187, 6190, 6198, 6200, 6203/2, 6203/3, 6203/4

- Cizí rody – registratura

Bukovanský z Bukovan, inv. č. 24

Kořenský z Terešova, inv. č. 18

Malovec z Malovic, inv. č. 70

Skuhrovský ze Skuhrova, inv. č. 1-4

- Cizí statky – registratura

sign. II. 340-1

Státní okresní archiv České Budějovice

- Archiv města České Budějovice – chronologická řada

kart. 37

6.2 Vydané prameny

BEJBLÍK, Alois (ed.), Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, Praha 1977.

FELIX, Adolf (ed.), Baldassare Castiglione, Dvořan, Praha 1978.

KAMENÍČEK, František (ed.), Prameny ke vpádům Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny české 1605-1606, Praha 1894.

LÍVA, Václav (ed.), Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra Republiky československé v Praze II, Praha 1938.

MALÝ, Karel – PÁNEK, Jaroslav (edd.), Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619), Praha 2001.

MARAT, František, Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1898, Praha 1899, s. 1-130.

MAREŠ, Petr (ed.), Albrecht Pětipeský z Chýš a z Egrberku – edice korespondence, Praha 2005 (Diplomová práce).

PALACKÝ, František (ed.), Paměti Pavla Korky z Korkyně, znamenitého vůdce českého v XVI. století, Časopis českého musea 3, 1829, s. 29-32; 4, 1830, s. 433-442.

PÁNEK, Jaroslav (ed.), Jan Zajíc z Házmburka. Sarmacia, aneb zpověď českého aristokrata, Praha 2007 (= Manu propria 4).

PÁNEK, Jaroslav (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II, Praha 1985.

PETRÁČKOVÁ, Věra – VOGELTANZ, Jan (edd.), Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů, Praha 1979.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku, Praha 2008.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009.

ROUBÍK, František (ed.), Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra Republiky československé v Praze I, Praha 1937.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II-III- VIII- XV/I-II, Praha 1880.

6.3 Literatura

BOČKOVÁ, Hana, Rytíř křesťanský Václava Budovce z Budova, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – řada literárně-vědná 5, 1998, s. 19-24.

BŮŽEK, Václav, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl“. Čas v životě předbělohorských rytířů, Dějiny a současnost 15, 1993, č. 3, s. 26-30.

- BŮŽEK, Václav, Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7).
- BŮŽEK, Václav, Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby, in: Radmila Švaříčková-Slabáková – Jitka Kohoutová – Radmila Pavlíčková – Jiří Hutečka a kol. (edd.), Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, Praha 2012, s. 47-60.
- BŮŽEK, Václav, Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), Opera historica 3, 1993, s. 287-313.
- BŮŽEK, Václav, Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech, Praha 1996.
- BŮŽEK, Václav, Nižší šlechta v předbělohorských Čechách (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání), Český časopis historický 91, 1993, s. 37-54.
- BŮŽEK, Václav, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav, Pozadí majetkového úpadku Diviše Malovce z Libějovic v letech 1555-1561 (Příspěvek k poznání kultury každodenního života nižší šlechty), Jihočeský sborník historický 56, 1987, s. 13-23.
- BŮŽEK, Václav, Protiturecké tažení z roku 1594 (Hospodářské a politické aspekty generalátu Petra Voka z Rožmberka), Jihočeský sborník historický 58, 1989, s. 53-66.
- BŮŽEK, Václav, Přípitek ve společnosti raného novověku, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 2007, s. 189-213.
- BŮŽEK, Václav, Rytíři renesančních Čech, Praha 1995.
- BŮŽEK, Václav, Sebe prezentace křesťanského rytíře ve výzdobě císařského sálu v Bučovicích, in: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Pavel Pumpr (edd.), Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 311-322.
- BŮŽEK, Václav, Šlechta v předbělohorských Čechách, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 95-121.
- BŮŽEK, Václav, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách, Praha 1989.

- BŮŽEK, Václav, Úvěrové podnikání rytířů Malovců v předbělohorské době, *Folia historica bohemia* 14, 1990, s. 135-194.
- BŮŽEK, Václav a kolektiv, Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – JAKUBEC, Ondřej, Kratochvíle posledních Rožmberků, Praha 2012.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007.
- CIRONISOVÁ, Eva, Vývoj správy rožmberských panství ve 13.-17. století, *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 105-178.
- ČAPEK, Jakub, Vnímání času raně novověkého válečníka a dvořana, *Český lid* 84, 1997, č. 2, s. 89-102.
- ČORNEJ, Petr, K otázce životního stylu nižší šlechty před Bílou horou, *Středočeský sborník historický* 15, 1980, s. 125-142.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách, Praha 1995.
- DELUMEAU, Jean, Strach na Západě ve 14.-18. století. Obležená obec I, Praha 1997.
- DINGES, Martin, „Hegemoniale Männlichkeit“ – Ein Konzept auf dem Prüfstand, in: Martin Dinges (ed.), *Männer – Macht – Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute*, Frankfurt-New York 2005, s. 7-33.
- DOUŠA, Jaroslav, Plzeň a západní Čechy za pasovského vpádu roku 1611, *Folia historica bohemia* 15, 1991, s. 139-177.
- DRESSEL, Gert, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien-Köln-Weimar 1996.
- DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – perspektivy*, Praha 2002.
- DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I-III*, Praha 1999-2006.
- ŘURČANSKÝ, Marek, Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí, *Kuděj* 1, 1999, č. 1, s. 22-38.
- ENGLUND, Peter, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000.
- FLEISCHMAN, Josef, *Válečný zážitek. Reflexe válečných událostí v jižních Čechách na přelomu 16. a 17. století*, České Budějovice 2004 (Diplomová práce).
- GENNEP, Arnold van, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

- GINDELY, Anton, Rudolf II. und seine Zeit 1600-1612 I-II, Prag 1863-1865.
- GLÜCKLICH, Julius, Koncept Majestátu a vznik Porovnání, Český časopis historický 23, 1917, s. 110-128.
- GRIMMELSHAUSEN, Hans Jacob, Dobrodružný Simplicius Simplicissimus, Praha 1976.
- GRULICH, Josef, Venkovan, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007, s. 166-189.
- GRULICH, Josef, Zkoumání „maličností“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie), Český časopis historický 99, 2001, s. 519-547.
- HOLÝ, Martin, Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620), Praha 2010.
- HORSKÝ, Jan, Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy, Praha 2009.
- HRABĚTOVÁ, Irena, Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohov, Brno 1992.
- HREJSA, Ferdinand, Česká konfese. Její vznik, podstata a dějiny, Praha 1912.
- HRUBEŠ, Jiří – POLIŠENSKÝ, Josef, Turecká otázka, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech, Historický časopis 7, 1959, s. 74-103.
- IWAŃCZAK, Wojciech, Po stopách rytířských příběhů, Praha 2001.
- JANÁČEK, Josef, České dějiny. Doba předbělohorská 1526-1547. I/1-2, Praha 1968-1984.
- JANÁČEK, Josef, Pád Rudolfa II., Praha 1973.
- JANÁČEK, Josef, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1987.
- JUST, Jiří, 9. 7. 1609. Rudolfův Majestát. Světla a stíny náboženské svobody, Praha 2009.
- JUST, Thomas, Söldner vor Gericht. Verfahren gegen Landsknechte im Landgericht Grafenegg zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 541-554.
- KAMENÍČEK, František, Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605-1606, Časopis Českého musea 68, 1894, s. 88-106, 257-274, 378-397, 534-556.
- KAMENÍČEK, František, Výprava arciknížete Ferdinanda na pomoc obleženému od Turků Sigtetu roku 1556, Sborník historický 4, 1886, s. 321-331.

- KILIÁN, Jan, Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618-1648, České Budějovice 2008.
- KOLDINSKÁ, Marie, Vpád pasovských a soudobé české myšlení, Dějiny a současnost 13, 1991, č. 6, s. 15-20.
- KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan, Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty, Praha 2008.
- KOPČAN, Vojtech, Turecké nebezpečnostvo a Slovensko, Bratislava 1986.
- KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára, Slovensko v tieni polmesiaca, Martin 1983.
- KOSELLECK, Reinhart, „Erfahrungsraum“ und „Erwartungshorizont“ – zwei historische Kategorien, in: Reinhart Koselleck (ed.), Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten, Frankfurt am Main 1989, s. 349-375.
- KOSINA, Michal, Václav Šťastný Pětipeský z Chýš a Egrberka ve světle své korespondence (Příspěvek ke studiu nižší šlechty na přelomu 16. a 17. století), Ústí nad Labem 1997 (Diplomová práce).
- KRÁL, Pavel, Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740), České Budějovice 2006 (= Opera historica 11), s. 425-439.
- KRÁL, Pavel, Žena a smrt v 16. a 17. století, in: Milena Lenderová (ed.), Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, s. 105-130.
- KROFTA, Kamil, Majestát Rudolfa II., Praha 1909.
- KROFTA, Kamil, My a Maďaři v bojích s Turky, Praha 1934.
- KRUSENSTJERN, Benigna von – MEDICK, Hans (edd.), Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährigen Krieg aus der Nähe, Göttingen 1999.
- KUBÍKOVÁ, Anna, K prodeji českokrumlovského panství císaři Rudolfu II., Jihočeský sborník historický 48, 1979, s. 308-316.
- KUBÍKOVÁ, Anna, Prodej českokrumlovského panství císaři Rudolfu II. a přestěhování rožmberského archivu do Třeboně, Archivum Trebonense 10, 2002, s. 3-13.
- LE GOFF, Jacques, Čas církve a čas kupců ve středověku, in: Jacques Le Goff, Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů, Praha 2005, s. 47-64.
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.), Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009.

- MAREŠ, Petr, Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence, Ústí nad Labem 2000.
- MAREŠ, Petr, Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564-1616/1617, Praha 2009.
- MATOUŠEK, Josef, Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594, Praha 1935.
- MAŤA, Petr, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004.
- MENDEL, Miloš – OSTŘANSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš, Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí, Praha 2007.
- NIEDERKORN, Jan Paul, Die Europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593-1606), Wien 1993.
- NODL, Martin, Mikrohistorie a historická antropologie, Dějiny - teorie - kritika 1, 2004, s. 237-252.
- NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 2007.
- NOVÁK, Jan Bedřich, Rudolf II. a jeho pád, Praha 1935.
- PÁNEK, Jaroslav, Centrální a regionální prvky dualistického politického systému. Země České koruny v 16. a na počátku 17. století, in: XXIII. mikulovské sympozium, Brno 1995, s. 31-39.
- PÁNEK, Jaroslav, K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Studia historica 36, 1989, s. 75-85.
- PÁNEK, Jaroslav, Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra, Praha 2010.
- PÁNEK, Jaroslav, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi, Československý časopis historický 36, 1988, s. 856-872; 37, 1989, s. 71-84.
- PÁNEK, Jaroslav, Politický systém předbělohorského českého státu, Folia historica bohemia 11, 1987, s. 41-101.
- PÁNEK, Jaroslav, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989.
- PÁNEK, Jaroslav, Republikánské tendence ve stavovských programech doby předbělohorské, Folia historica bohemia 8, 1985, s. 43-62.
- PÁNEK, Jaroslav, Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě, Praha 1982.

- PÁNEK, Jaroslav, Stavovství v předbělohorské době, *Folia historica bohemia* 6, 1984, s. 163-219.
- PÁNEK, Jaroslav, Zápas o charakter české stavovské opozice a sněm roku 1575, *Československý časopis historický* 28, 1980, s. 863-887.
- PLETZER, Karel, Památník českobudějovického písaře Simeona Plachého z Třebnice († 1611), *Zprávy muzeí Jihočeského kraje* 1, 1961, s. 56-59.
- PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Sedlčanském*, Praha 1898.
- POLIŠENSKÝ, Josef, Turecká otázka v evropské politice v 16.-17. století, in: *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II*, Praha 1977, s. 266-286.
- POLIŠENSKÝ, Miroslav, Poštovní spoje a poštovní stanice v českých zemích v letech 1526-1620, *Sborník Poštovního muzea* 4, 1982, s. 113-134.
- PRCHAL, Vítězslav, Obraz křesťanského rytíře? Turcika ve šlechtických zbrojnicích raného novověku, *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 123-136.
- PRCHAL, Vítězslav a kol. (edd.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. - 19. století*, Pardubice 2011.
- RATAJ, Tomáš, České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí, Praha 2002.
- RATAJ, Tomáš, Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku, *Kuděj* 1, 1999, č. 2, s. 22-37.
- RATAJOVÁ, Jana, Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii, *Kuděj* 7, 2005, č. 1-2, s. 159-173.
- RATAJOVÁ, Jana, Gender history jako alternativní koncept dějin, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie (IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006)*, Pardubice 2006, s. 33-40.
- REZEK, Antonín, Čechové v tureckých válkách, *Lumír* 5, 1877, s. 548-550, 566-568.
- REŽNÝ, Karel, Zanikání vladyckých statků v Budějovicku, Hradecku a Táborsku, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 35, 1927, s. 64-69, 112-115.
- ROUBÍK, František, K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století, *Sborník archivu ministerstva vnitra Republiky československé* 10, 1937, s. 164-302.
- RYBIČKA, Antonín, Albínové (Bílkové) z Helfenburku. Studie rodopisná, *Památky archeologické a místopisné* 14, 1889, s. 19-26.

SCOTT, Joan W., Gender: a useful category of historical analysis, *American Historical Review* 91, 1986, č. 5, s. 1053-1075.

SEDLÁČEK, August, *Českomoravská heraldika II. Část zvláštní*, Praha 1997.

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého III, IV, VII, IX, XI, XV*, Praha 1995.

SOUKUP, Josef, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Píseckém*, Praha 1910.

SOUKUP, Pavel, Dvojí ideál křesťanského rytíře v husitském období, *Český časopis historický* 99, 2001, s. 1-32.

STEJSKAL, Aleš – BŮŽEK, Václav, Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože), *Folia historica bohemica* 15, 1991, s. 179-268.

STERNECK, Tomáš, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606)*, Praha 2006.

STERNECK, Tomáš, Zwischen Bruderzwist und Einfall des Passauer Kriegsvolks. Reflexion der politischen Turbulenzen von 1608-1611 in einer königlichen Stadt am Beispiel von Budweis, in: Václav Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608-1611)*, České Budějovice 2010 (= *Opera historica* 14), s. 449-472.

STORCHOVÁ, Lucie (ed.), *Conditio humana – konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*, Ústí nad Labem 2007.

SVOBODA, Milan, Obránce křesťanské pevnosti v Uhrách. Medaile císařského polního maršála Melchiora z Redernu, *Dějiny a současnost* 28, 2006, č. 11, s. 12.

SVOBODA, Milan, „Relace aneb Historické vyprávění“ o obléhání pevnosti Velký Varadín Turky. Osobní svědectví svobodného pána Melchiora z Redernu z roku 1598, in: Vítězslav Prchal a kol. (edd.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. - 19. století*, Pardubice 2011, s. 11-25.

SVOBODA, Milan, Velkovaradínský svátek. Festivita jako oslava vítězství nad Turky, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= *Opera historica* 8), s. 381-398.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav, *Inventář jihočeského vládyctví r. 1599: popis svrškův a nábytkův po panu Joachymovi Voyřovi z Protivce pozůstalých léta 1599*, *Jihočeský sborník historický* 6, 1933, s. 116-119.

- ŠIMEČEK, Zdeněk, Osmanská expanze v českém zpravodajství 16. a počátku 17. století, in: Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16.-17. století II, Praha 1977, s. 310-373.
- ŠIMEČEK, Zdeněk, Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (Do devadesátých let 18. století), Brno 2011.
- ŠRONĚK, Michal, Boření obrazů jako svátek, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), Žena ve člunu. Sborník Hany J. Hlaváčkové, Praha 2007, s. 391-404.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila – KOHOUTOVÁ, Jitka – PAVLÍČKOVÁ, Radmila – HUTEČKA, Jiří a kol. (edd.), Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy, Praha 2012.
- TAUER, Felix, Svět islámu. Dějiny a kultura, Praha 2006.
- TEPLÝ, František, Příspěvky k dějinám českého zemědělství, Praha 1926.
- TOMEK, Václav Vladivoj, O nepokojích stavovských v zemích mocnářství rakouského za panování Rudolfa II. a Matyáše (mezi léty 1594-1614), Časopis Musea Království českého 28, 1854, s. 240-266, 319-346, 580-613; 29, 1855, s. 241-272, 384-410; 30, 1856, č. 2, s. 63-100, č. 3, s. 18-57, č. 4, s. 112-147.
- URBÁNEK, Rudolf, Češi a války turecké, in: Vilém Mathesius (ed.), Co daly naše země Evropě a lidstvu. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození, Praha 1939, s. 117-123.
- Vojenské dějiny Československa I-V, Praha 1985-1989.
- VÁLKA, Josef, Česká společnost v 15.-18. století I-II, Praha 1972-1983.
- VESELÁ, Lenka, Knihy na dvoře Rožmberků, Praha 2005.
- VOREL, Petr (ed.), Stavovský odboj roku 1547 – první krize habsburské monarchie, Pardubice-Praha 1999.
- VOREL, Petr, Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618, Praha-Litomyšl 2005.
- VYBÍRAL, Zdeněk, Bitva u Moháče. Krvavá porážka uherského a českého krále Ludvíka Jagellonského v boji s Osmany 29. srpna 1526, Praha 2008.
- VYBÍRAL, Zdeněk, Člověk ve válce, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Člověk českého raného novověku, Praha 2007, s. 433-473.
- VYBÍRAL, Zdeněk, Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 6).
- VYBÍRAL, Zdeněk, Stavovská Morava mezi Rudolfem II. a Matyášem. Vztahy mezi českou a moravskou stavovskou reprezentací a konfederace z roku 1608, Časopis Matice moravské 116, 1997, s. 347-386.

- VYBÍRAL, Zdeněk, Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku (Nové cesty ke starému tématu), Český časopis historický 99, 2001, s. 726-751.
- VYBÍRAL, Zdeněk, Války a válečníci v české společnosti na počátku novověku, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách, Tábor 2006 (= Husitský Tábor, Supplementum 3), s. 555-569.
- ŽITNÝ, Miroslav, Deník Šťastného Václava Pětipeského z Chýš z roku 1605, in: Václav Bůžek (ed.), Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků, České Budějovice 2009 (= Opera historica 13), s. 187-262.
- ŽITNÝ, Miroslav, Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku na přelomu 16. a 17. století, České Budějovice 2011 (Diplomová práce).
- ŽITNÝ, Miroslav, Ideál křesťanského rytířství v paměti rytířského rodu Pětipeských z Chýš a Egrberku, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.) Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 183-217.
- ŽITNÝ, Miroslav, Keresztes 1596. Vytváření obrazu prohrané bitvy s Turky a její druhý život, Český časopis historický 111, 2013, s. 31-65.

7. Seznam příloh

7.1. Mapové přílohy

- 7.1.1.** Sídla jihočeských rytířů na Aretinově mapě Čech (1619) [zdroj: <http://commons.wikimedia.org>]

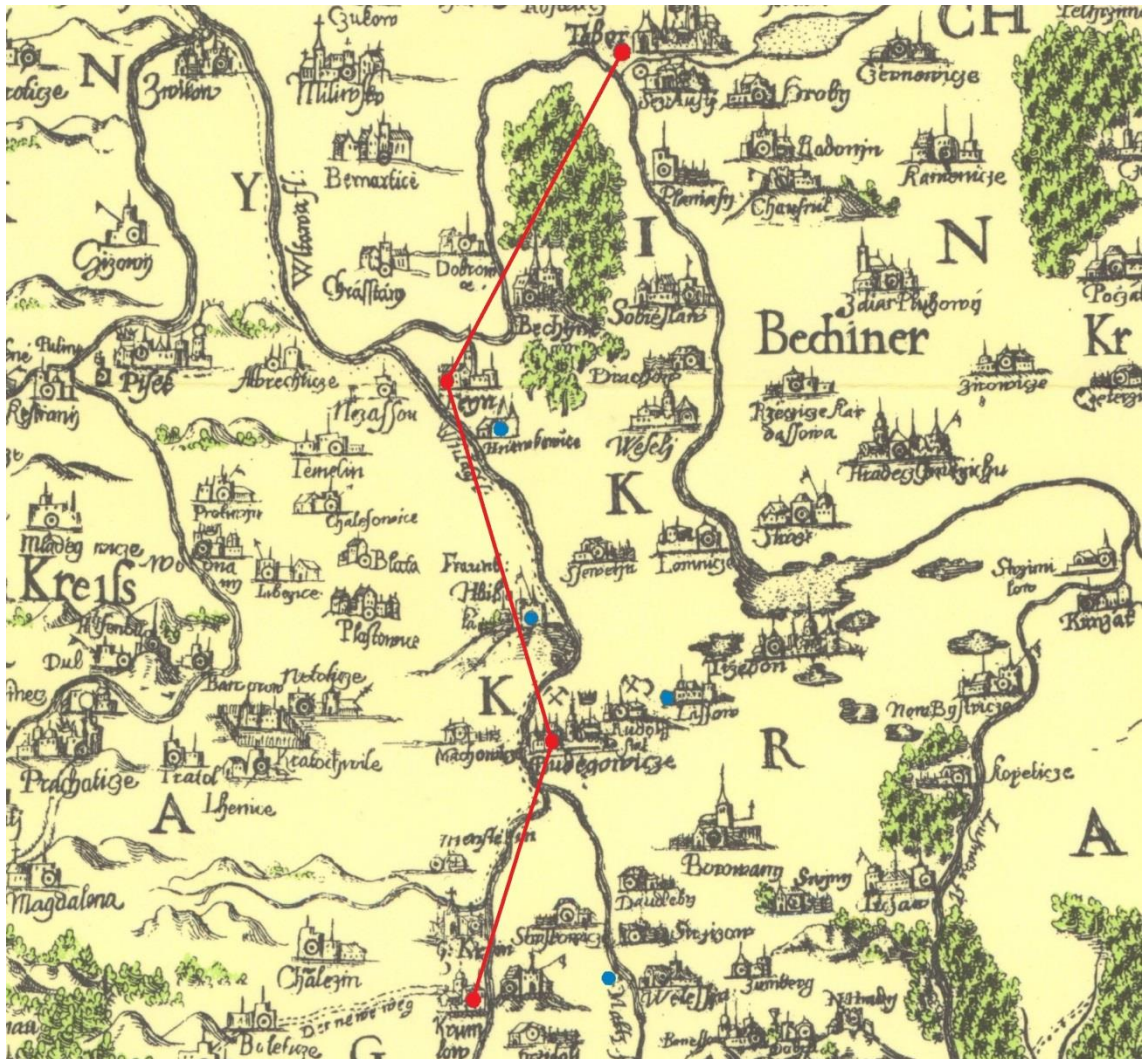
7.2. Obrazové přílohy

- 7.2.1.** Výjev z pasovského vpádu na Malou Stranu

[Miroslav ŽITNÝ, Ideál křesťanského rytířství v očích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku na přelomu 16. a 17. století, České Budějovice 2011 (Diplomová práce), s. 116.]

- 7.2.2.** Útok na karlovskou kanonii s dobovým komentářem [zdroj: <http://commons.wikimedia.org>]

7.1. Mapové přílohy

7.1.1. Rekonstrukce pasovského tažení jihočeským regionem v roce 1611; červené body = ovládnutá města (Český Krumlov, České Budějovice, Týn nad Vltavou, Tábor), modré body = sídla jihočeských rytířů (Holkov, Lišov, Hluboká, Hněvkovice).

7.2. Obrazové přílohy

7.2.1. Výjev z pasovského vpádu na Malou Stranu.

7.2.2. Útok na karlovskou kanonii s dobovým komentářem.